

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОШЕЛЄВ АРТЕМ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 929:17.021.2(73)"19/20":001.9(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

БІОГРАФІЧНА КУЛЬТУРА І ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ІСТОРИЧНОЇ
ОСОБИСТОСТІ В АМЕРИКАНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ
(ПОЧ. ХХ – ХХІ СТ.)

032 – історія та археологія

03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Науковий керівник: Грищенко Тарас Арнольдович, кандидат історичних наук,
доцент

Київ-2021

АНОТАЦІЯ

Кошелєв А. О. Біографічна культура і формування образу історичної особистості в американському суспільстві (поч. ХХ – ХХІ століття). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2020.

Вивчення та популяризація життєдіяльності окремої людини, її поведінки та досвіду є соціально-сконструйованим феноменом. Суспільні норми та цінності визначають фокус зацікавленості долею іншої особистості. Це можна простежити як у способах зображення біографії, так і у визначенні конкретних аспектів життя людини, які змальовуються в залежності від історичного контексту. Герої біографії не є випадковим вибором своїх авторів. Вони з'являються як результат складних культурних процесів у суспільстві і виступають їхнім конструктом. Відтак, популяризації біографічних відомостей життя історичних постатей, що реалізуються у різних форматах, віддзеркалюють напрямки гуманітарного розвитку суспільства в різні історичні періоди.

Отримані результати дослідження демонструють два важливі аспекти розвитку американського суспільства впродовж поч. ХХ- поч. ХХІ століть: специфіки формування колективної пам'яті громадян США та їхніх ціннісних орієнтацій. Формування та трансформації образів історичних особистостей розглянуті у ролі чутливого індикатора суспільних настроїв. Адже формуючи своїх героїв або антигероїв, носії культури ретранслюють, насамперед, аксіологічні орієнтири власної доби, до наслідування яких варто або не варто прагнути.

В основні теоретичного підґрунтя дисертаційного дослідження лежить концепт «культурної пам'яті» суспільства, який є одним з елементів більш широкого явища «колективної пам'яті». Застосування цього теоретичного інструментарію надало можливість охопити розвиток духовної сфери соціуму та визначити його ціннісні орієнтири в історичній динаміці. Водночас дослідження окремих явищ соціокультурного життя крізь призму «культурної пам'яті» вималювало методологію роботи, застосування якої дозволило краще розкрити проблематику дисертації.

Дослідження актуалізується використанням сучасних теоретичних підходів під час його реалізації. Відтак робота здійснює свій внесок у розвиток актуальних напрямків сучасних історичних студій і розширює теоретичні горизонти вітчизняних практик історіописання. Додатково дослідження розкриває специфічні елементи соціокультурного життя США впродовж багатьох десятиліть історії і пропонує інструментарій вивчення одного з аспектів колективної пам'яті американського суспільства. Водночас, ці підходи дозволили дослідити ціннісні орієнтації американських громадян і політичної еліти країни та з'ясувати вплив цього чинника на різні сфери життя держави. Зі свого боку, отриманні данні дозволили краще зрозуміти механізми гуманітарного розвитку країни і з'ясувати умови їхнього функціонування. Фокус роботи зосереджений на формуванні образів історичних постатей у суспільстві шляхом використання та адаптацій фактів їхньої біографії. Враховуючи, що фактично кожне суспільство світу у той чи інший спосіб використовує імена історичних особистостей для формування власної колективної пам'яті, такий ракурс розгляду проблематики актуалізує її і для сучасної української держави. Адже унікальний досвід американського суспільства здатний надати окремі інсайди для розбудови демократичних практик гуманітарного розвитку України.

Мета дисертації полягає у комплексному дослідженні умов формування образів історичних постатей у колективній пам'яті громадян США та з'ясуванні їхніх ціннісних орієнтацій в окремі періоди історичного розвитку держави.

Джерельну базу роботи формує широкий діапазон документів, спроможних розкрити окремі аспекти проблематики дисертації. Частина документів (статистичні дані, законодавчі акти, рішення судів тощо) характеризується високим ступенем об'єктивності і є важливим емпіричним підґрунтям роботи. Інша частина джерел персонального походження (інтерв'ю або спогади) має більше суб'єктивної складової і вимагає обережних підходів до масштабних узагальнень. Водночас ці джерела краще дозволяють наблизитись до розуміння духовного життя американського суспільства впродовж часу, визначеного хронологічними межами дисертації. Ще одна категорія джерел (біографічні фільми) є специфічним масивом інформації, яка відображає біографічну культуру суспільства в її рефлексії творчою особистістю.

Ступінь розробленості проблематики дисертації також має певну специфіку і зумовив розширення залученої історіографії за рахунок суміжних напрямків і дисциплін. Біографічні дослідження і питання використання імен різних історичних постатей у формуванні колективного сприйняття минулого розроблялось в американській, західноєвропейській і вітчизняній академічній спільноті не одне десятиліття. Ще з 1980-х років фокус історіографії поступово почав змінюватись у бік досліджень ролі особистості в історичному процесі. Паралельно розвивались студії, які розробляли проблематику розвитку теоретико-методологічного інструментарію дослідження життєдіяльності окремих постатей. Дещо меншою мірою розроблялась проблематика, присвячена місцю образів історичних особистостей у культурній пам'яті, зокрема американських громадян. Окремо для вирішення завдань дисертації було залучено дослідницьку літературу, яка безпосередньо не пов'язана із біографістикою та формуванням колективної пам'яті американського

суспільства. Однак цей корпус історіографії надав змогу розширити уявлення про соціокультурний, економічний та політичний розвиток США впродовж поч. ХХ – поч. ХХІ століть. Незважаючи на достатньо велику кількість праць, присвячених окремим аспектам проблематики дисертації, на сьогоднішній день існує дуже мало комплексних досліджень, які зосереджуються на умовах формування образів історичних постатей у колективній свідомості громадян та їхньої ролі у духовному і культурному житті американського суспільства.

У дослідженні показано, що суспільно-політичні, економічні та культурні контексти, які встановилися у державі в окремі історичні періоди, безпосередньо впливають на формування культурної пам'яті суспільства. У демократичних країнах з глибоко вкоріненими традиціями ринкової економіки, таких як США, колективне сприйняття минулого відбувається децентралізовано і держава відіграє мінімальну роль у цьому процесі.

У роботі доведено, що окремі інститути американського суспільства, виконують надважливу роль у формуванні культурної пам'яті громадян і їхнього сприйняття історичних постатей. Зокрема, дослідження впливу Голлівуду як одного з найбільш впливових центрів розповсюдження інформації про минуле в США, засвідчило наявність усталених практик зображення образів особистостей в американських біографічних фільмах.

Окремо встановлено, що важливу роль у конструюванні культурної пам'яті громадян відігравали органи місцевого самоврядування та організації громадянського суспільства. Підтверджено, що формування публічного простору американських міст і наповнення його пам'ятниками історичним особистостям відбувалось децентралізовано. Дослідження цього аспекту проблематики засвідчило, що в різних регіонах країни формувалися власні картини минулого. Це не означає, що в державі не існує точок перетину уявлень про історичне минуле, однак великий акцент у формуванні публічного простору місцевими громадами зумовлювався саме локальними особливостями.

Також обґрунтовано тезу про залежність сформованих образів окремих історичних постатей від соціокультурного, політичного та економічного контексту. Це твердження доведено на прикладі сприйняття американцями пам'яті шістнадцятого президента США А. Лінкольна в різні історичні періоди розвитку.

Положення та висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані в наукових студіях з соціальної та культурної історії США, у підготовці монографій, статей, підручників, лекційних і спеціальних курсів з цієї тематики. Додатково результати роботи можна використовувати для формування державної гуманітарної політики, зокрема, з питань визначення принципів політики історичної пам'яті в Україні та пошуку шляхів її найбільш ефективного втілення.

Ключові слова: образ історичної особистості, колективна пам'ять, культурна пам'ять, соціокультурна історія США, біографічна культура, ціннісні орієнтації суспільства.

SUMMARY

Kosheliev Artem. Biographical culture and the formation of the historical personality's image in USA society during the beginning XX - XXI centuries

Thesis for the PhD degree of historical sciences is specialty 032 - "History and Archaeology". Taras Shevchenko National University of Kyiv Ministry of Education and Science of Ukraine, Taras Shevchenko National University of Kyiv Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2020.

The study and promotion of the life of an individual, his/her behavior, and experience is a socially constructed phenomenon. Social norms and values determine the focus of interest in the fate of another person. This can be traced both in the ways of depicting the biography and in the definition of specific aspects of human life, which are depicted depending on the historical context. The heroes of the biography are not a random choice of their authors. They appear as a result of complex cultural

processes in society and act as their construct. Thus, the popularization of biographical information about the lives of historical figures, which are realized in different formats, reflect the directions of the humanitarian development of society in different historical periods.

The results of the study demonstrate two important aspects of the development of American society during the beginning XX - XXI centuries: the specifics of the formation of the collective memory of the US citizens and of their values. The formation and transformation of images of historical figures are considered as a sensitive indicator of public sentiment. After all, forming their heroes or anti-heroes, the bearers of a culture retransmit, first of all, the axiological guidelines of their own time, which should or should not be followed.

The theoretical basis of the Ph.D. thesis is based on the concept of "cultural memory" of society, which is one of the elements of the broader phenomenon of "collective memory". The application of these theoretical tools made it possible to cover the development of the spiritual sphere of society and to determine its values in historical dynamics. At the same time, the study of certain phenomena of socio-cultural life through the prism of "cultural memory" outlined the methodology of the work, the application of which allowed to reveal the problems of the dissertation more effectively.

The study is updated using modern theoretical approaches during its implementation. Therefore, the work contributes to the development of current trends in modern historical studies and complements the domestic practices of historiography. Also, the study reveals specific elements of the US sociocultural life over many decades of history and offers tools to study one aspect of the collective memory of the American society. At the same time, these approaches have made it possible to study the value orientations of the American citizens and the country's political elite and to determine the impact of this factor on various spheres of state life. For their part, the data provided a better understanding of the mechanisms of humanitarian development of the country and to clarify the conditions of their

functioning. The focus of the work is on the formation of images of historical figures in society through the use and adaptation of the facts of their biographies. Given that virtually every society in the world in one way or another uses the names of historical figures to form their collective memory, this perspective of considering the issue is useful for the modern Ukrainian state. After all, the unique experience of the American society can provide some insights for the development of democratic practices of humanitarian development in Ukraine.

The purpose of the dissertation is to comprehensively study the conditions for the formation of images of historical figures in the collective memory of the US citizens and to clarify their value orientations in certain periods of the historical development of the state.

The source base of the work is comprised by a wide range of documents designed to reveal certain aspects of the dissertation. Some documents (statistics, legislation, court decisions, etc.) are characterized by a high degree of objectivity and are an important empirical basis for the work. The other part of the sources (feature films, interviews, memoirs) has a more subjective component and requires careful approaches to large-scale generalizations. At the same time, these sources provide a better approach to understanding the spiritual life of American society over a period determined by the chronological boundaries of the dissertation.

The historiography of the dissertation issues also has certain specificity and required the expansion by related areas and disciplines. Biographical research and the use of the names of various historical figures in the formation of the collective perception of the past have been developed in the American, Western European, and domestic academic community. As early as the 1980s, the focus of the historiography gradually began to spread toward research into the role of the individual in the historical process. At the same time, studies that raised the question of the development of theoretical and methodological tools for studying the life of individual figures were developed. Issues dedicated to the place of images of historical figures in cultural memory, including American citizens, have been

developed on a somewhat smaller scale. Literature that is not directly related to the biography and formation of the collective memory of American society was useful in addressing the specific research issues of the dissertation. This body of historiography made it possible to expand the knowledge about the socio-cultural, economic, and political development of the United States during the beginning XX - XXI centuries. Despite a large number of works on certain aspects of the dissertation, today there is very little comprehensive researches that focus on the formation of images of historical figures in the collective consciousness of the citizens and their role in the spiritual and cultural life of the American society.

The study shows that the socio-political, economic, and cultural contexts that have been established in the country in certain historical periods, directly affect the formation of cultural memory of society. In democracies with deep-rooted market economies, such as the United States, the collective perception of the past is decentralized, and the state plays a minimal role in the process.

The paper proves that certain institutions of the American society play a crucial role in shaping the cultural memory of citizens and their perception of historical figures. In particular, a study of the influence of Hollywood as one of the most influential centers for the dissemination of information about the past in the United States showed the existence of established practices of depicting personal images in American biographical films.

Separately, it has been established that local governments and civil society organizations have played an important role in constructing the cultural memory of citizens. It has been confirmed that the formation of the public space of the American cities and its filling with the monuments to historical figures has been decentralized. The study of this aspect of the issue showed that different regions of the country formed their pictures of the past. This does not mean that there are no points of intersection of historical memory in the country, but the great emphasis in the formation of public space by local communities was placed on local peculiarities.

The thesis about the dependence of the formed images of separate historical figures on the socio-cultural, political, and economic context is also substantiated. This statement is proved by the example of Americans' perception of the memory of the sixteenth President of the United States A. Lincoln in different historical periods of its development.

The provisions and conclusions of the dissertation research can be used in scientific studies of the social and cultural history of the United States, in the preparation of monographs, articles, textbooks, lectures, and special courses on this topic. Additionally, the results of the work can be used for the formation of state humanitarian policy, in particular, in determining the principles of implementation of the policy of historical memory in Ukraine and in finding ways to implement it most effectively.

Keywords: an image of historical personality, collective memory, cultural memory, socio-cultural history of the USA, biographical culture, value orientations of society.

Список опублікованих праць за темою дисертації

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кошелєв, А. (2017). Трансформація теорії та методології біографічних досліджень в американському та західноєвропейському академічному середовищі впродовж 1980-2016-х рр. *Американська історія та політика: науковий журнал*, 4, 169-175.

2. Кошелєв, А. (2017). Концепти «інтелектуальна біографія» та «біографічний світ» у дослідженні життєдіяльності інтелектуала. *Вісник київського національного університету. Історія*, 134, 35-38.

3. Кошелєв, А. (2018). Соціально-економічні умови формування «біографічної культури» в США впродовж ХХ – поч. ХХІ століть. *Американська історія та політика: науковий журнал*, 6, 7-20

4. Кошелєв, А. (2019). Біографічні традиції в країнах Європи та США у новий та новітній часи. *Європейські історичні студії*, 12, 92-106

5. Кошелєв, А. (2019). Голлівуд і публічна історія: формування образу особистості в американській культурі першої половини ХХ століття за допомогою біографічних фільмів. *Evropský filozofický a historický diskurz*. 5 (4), 18-25

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Кошелєв, А. (2017). Інтердисциплінарність у дослідженні інтелектуальної біографії науковця. В збірнику тез міжнародної науково-практичної конференції «Вплив суспільних наук на процес розвитку суспільства: можливе та реальне». (ст. 13-17). Київ.

7. Кошелєв, А. (2017). Концепція «біографічного світу» у дослідженні біографії науковця. В збірнику тез міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього». (ст. 85-88). Львів.

8. Кошелєв, А. (2019). Біографічні дослідження у різних соціо-культурних умовах»: ретроспективний аналіз розвитку жанру в античній культурі. В збірнику тез міжнародної науково-практичної конференції «Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні». (Ст. 55-60). Львів.

9. Кошелєв, А. (2019). Соціально-політичні умови формування біографічного жанру в елліністичний період. В збірнику тез міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасної науки». (Ст. 35-39). Харків-Відень-Берлін-Астана.

ЗМІСТ

Вступ.....	14
Розділ I. Теоретико-методологічні основи дослідження, джерельна база та стан наукової розробленості теми.....	22
1.1. Теоретико-методологічні основи дослідження.....	22
1.2. Джерельна база дослідження.....	26
1.3. Історіографія питання.....	38
Розділ II. Соціально-економічний та політичний контекст створення образу історичної особистості в американському суспільстві (поч. XX - XXI ст.).....	74
2.1. Економічні передумови формування біографічної культури в США.....	76
2.2. Свобода слова і біографічна культура: формування образу особистості і державна цензура.....	81
2.3. Інфраструктура формування та розповсюдження образів історичних особистостей у соціокультурному житті США.....	85
Розділ III. Суспільні інститути формування образу історичної особистості в США: адаптації біографій під соціокультурні контексти.....	109
3.1. Голлівуд і публічна історія: формування образу особистості в американській масовій культурі за допомогою біографічних фільмів.....	110
3.2. Органи місцевого самоврядування та інститути громадянського суспільства: формування образів історичних особистостей у публічному просторі міст США.....	131
Розділ IV. Адаптації образу президента А. Лінкольна у культурній пам'яті американського суспільства впродовж поч. XX -XXI ст.....	147

4.1. Сакралізація і десакралізація образу А. Лінкольна у суспільно-політичних процесах США першої третини ХХ століття.....	148
4.2. Колективне сприйняття образу А. Лінкольна в роки Великої Депресії і Другої Світової війни.....	159
4.3. Образ А. Лінкольна в умовах суспільно-політичних трансформацій США в роки Холодної війни.....	173
4.4. Сміслові навантаження образу А. Лінкольна в суспільно-політичному і культурному житті США кін. ХХ – поч. ХХІ ст.....	185
Висновки.....	194
Список використаних джерел та літератури.....	199
Додаток А. Список публікацій здобувача за темою дисертації.....	222

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. З кінця ХХ століття історична наука переживає низку методологічних трансформацій. Дослідження минулого зіштовхнулись із кризою релятивізму, спричиненою постмодерними теоріями історичного нарративу. Позитивістські підходи до вивчення історії, зокрема з погляду вибору предмету дослідження і ставлення до джерел пізнання, вичерпали себе ще в першій третині століття. Французька школа «Анналів», яка забезпечила чи не найбільше оновлення методології та теоретичного осмислення досліджень минулого, також постала перед необхідністю залучити нові міждисциплінарні контакти для реалізації історичних розвідок.

На цьому фоні розвитку історичної науки новий поштовх отримали два напрямки досліджень, які з певного погляду мають спільні риси. Перший напрямок репрезентує вивчення колективної пам'яті суспільства, яке дозволяє дослідити уявлення різних соціальних груп про власне минуле і простежити трансформації цих уявлень в історичній динаміці. Другий напрямок пов'язаний з дослідженням ціннісних орієнтацій суспільства. За словами представника школи «Анналів», французького історика Ж. Ле Гоффа, поняття ціннісних орієнтацій «...дозволяє враховувати історичну динаміку, зміни; воно охоплює феномен людських бажань і прагнень; воно відновлює етику минулих суспільств... історія ціннісних орієнтацій допомагає структурувати низку історичних явищ, зрозуміти вплив цих орієнтацій на суспільства, економіки, філософії, культури, політики¹». Обидва напрямки перетинаються у площині досліджень колективних уявлень про сучасний світ та його історію. Відтак, розкриття одного аспекту проблематики дозволяє дослідити інший.

Пропонована дисертація присвячена комплексному вивченню процесу формування образів історичних постатей у колективній пам'яті громадян США і виявленню ціннісних орієнтацій суспільства крізь призму цього процесу. З погляду на вищезазначене, тема дисертації актуалізується такими чинниками.

¹ Гофф, Ж. (1991). С небес на землю (Перемены в системе ценностных ориентаций на христианском Западе XII—XIII вв.). *Одиссей. Человек в Истории. Культурно-Антропологическая История Сегодня*. С 26

По-перше, дослідження реалізоване в межах сучасних теоретичних підходів. Відтак робота здійснює свій внесок у розвиток актуальних напрямків сучасних історичних досліджень і доповнює вітчизняні практики історіописання. По-друге, дослідження розкриває специфічні елементи соціокультурного життя США впродовж багатьох десятиліть історії і пропонує інструментарій вивчення одного з аспектів колективної пам'яті американського суспільства. Водночас, ці підходи дозволяють дослідити ціннісні орієнтації американських громадян і політичної еліти країни та з'ясувати вплив цього чинника на різні сфери життя держави. Зі свого боку, ці данні дозволяють краще зрозуміти механізми гуманітарного розвитку країни і з'ясувати умови їхнього функціонування. По-третє, фокус роботи зосереджений на формуванні образів історичних постатей у суспільстві шляхом використання та адаптацій фактів їхньої біографії. Враховуючи, що фактично кожне суспільство світу у той чи інший спосіб використовує імена історичних особистостей для формування власної колективної пам'яті, такий ракурс розгляду проблематики актуалізує її і для сучасної української держави. Адже унікальний досвід американського суспільства здатний запропонувати певні зразки для розбудови демократичних практик гуманітарного розвитку України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної теми кафедри Нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Актуальні проблеми нової та новітньої історії зарубіжних країн» (номер державної реєстрації 16КФ046-03).

Об'єктом дослідження є колективна пам'ять американського суспільства.

Предметом дослідження є процеси формування та трансформацій образів історичних постатей у колективній пам'яті американського суспільства.

Мета дисертації полягає у комплексному дослідженні умов формування образів історичних постатей у колективній пам'яті громадян США та з'ясуванні їхніх ціннісних орієнтацій в окремі періоди історичного розвитку держави. Для досягнення поставленої мети дисертації було визначено такі **завдання**:

1. Охарактеризувати ступінь наукової розробленості проблеми та продемонструвати пізнавальні можливості джерельної бази.

2. Дослідити політичні, економічні та соціокультурні умови формування образів історичних постатей у колективній пам'яті американських громадян впродовж поч. ХХ – поч. ХХІ століть.

3. З'ясувати специфіку функціонування та роль окремих інститутів американського суспільства у формуванні образів історичних особистостей у колективному сприйнятті американців та простежити історичну динаміку цього процесу.

4. Проаналізувати зміни ціннісних орієнтацій широких верств американського суспільства та його політичної еліти впродовж поч. ХХ – поч. ХХІ століть шляхом аналізу трансформацій образу окремої історичної постаті у колективній пам'яті громадян залежно від певного соціокультурного та політичного контексту.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від поч. ХХ до поч. ХХІ століть. Варто зазначити, що предмет дисертації є елементом духовного життя суспільства, яке важко охопити чіткими хронологічними координатами. Відтак існують певні складнощі у визначенні критеріїв часових меж. Ми орієнтувались на найбільш значимі, на наш погляд, процеси соціокультурного розвитку американського суспільства, які стали критерієм вибору хронологічного періоду дослідження. Нижня межа характеризується часом формування в США умов для широкомасштабного розповсюдження творів біографічного характеру та всеохоплюючого використання пам'яті про історичні постаті у різних сферах громадського життя. Зокрема, саме з початку ХХ століття почала розвиватись кіноіндустрія і по всій країні розгорнулась

величезна мережа кінотеатрів. Приблизно в цей же час відбувалось становлення розгалуженої американської системи освіти, яка надавала доступ до навчання більшості громадян країни. Водночас як члени місцевих громад, так і представники громадянського суспільства почали масово заповнювати публічний простір американських міст пам'ятниками окремим історичним постатям. Оскільки ці процеси, з невеликою різницею у часі, почали масово розгортатись на початку XX століття, зазначений період і став нижньою хронологічною межею дисертаційного дослідження. Іншими словами, саме з початку XX століття формування колективної пам'яті громадян США почало відбуватись не лише в межах невеликих соціальних груп (родини або місцевої громади), а в масштабах усієї країни. Визначення верхньої межі відбувалось, враховуючи безперервність процесу формування колективної пам'яті громадян. Оскільки з початку XXI століття, у зв'язку з певними соціокультурними, політичними та геополітичними процесами, розпочинається новий етап трансформацій у колективному сприйнятті минулого, у дисертаційній роботі верхньою межею було визначено цей період.

Географічні межі дослідження обмежуються кордонами США з врахуванням змін впродовж хронологічних меж дослідження.

Методи дослідження. Загальним методом дослідження теми дисертації є синтез соціокультурної історії та біографістики². Він передбачає аналіз формування образів історичних особистостей у контексті загальних процесів духовного життя суспільства, його досвіду та цінностей. З огляду на предмет нашого дослідження цей метод дозволяє дослідити взаємозв'язок між комунікативними практиками формування образу історичної постаті у колективній пам'яті громадян США і загальним політичним, економічним та культурним контекстом їхнього функціонування.

Додатково для вирішення завдань дисертації було застосовано низку загальнонаукових та історичних прийомів і методів дослідження. Задля

² Під біографістикою у цьому контексті ми розуміємо будь-які способи змалювання життєдіяльності історичної особистості шляхом використання фактів її біографії.

досягнення кращих результатів вони використовувались комплексно. Зокрема, метод класифікації та систематизації застосовувався під час збору та опрацювання джерельної бази роботи. Загальнонауковий метод аналізу був задіяний в процесі розкладання складної проблеми формування культурної пам'яті³ американського суспільства та дослідження його ціннісних орієнтацій на окремі елементи для полегшення осягнення теми. Водночас метод синтезу використовувався для об'єднання раніше розрізнених елементів проблематики задля отримання нових знань і побудови висновків.

Поряд з цими прийомами пізнання стоять індукція і дедукція. Зокрема індукція (думка рухається від одиничного до загального) застосовувалась, наприклад, в момент дослідження розрізнених промов американських президентів з метою відшукати загальні тенденції використання імені А. Лінкольна. Дедукція (думка рухається від знання загального до знання одиничного) використовувалась в процесі аналізу економічної системи США. Спираючись на гіпотезу (це ще один метод наукового пізнання), що американська ринкова система відіграє важливу роль у формуванні образів історичних постатей і робить цей процес більш незалежним від органів державної влади, нами було розглянуто одиничні аспекти цієї системи. Наприклад, загальний хід роздумів мав такий вигляд: вільний ринок в країні надає можливості господарчим суб'єктам реагувати на попит різних продуктів і задовольняти його в необхідних обсягах. Біографічні твори різного характеру (художня і наукова література, журнали, фільми тощо) є продуктами, адже вони, купуються і продаються. Відтак на них також існує попит. Відповідно вільний ринок самостійно (незалежно від політичної волі) здатний задовольнити попит на твори біографічного характеру, створюючи умови для їхнього розповсюдження у необхідних обсягах. Відтак вільний ринок відіграє важливу роль у формуванні образу історичної постаті у колективному сприйнятті і створює додатковий фундамент незалежності цього процесу.

³ Про поняття «культурної пам'яті» детальніше мова йде у I розділі

Спираючись на цей аналітичний висновок нам залишалось дослідити ті елементи економічної системи США, які забезпечували створення і розповсюдження творів біографічного характеру.

Зі специфічних історичних методів пізнання у дисертаційному дослідженні було застосовано варіативний компаративний аналіз. Варіативні порівняння повинні продемонструвати як спільні, так і специфічні риси явищ, які розглядаються. Зокрема нами було проведено порівняння двох різних політичних і соціально-економічних систем: американської і радянської. Застосування цього прийому дозволило підтвердити важливість наявності вільного ринку і відсутності державної цензури для органічного формування образу історичної постаті у колективному сприйнятті. Додатково можна виокремити проблемно-хронологічний та системний методи дослідження. Застосовуючи їх, наприклад, нами було розкрито внутрішні механізми функціонування окремих інститутів американського суспільства та динаміку їхнього розвитку з погляду на формування образів історичних постатей у колективному сприйнятті громадян США.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у таких положеннях.

Вперше:

- комплексно досліджено культурні, політичні та економічні передумови формування образу історичної особистості у колективній пам'яті американського суспільства;
- порівняно дві різні суспільно-політичні державні системи – американську і радянську – з погляду породжуваних ними особливостей формування колективної пам'яті суспільства;
- проаналізовано роль громадянського суспільства США в процесах формування образів історичних постатей у різні періоди розвитку держави;

Уточнено:

- роль пам'яті про історичні постаті у культурному та духовному житті американського суспільства;

- взаємозв'язок між розвитком кіноіндустрії США та формуванням образів історичних особистостей у колективній пам'яті громадян;

- динаміку змін образу шістнадцятого президента США А. Лінкольна у колективній пам'яті американського суспільства впродовж поч. XX – поч. XXI століть

Набули подальшого розвитку:

- інструментарій дослідження соціокультурної історії суспільства, зокрема його колективної пам'яті та ціннісних орієнтацій

- уявлення про соціальний розвиток американського суспільства впродовж поч. XX – поч. XXI століть

- аналіз ролі колективної пам'яті про історичних постатей у формуванні політичного порядку денного держави

Особистий внесок здобувача полягає у постановці наукової проблеми та самостійному її розв'язанні. Наукові положення і результати, викладені в дисертації, здобуті автором самостійно. Усі доповіді на конференціях та публікації за темою дисертаційного дослідження у фахових виданнях виконані ним одноосібно.

Практичне значення одержаних результатів. Положення та висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані в наукових студіях з соціальної та культурної історії США, у підготовці монографій, статей, підручників, лекційних і спеціальних курсів з цієї тематики. Додатково результати роботи можна використовувати для формування державної гуманітарної політики, зокрема, з питань визначення принципів реалізації політики історичної пам'яті в Україні та пошуку шляхів її найбільш ефективного втілення.

Апробація результатів дослідження. Положення дисертаційного дослідження були представлені у наукових доповідях на 8 конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Вплив суспільних наук на процес розвитку суспільства: можливе та реальне», м. Київ, Україна, 3-4

березня 2017 року; Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього», м. Львів, 24-25 березня 2017 року; Друга міжнародна наукова конференція «Україна і США: досвід та перспективи співпраці» (присвячена 25-річчю встановлення дипломатичних відносин), м. Київ, 23 листопада 2017 року; конференція молодих вчених «Актуальні проблеми історії і філософії у дослідженнях молодих вчених», м. Київ, 17 травня 2018 року; Міжнародна науково-практична конференція «Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні», м. Львів, 25-26 січня 2019 року; Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасної науки», Харків-Відень-Берлін-Астана, 30 січня 2019 року; Міжнародна науково-практична конференція «Еволюція цінностей в умовах глобалізації», Київ, 16 квітня 2019 р; Міжнародна наукова конференція «Консолідуючий потенціал політики пам'яті: загальні закономірності та національні особливості», Київ, 30 травня 2019 р.

За матеріалами дисертації опубліковано 9 наукових праць: 5 наукових статей у фахових виданнях, зокрема 4 – у вітчизняних фахових виданнях і 1 – в іноземному фаховому виданні, 4 публікації в наукових збірниках та матеріалах конференцій.

Структура дисертації обумовлена поставленими завданнями і логікою розкриття визначеної проблематики. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел та літератури (208 позиції). Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 223 стр., з них основного тексту – 187 стр.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА І СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ТЕМИ

1.1. Теоретико-методологічні основи дослідження

В основні теоретичного підґрунтя дисертаційного дослідження лежить концепт «культурної пам'яті» суспільства, який є одним з елементів більш широкого явища «колективної пам'яті»⁴. Застосування цього теоретичного інструментарію надає можливість охопити розвиток духовної сфери соціуму та визначити його ціннісні орієнтири в історичній динаміці. Водночас дослідження окремих явищ соціокультурного життя крізь призму «культурної пам'яті» вимальовує методологію роботи, застосування якої дозволяє краще розкрити проблематику дисертації.

«Культурну пам'ять» іноді ще називають «історичною пам'яттю» суспільства⁵. Незважаючи на різні трактування цього явища в науковій літературі, спільним знаменником в кожному з них залишається дослідження не історичних подій, а образів, які сформувалися про них у суспільній пам'яті, а також їхній зв'язок із соціокультурним контекстом. Іншими словами, дослідження культурної пам'яті відкриває нові горизонти духовного життя різних суспільних груп (починаючи від сім'ї і завершуючи широким поняттям «нації») і дозволяє виявити їхні ціннісні орієнтації в залежності від історичних обставин.

Культурна пам'ять формується певним комунікативним практикам, які реалізуються у різних суспільствах або суспільних групах у відмінний спосіб. Тим не менш, комунікація залишається найважливішою характеристикою цього

⁴ Дослідження Хальбвакс, М. (2007). *Социальные рамки памяти*. (С. Зенкин, Пер.). Новое издательство.; Ассман, А. (2018). *Длинная тень прошлого. Мемориальная культура и историческая политика*. (Б. Хлебников, пер.). Новое литературное обозрение.; Нора, П. (2014). *Теперішнє, нація, пам'ять*. (А. Репа, Пер.). ТОВ «Видавництво "КЛІО"».

⁵ Репина, Л. (2003). *Культурная память и проблемы историописания (историографические заметки)*. ГУ ВШЭ.

процесу⁶. Вона може носити різний характер, але саме завдяки їй утворюються умови виходу індивідуальної пам'яті особистості за межі власного досвіду. Комунікація інкорпорує в особисту картину світу людини досвід суспільних груп. Відтак формуються елементи спільного світобачення та сприйняття минулого, зокрема й образів окремих постатей. Ці образи стають близькими та зрозумілими широким верствами населення. Водночас, за словами Л. Рєпіної, для того, щоб бути зрозумілими, вони «... повинні бути конвенціональними і спрощеними; конвенціональними, тому що образ повинен мати сенс для всієї групи, а спрощеними, тому що для того, щоб мати загальний сенс і можливість його передачі, складність образу повинна бути зведена до можливого мінімуму⁷». Отже, культурна пам'ять є сукупністю образів про власне минуле, які суспільство сприймає через різні форми комунікації і поділяє їх в межах певного історичного проміжку часу. Часто цей проміжок співпадає із життям одного покоління, але деякі аспекти цієї складової колективної пам'яті можуть підтримуватись у суспільстві набагато довший час.

Як вже було зазначено, сприйняття суспільством власного минулого і формування образів про нього відбувається завдяки різним комунікативним практикам. Це можуть бути усні перекази у сімейному колі, загальновідомі міфи або казки, релігійні культи, література, мистецтво тощо. З часу формування історії як академічної дисципліни, наукові дослідження минулого також стали одним з елементів цього процесу. Важливо підкреслити, що різні комунікативні практики нерозривно пов'язані із загальним соціокультурним контекстом, в межах яких вони реалізуються. Іншими словами, мистецтво і наука розвиваються у відповідності до історичних запитів соціуму. Відтак вивчення культурної пам'яті суспільства не можливо здійснити без

⁶ Детальніше про це в Ассман, А. (2018). *Длинная тень прошлого. Мемориальная культура и историческая политика*. (Б. Хлебников, пер.). Новое литературное обозрение та Рєпина, Л. (2003). *Культурная память и проблемы историописания (историографические заметки)*. ГУ ВШЭ.

⁷ Рєпина, Л. (2003). *Культурная память и проблемы историописания (историографические заметки)*. ГУ ВШЭ. С. 20

дослідження контексту її формування. Ця особливість зазначеної проблематики вимагає специфічної методології для її розкриття.

Загальним методом дисертації є синтез соціокультурної історії та біографістики⁸. Він передбачає аналіз формування образів історичних особистостей у контексті загальних процесів духовного життя суспільства, його досвіду та цінностей. З погляду на предмет нашого дослідження цей метод дозволяє дослідити взаємозв'язок між комунікативними практиками формування образу історичної постаті у колективній пам'яті громадян США і загальним політичним, економічним та культурним контекстом їхнього функціонування.

Застосування цього методу визначило загальну логіку побудови дисертації. Другий розділ присвячений загальним економічним, політичним, культурним та соціальним умовам формування образів історичних постатей в США впродовж XX-XXI століть. З погляду на концепт «культурної пам'яті» нами було досліджено соціокультурний контекст реалізації різних комунікативних практик у процесі формування образів історичних постатей. Третій розділ дисертації сфокусований на розкритті особливостей функціонування інститутів американського суспільства як безпосереднього джерела формування колективної пам'яті. Іншими словами, у цьому розділі увага зосереджена на особливостях комунікації, які здійснюють окремі громадські чи приватні організації з погляду на створення суспільного сприйняття історичних постатей. Четвертий розділ роботи є своєрідним синтезом двох попередніх структурних елементів дисертації. На основі розгалуженої джерельної бази він покликаний продемонструвати як у відмінних соціокультурних умовах різні інститути американського суспільства формують образ однієї і тієї ж історичної постаті.

У підсумку зазначена логіка побудови роботи дозволяє розкрити два аспекти духовного життя американського суспільства впродовж поч. XX -

⁸ Під біографістикою у цьому контексті ми розуміємо будь-які способи змалювання життєдіяльності історичної особистості шляхом використання фактів її біографії.

поч. ХХІ століть: практики формування окремих елементів колективної пам'яті і зміни ціннісних орієнтирів суспільства в залежності від соціокультурного, політичного чи економічного контексту.

Додатково для вирішення завдань дисертації було застосовано низку загальнонаукових та історичних прийомів і методів дослідження. Вони використовувались комплексно задля досягнення кращих результатів. Зокрема, метод класифікації та систематизації застосовувався під час збору та опрацювання джерельної бази роботи. Загальнонауковий метод аналізу був задіяний в процесі розкладання складної проблеми формування культурної пам'яті американського суспільства та дослідження його ціннісних орієнтацій на окремі елементи для полегшення осягнення теми. Водночас метод синтезу використовувався для об'єднання раніше розрізнених елементів проблематики для отримання нових знань і побудови висновків.

Поряд з цими прийомами пізнання стоять індукція і дедукція. Зокрема індукція (думка рухається від одиничного до загального) застосовувалась, наприклад, в момент дослідження розрізнених промов американських президентів з метою відшукати загальні тенденції використання імені А. Лінкольна. Дедукція (думка рухається від знання загального до знання одиничного) використовувалась, зокрема, під час аналізу економічної системи США. Спираючись на гіпотезу (це ще один метод наукового пізнання), що американська ринкова система відіграє важливу роль у формуванні образів історичних постатей і робить цей процес більш незалежним від органів державної влади, нами було розглянуто одиничні аспекти цієї системи. Загальний хід роздумів мав такий вигляд: вільний ринок в країні надає можливості суб'єктам реагувати на попит різних продуктів і задовольняти його в необхідних обсягах. Біографічні твори різного характеру (художня і наукова література, журнали, фільми тощо) є продуктами, адже вони, купуються і продаються. Відтак на них також існує попит. Відповідно вільний ринок самостійно (незалежно від політичної волі) здатний задовольнити попит на

твори біографічного характеру, розповсюджуючи їх у необхідних обсягах. Відтак вільний ринок відіграє важливу роль у формуванні образу історичної постаті у колективному сприйнятті. Спираючись на цей умовивід нам залишалось дослідити ті елементи економічної системи США, які відповідали за створення і розповсюдження творів біографічного характеру.

Зі специфічних історичних методів пізнання у дисертаційному дослідженні було застосовано варіативний компаративний аналіз. Варіативні порівняння повинні продемонструвати як спільні, так і специфічні риси явищ, які розглядаються. Зокрема нами було проведено порівняння двох різних політичних і соціально-економічних систем: американської і радянської. Застосування цього прийому дозволило підтвердити важливість наявності вільного ринку і відсутності державної цензури для органічного формування образу історичної постаті у колективному сприйнятті. Додатково можна виокремити проблемно-хронологічний та системний методи дослідження. Застосовуючи їх, наприклад, нами було розкрито внутрішні механізми функціонування окремих інститутів американського суспільства та динаміку їхнього розвитку з погляду на формування образів історичних постатей у колективному сприйнятті громадян США.

У цілому дисертаційна робота побудована на принципах історизму, наукової неупередженості і комплексності. Застосування різних методів загальнонаукового та спеціального знання дозволило реалізувати поставлені завдання і досягнути мети дослідження.

1.2. Джерельна база дослідження

Для реалізації завдань цього дослідження залучено велику кількість джерел різного характеру, які дозволяють поглибитися у зазначену проблематику та підтвердити або спростувати сформовані припущення. Виходячи з твердження, ще артикульованого науковцями французької Школи анналістів, що джерела не говорять самі за себе, а відповідають на поставлені

перед ними питання, нами було залучено велику кількість документів різного характеру. Перш, ніж перейти до їхнього аналізу, доречним буде здійснити класифікацію, адже вони мають абсолютно різну природу і, відтак, специфіку дослідження. Умовно ми поділяємо весь корпус залучених джерел на наступні категорії:

- статистичні дані;
- закони, судові рішення та статuti організацій;
- шкільні підручники і біографічні фільми;
- спогади та інтерв'ю у періодичних виданнях;
- промови президентів та інших політичних діячів;

Статистика є одним з важливих джерел емпіричних даних дисертації. Залучена інформація є результатами різноманітних соціологічних досліджень, аналізу ринку та культурного життя країни, проведених в США впродовж ХХ-ХХІ століть. Ці дослідження охоплюють достатньо широкий діапазон часу і надають можливість простежити динаміку змін різних аспектів розвитку американського суспільства з погляду на проблематику нашого дослідження.

Нами було залучено декілька джерел статистичної інформації. Перші з них – це аналітичні звіти спеціалізованих дослідницьких центрів на кшталт компаній Statista.com або Pew Research center (Дослідницький центр П'ю). Зокрема, ці звіти надають чітке уявлення про динаміку трансформації книжкового та розважального ринку в США, а також способів пошуку і сприйняття інформації американцями. Statista – це німецька інтернет компанія, заснована у 2007 році у Гамбурзі. Вона акумулює дані досліджень соціологічних інститутів багатьох країн світу. За твердженням самої компанії, в їхній базі даних зосереджено більше 1 млн. різних статистичних досліджень, присвячених 80 тис. тем. На сьогоднішній день у компанії працює 700 працівників і її щорічний прибуток складає близько 60 млн. євро⁹. Ці факти

⁹ Statista. (2020). *About us – the company behind the successful product*. Statista.com. <https://www.statista.com/aboutus/>.

надають вагомі аргументи на користь довіри до компанії з боку наукового товариства а, відтак, і точності та ґрунтовності зібраних нею даних. Наприклад, нами було залучено звіти Statista.com стосовно зміни кількості книжкових магазинів в США на початку ХХІ століття¹⁰. Доповнюючи їх інформацією за більш рані періоди американської історії¹¹, ми отримали можливість чітко простежити динаміку розвитку книжкового ринку в Америці, а, отже, і доступу громадян до друкованої продукції біографічного характеру впродовж ХХ – поч. ХХІ століть.

Pew Research center є некомерційним науково-дослідним інститутом, однією з дочірніх компаній благодійних фондів П'ю. Заснований у Вашингтоні у 2004 році, центр надає інформацію про суспільні тенденції, громадську думку і демографічні тренди в США та світі. Звіти компанії засновані на даних соціологічних досліджень і відповідають найкращим світовим науковим практикам. У фокусі вивчення організації лежать американські політичні тенденції, журналістика, медіа, інтернет, наука, технології, релігія, публічне життя тощо¹². У дисертації були використані дослідження Pew Research Center стосовно способів пошуку та споживання інформації американцями на початку ХХІ століття¹³. З погляду на предмет дослідження дисертації ці дані підтверджують думку щодо спрощення доступу громадян США до будь-якого медійного продукту, зокрема й творів біографічного характеру. Отриманні

¹⁰ Statista Research Department. (2013, June). *Number of bookstores in the U.S. 2004-2018*. Statista.com. <https://www.statista.com/statistics/249027/number-of-bookstores-in-the-us/>; Watson, A. (2019, October 29). *Number of independent bookstores in the United States from 2009 to 2019*. Statista.com. <https://www.statista.com/statistics/282808/number-of-independent-bookstores-in-the-us/>.

¹¹ Зокрема, статистичними даними Бюро перепису населення при Міністерстві торгівлі США

¹² Pew Research Center. (2020, April 7). *About Pew Research Center*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/about/>.

¹³ Anderson, M. (2020, August 25). *More Americans using smartphones for getting directions, streaming TV*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/01/29/us-smartphone-use/>; Pew Research Center. (2020, May 30). *61% of young adults in U.S. watch mainly streaming TV*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/09/13/about-6-in-10-young-adults-in-u-s-primarily-use-online-streaming-to-watch-tv/>; Kessel, P. van. (2020, July 27). *10 facts about Americans and YouTube*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/12/04/10-facts-about-americans-and-youtube/>.

цифри свідчать, що американці мають фактично безперервний доступ до альтернативної інформації. Відтак в країні утворився ще один важливий канал впливу на формування історичної пам'яті громадян.

Додатковим джерелом статистичної інформації дисертації є різноманітні тематичні дослідження, проведені спеціалізованими інститутами та громадськими організаціями США. Наприклад, дані інституту Геллапа дозволили з'ясувати ставлення американців до Першої світової війни і простежити динаміку змін суспільного сприйняття цієї історичної події¹⁴. Зі свого боку ця інформація надає пояснення рівню популярності тієї або іншої історичної постаті у суспільстві в залежності від часу проведення дослідження (детальніше про це розглянуто у розділі IV). Інститут Геллапа заснований у 1935 році американським професором-соціологом Дж. Геллапом і на сьогоднішній день дослідження установи визнаються як одні з найбільш авторитетних оцінювань громадської думки у світі¹⁵.

Національний центр благодійної статистики надає інформацію щодо кількості благодійних організацій в США та масштабів їхніх впливів у різних галузі суспільного життя¹⁶. Це важлива інформація для розуміння ролі недержавного сектору у фінансуванні, зокрема, історичних товариств. Зі свого боку, зазначені дані дають право стверджувати про незалежний характер досліджень минулого і впливу на формування образів історичних особистостей в різних регіонах країни.

Результати досліджень Південного правового центру з питань бідності (Southern Poverty Law Center - SPLC) та каталогу Смітсонівського музею американського мистецтва надають змогу отримати інформацію щодо точної

¹⁴ Newport, F., Moore, D. W., & Saad, L. (2017, June 8). *The Most Important Events of the Century From the Viewpoint of the People*. Gallup.com. <https://news.gallup.com/poll/3427/Most-Important-Events-Century-From-Viewpoint-People.aspx>.

¹⁵ Gallup Inc. (2020, August 12). *Who we are*. Gallup.com. <https://www.gallup.com/corporate/212381/who-we-are.aspx>.

¹⁶ National Center for Charitable Statistics (NCCS). (2020, June 18). *The Nonprofit Sector in Brief*. National Center for Charitable Statistics. <https://nccs.urban.org/project/nonprofit-sector-brief>.

кількості пам'ятників і меморіальних комплексів в містах США, присвячених історичним постатям. Варто зауважити, що дані цих організацій нам вдалося віднайти у розлогіх журналістських дослідженнях, здійснених для періодичних видань *Washington Post*¹⁷ та *Business Insider*¹⁸. Безпосередньо отримати доступ до звітів вказаних інститутів нам не вдалося.

Наступна категорія джерел, використаних у дисертаційному дослідженні, об'єднує судові рішення, закони, державні постанови і статuti організацій. В цілому ці документи надають змогу з'ясувати юридичні умови функціонування різних суспільних інститутів та громадських об'єднань з погляду створення біографії історичної особистості та використання її імені в публічному просторі. Також зазначені джерела покликані з'ясувати ступінь втручання держави у формування образів історичних постатей.

Так, однією зі складових джерельної бази цієї категорії виступають рішення судів США стосовно питань свободи слова та можливостей використовувати ім'я живої або нещодавно померлої постаті у публічному просторі¹⁹. Зазначені документи дозволяють з'ясувати ступінь зарегульованості цієї ділянки американської культури та надати відповідь щодо наявності в

¹⁷ Shane, C. (2011, April 15). *Why the dearth of statues honoring women in Statuary Hall and elsewhere?* The Washington Post. https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/why-the-dearth-of-statues-honoring-women-in-statuary-hall-and-elsewhere/2011/04/11/AFx8lgiD_story.html.

¹⁸ Hoff, M. (2020, June 13). *This map shows how many Confederate monuments and symbols still stand in the US.* Business Insider. <https://www.businessinsider.com/confederate-monuments-and-other-symbols-in-the-us-2020-6>.

¹⁹ *Guglielmi v. Spelling-Goldberg Productions, L.A.* No. 30872. Justia US Law (Supreme Court of California December 5, 1979). <https://law.justia.com/cases/california/supreme-court/3d/25/860.html>.; *Hicks v. Casablanca Records*, 464 F. Supp. 426 (S.D.N.Y. 1978). Justia US Law (US District Court for the Southern District of New York September 19, 1978). <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/464/426/1519871/>.; *Rogers v. Grimaldi*, 695 F. Supp. 112, 695 F. Supp. 112 (1988). Justia US Law (U.S. District Court for the Southern District of New York August 5, 1988). <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/695/112/2345732/>.; *Seale v. Gramercy Pictures*, 964 F. Supp. 918 (E.D. Pa. 1997). Justia US Law (US District Court for the Eastern District of Pennsylvania May 15, 1997). <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/964/918/1409914/>.; *Sorrell, et al. v. IMS Health Inc., et al.*, 564 U.S. 552 (2011), 564 U.S. 552 (2011) Justia US Supreme Court (Justia US Supreme Court June 23, 2011). <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/564/552/>.

країні державної цензури стосовно зазначеного питання. Водночас судові рішення США створюють практику подальшого трактування тих або інших законодавчих актів. Відтак, вони є достовірним джерелом інформації щодо впливу на суспільно-політичне та соціокультурне життя країни.

Поряд із судовими рішеннями стоять державні акти, які у той чи інший спосіб регулюють процес формування образу історичної постаті у колективній свідомості. Задля обґрунтування важливості існування в країні вільного ринку та відсутності цензури у цьому питанні, нами було проведено компаративний аналіз двох різних суспільно-політичних та економічних систем: радянської і американської. Для розкриття проблеми було залучено постанови ЦК ВКП(б) та Ради міністрів²⁰, які регулювали питання книгодрукування та кіновиробництва, редакційної політики, масштабів випуску продукції, зокрема і біографічного характеру, в СРСР. Ці законодавчі акти та постанови були видані у різний час, однак усі вони є прикладом зарегульованості радянського політичного, економічного та культурного життя. Зі свого боку, залучення цього корпусу документів паралельно із використанням статистичних даних продемонстрували, що, на відміну від США, радянська дійсність не надає можливості пов'язати формування образів історичних постатей із ціннісними орієнтаціями суспільства (детальніше про це розглянуто у II розділі).

Ще один блок юридичних документів об'єднує статuti, звіти та інші офіційні документи організацій американського громадянського суспільства,

²⁰ КПСС о средствах массовой информации и пропаганды. (1987). Политиздат.; О неправильной практике организации новых издательств. Постановление ЦК КПСС от 22 июня 1960 г. (1987). В *КПСС о средствах массовой информации и пропаганды* (С. 483–484). Политиздат.; О работе Госпланиздата и журнала «Плановое хозяйство». Постановление ЦК ВКП(б) от 3 января 1950 г. (1987). В *КПСС о средствах массовой информации и пропаганды* (С.459-460). Политиздат.; О работе ОГИЗа РСФСР. Постановление ЦК ВКП(б) от 5 октября 1946 г. (1987). В *КПСС о средствах массовой информации и пропаганды* (С.450-453). Политиздат.; Об издательской работе. Постановление ЦК ВКП(б) от 15 августа 1931 г. (1987). В *КПСС о средствах массовой информации и пропаганды* (С.430-437). Политиздат.; Совет Министров СССР. (1964). *Постановление от 2 июля 1964 г. N 604 о мерах по улучшению издательской деятельности и устранению недостатков в книжной торговле*. Библиотека нормативно-правовых актов Союза Советских Социалистических Республик. http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_6104.htm.

які дозволяють точно з'ясувати цілі та завдання їхнього функціонування, а також шляхи фінансування. В основному ці документи викладені на офіційних сайтах організацій або товариств, що, з одного боку, полегшує доступ до них, а з іншого - є достовірним джерелом інформації про їхню діяльність та історію. Офіційні інтернет сайти є способом позиціонування організацій і відображенням їхніх прагнень про себе заявити. Безумовно, інформація, надана у них, повинна бути критично переосмислена, однак в більшості випадків вона виконує суто ознайомчу функцію і має нейтральний характер. Відтак причин недовіряти їй, на наш погляд, існує мало. Так, статут Американської історичної асоціації (American Historical Association)²¹ є джерелом інформації про цілі функціонування цієї організації та способи їхнього досягнення. Із офіційних обґрунтувань своєї діяльності, які існують у відкритому доступі, ми також маємо змогу сформулювати уявлення про роботу інших історичних товариств і організацій в різних регіонах США²². Дані, надані ними, надають змогу простежити взаємозв'язок між результатами діяльності професійних істориків та широкими верствами населення (системою освіти, музеями, клубами зі збереження старожитностей тощо). Окремо з цих документів ми отримуємо інформацію щодо джерел фінансування різних організацій. Оскільки історичні товариства є неприбутковими, свою діяльність вони ведуть за рахунок благодійних внесків та підтримці місцевих або федеральних органів влади. Як правило, існує декілька джерел фінансування і на своїх офіційних сайтах

²¹ American Historical Association. (1957). *Congressional Charter of the American Historical Association*. American Historical Association. <https://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-history-and-archives/brief-history-of-the-aha/congressional-charter>.

²² New-York Historical Society. (2020). *About the New-York Historical Society*. New-York Historical Society. <https://www.nyhistory.org/about>.; History Colorado. (2020). *Legacy Giving - Society 1879*. History Colorado. <https://www.historycolorado.org/legacy-giving-society-1879>.; *History Day*. Washington State Historical Society. (2020, April 23). <http://www.washingtonhistory.org/education/historyday/>.; *History of the UDC*. United Daughters of the Confederacy. <https://hqudc.org/history-of-the-united-daughters-of-the-confederacy/>.; *Massachusetts Historical Society. Founded 1791*. Massachusetts Historical Society: Online Resources. <http://www.masshist.org/collections/online?bmode=complete>.; National AIDS Memorial. (2020). *History*. National AIDS Memorial. <https://www.aidsmemorial.org/the-memorial>.

організації викладають цю інформацію у відкритий доступ. З погляду на предмет нашого дослідження, зазначені у джерелах дані показують ступінь поширеності професійних знань про минуле серед громадян США та демонструють способи впливу на колективну історичну пам'ять. Це твердження справедливе і щодо формування образів окремих історичних особистостей. Водночас, ми отримуємо змогу оцінити залежність різних історичних товариств від окремих джерел фінансування, і, відтак, з'ясувати наскільки вони здатні здійснювати самостійні дослідження.

Наступна категорія джерел має специфічний характер, однак є невід'ємною складовою дисертації. Мова йде про шкільні підручники та біографічні фільми. Ці джерела потрапили у фокус нашого дослідження через їхню здатність охоплювати величезну кількість населення, і, відповідно, здійснювати вплив на формування образу історичної постаті у колективній історичній пам'яті. Наприклад, шкільні підручники дозволяють простежити особливості зображення образів діячів американської історії впродовж довгого проміжку часу. Зокрема, у дослідження ми залучили американські підручники різних історичних періодів задля здійснення аналізу сформованих у них образів шістнадцятого президента США А. Лінкольна²³. Незважаючи на те, що ці джерела мають високу долю суб'єктивного ставлення автора, вони все ж є відображенням тих суспільно-політичних та економічних тенденцій, з якими зіштовхувалось суспільство в часи написання підручника. Безпосередньо поширюючись в школах, образи окремих історичних постатей сприймалися

²³ Hart, A. B. (1918). *School history of the United States*. *Internet Archive*. American Book Co. <https://archive.org/details/schoolhistoryofu01hart/page/n5/mode/2up>.

Jones, J. W. (1901). *School history of the United States*. *Internet Archive*. University Publishing Company. <https://archive.org/details/schoolhistoryofu00jone/mode/2up>.

Lee, S. P. (1900). *New school history of the United States*. *Internet Archive*. Richmond, Va., B. F. Johnson publishing co. <https://archive.org/details/newschoolhistory00lees/page/n5/mode/2up>.

Lossing, B. J. (2018). *A centennial edition of the history of the United States: from the discovery of America to the end of the first one hundred years of American independence: with a full account of the approaching centennial celebration*. Franklin Classics.

великою частиною молодого покоління американців. Відтак це був один з основних каналів формування їхнього ставлення до тієї або іншої події і особистості. Зі зміною економічної або соціальної ситуації, а також аксіологічних орієнтирів суспільства, змінювались й оцінки історичних постатей у шкільних підручниках. Іншими словами, вони ставали відображенням соціокультурної ситуації у державі і, водночас, джерелом формування нового бачення та оцінки історичних персоналій серед широких верств населення.

Додатковим джерелом інформації стали американські художні біографічні фільми. На відміну від підручників, які в основному здійснювали вплив на молоде покоління громадян, фільми розповсюджувались серед десятків мільйонів американців різного віку. Специфічний характер цих джерел потребує особливих підходів для їхнього аналізу. Варто зазначити, що в фокус нашої уваги не потрапили драматичні аспекти стрічок, гра акторів, якість сценарію тощо. Перш за все, нас цікавили історичні постаті, біографії яких зображали у фільмах, та історичний контекст їхнього створення. На наше переконання, художні фільми як один з найбільш привабливих способів сприйняття інформації американцями про своє минуле, також стали віддзеркаленням культурних, економічних або політичних процесів, з якими зіштовхувалось суспільство. Зі свого боку, образи історичних особистостей, створені у біографічних стрічках є чи не найбільш міцними і легкими для сприйняття. У них закладаються ціннісні сили, які формують або підкріплюють аксіологічні орієнтири суспільства. Так, нами було проаналізовано декілька десятків художніх біографічних стрічок, створених в американських студіях впродовж XX – XXI століття²⁴. Зокрема, аналіз цих

²⁴ Brabin, C. (Director). (1915). *The Raven*. [Motion Picture]. USA: Essanay Film Manufacturing Company; Brady, W. (Producer), & Ashley A. (Director). (1917). *Rasputin, the black monk*. [Motion Picture]. USA: World Film Company.; Brenon, H. (Producer), & Brenon, H. (Director). (1917). *The fall of Romanovs*. [Motion Picture]. USA: First National pictures.; Dintenfass, M. (Producer), & Nigh W. (Director). (1918). *My four years in Germany*. [Motion Picture]. USA: Warner Brothers.; Fitzmuirice, G. (Producer), & Fitzmuirice, G. (Director). (1931). *Mata Hari*. [Motion Picture]. USA: Metro-Goldwyn-Mayer.; Fleming, C. (Director). (1914). *Beating back*. [Motion

фільмів підтвердив думку щодо існування усталених правил створення наративів про історичних особистостей, які склалися у студіях Голівуду. Водночас дослідження суспільно-політичного та економічного контексту створення біографічних фільмів надає можливість стверджувати існування певної закономірності: поява стрічок, які розкривають окремі епізоди життєдіяльності особистості, корелюється із соціокультурними процесами, які відбуваються у суспільстві (детальніше про це розглянуто у розділі III).

В окрему категорію джерел ми об'єднуємо інтерв'ю та спогади різних суспільних діячів, які у той чи інший спосіб розкривають важливі для реалізації нашого дослідження аспекти проблематики. В основному вони зустрічаються в американських періодичних виданнях та інших засобах масової інформації на кшталт газет *The New York Times* або *Washington Post*. Інтерв'ю та спогади є джерелами особистісного походження, з високим рівнем суб'єктивізму у судженнях. Відтак, будувати узагальнення на їх основі необхідно обережно. З іншого боку, їхні застосування дозволяють сформувати більш комплексне уявлення, наприклад, про розвиток кіновиробництва чи книгодрукування,

Picture]. USA: The Thanhouser Company.; Goncharov, V. (Director). (1910). *Peter the Great*. [Motion Picture]. Russia: Pathe.; Griffith, D. (Director). (1914). *Home, sweet home*. [Motion Picture]. USA: Mutual Film.; Griffith, D. (Director). (1914). *Judith of Bethulia*. [Motion Picture]. USA: Biograph Company.; Griffith, D. (Producer), & Cabanne, C. (Director). (1914). *The life of General Villa*. [Motion Picture]. USA: Mutual Film.; Hackford, T. (Director). (2004). *Ray*. [Motion picture]. USA: Universal Studios.; Howard, R. (Director). (2001). *A Beautiful Mind*. [Motion picture]. USA: Focus Features.; Ince, T. (Producer), & Ford, F. (Director). (1912). *Custer's Last Fight*. [Motion Picture]. USA: Mutual film corporation.; Lasky, J. (Producer), & DeMille C. (Director). (1916). *Joan the Woman*. [Motion Picture]. USA: Paramount Pictures.; Lloyd, F. (Director). (1916). *David Garrick*. [Motion Picture]. USA: Paramount Pictures.; Marion, F. (Producer), & Olcott, S. (Director). (1912). *From the Manger to the Cross*. [Motion Picture]. USA: The Kalem company.; Musgrove, G. (Producer), & Longford, R. (Director). (1911). *Sweet Nell of Old Drury*. [Motion Picture]. Australia: Spencer's Pictures.; Peters, M. (Producer), & Stuart Blackton, J. (Director). (1909). *The Life of Moses*. [Motion Picture]. USA: Vitagraph Company of America.; Plunkett, J. (Producer), & Adolphi, G. (Director). (1918). *The woman the Germans shot*. [Motion Picture]. USA: Selznick Pictures.; Samuelson, G. (Producer), & Haldane, B. (Director). (1913). *Sixty Years a Queen*. [Motion Picture]. United kingdom: Barker Films.; Stanson, R. (Director). (1918). *Why America will win*. [Motion Picture]. USA: Fox Film Corporation.; Zukor, A. (Producer), & Jose, E. (Director). (1918). *Private Peat*. [Motion Picture]. USA: Paramount pictures.; Zukor, A. (Producer), & Kirkwood, J. (Director). (1915). *Mistress Nell*. [Motion Picture]. USA: Paramount Pictures.

сприйняття діяльності окремих організацій, важливих суспільних явищ, проблем і, безумовно, історичних постатей. Наприклад, низка інтерв'ю з членами Американської асоціації книгопродавців (American Booksellers Association) надає уявлення про динаміку розвитку ринку роздрібного продажу друкованої продукції та його трансформацію²⁵. А відгуки членів Американської історичної асоціації надають можливість зрозуміти їхні мотиви підтримувати цю організацію і, водночас, з'ясувати результати її діяльності на прикладах окремих людей²⁶.

Поряд із інтерв'ю та спогадами ми виокремлюємо ще одну велику категорію джерел. Вона об'єднує промови і листування президентів, конгресменів, сенаторів та інших політичних діячів США. Ці документи відіграють важливу роль у з'ясуванні сприйняття американською політичною елітою окремих історичних постатей. Зі свого боку, це надає можливість простежити шляхи адаптації пам'яті окремих особистостей у політичному порядку денному американських лідерів. Так, нами було досліджено промови та листування президентів США, у яких вони у різний спосіб згадували особистість А. Лінкольна²⁷. Варто зауважити, що фактично кожен президент

²⁵ Singer P. *Independent Bookstores Harvest Their Zeal.* / Singer Penny. [Електронний ресурс] – 1999. – Режим доступу до статті: <https://www.nytimes.com/1999/01/17/nyregion/independent-bookstores-harvest-their-zeal.html>

²⁶ American Historical Association. (2020). *Donate to AHA.* American Historical Association. <https://www.historians.org/about-aha-and-membership/donate>.

²⁷ Associated Press. (2017, July 25). *Trump: Only Lincoln 'More Presidential'.* [YouTube video]. Associated Press. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=uNvWO75KQnM>; Hoover, H. (1932, November 4). *Address in Springfield, Illinois.* The American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-springfield-illinois>; Lincoln, A. (1836). *To the Editor of the Sangamo Journal.* Collected Works of Abraham Lincoln. [https://quod.lib.umich.edu/l/lincoln/lincoln1/1:76?rgn=div1;view=fulltext;q1=Lyceu;Lincoln, A. \(1863, November 19\). *Address at the Dedication of the National Cemetery at Gettysburg, Pennsylvania \[Gettysburg Address\].* The American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-the-dedication-the-national-cemetery-gettysburg-pennsylvania-gettysburg-address>; Obama, B. \(2007, February 10\). *Remarks Announcing Candidacy for President in Springfield, Illinois.* The American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-announcing-candidacy-for-president-springfield-illinois>; Reagan, R. \(1983, January 15\). *Remarks on the Anniversary of the Birth of Martin Luther King, Jr.* The American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-the-anniversary-the-birth-martin-luther-king-jr-0>; Roosevelt, F. D. \(1942, June 13\). *Executive Order 9182 Establishing the Office of War Information.* The](https://quod.lib.umich.edu/l/lincoln/lincoln1/1:76?rgn=div1;view=fulltext;q1=Lyceu;Lincoln,A.(1863,November19).AddressattheDedicationoftheNationalCemeteryatGettysburg,Pennsylvania[GettysburgAddress].TheAmericanPresidencyProject.https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-the-dedication-the-national-cemetery-gettysburg-pennsylvania-gettysburg-address)

спирався на його ім'я, обґрунтовуючи свої політичні рішення або спонукаючи своїх громадян до певних дій. Важливо, що цей корпус джерел надає змогу простежити які ціннісні сили висловлює американська політична еліта, спираючись на ім'я шістнадцятого президента, і як вона адаптує його образ під актуальні політичні, економічні або соціальні виклики. Так само, як інтерв'ю або мемуари, промови президентів та конгресменів є специфічним джерелом суб'єктивного характеру. Наповнені оціночними судженнями, вони не надають змоги стверджувати стовідсоткову об'єктивність та неупередженість. Однак з погляду на предмет дисертаційного дослідження, суб'єктивний характер цієї категорії джерел є перевагою. Адже вони дозволяють зрозуміти, як окрема особистість (президент або конгресмен) сприймає образ історичної постаті, як він оцінює її діяльність, і у який спосіб адаптує пам'ять про неї під свої політичні цілі. Водночас, президенти, як обрані більшістю громадян країни лідери нації, під час своїх промов створюють нові інтерпретації образу історичної постаті і формують його сприйняття у суспільній думці у певному напрямку. Відтак ми можемо з'ясувати як образ президента А. Лінкольна сприймався окремою особистістю в різні періоди часу і, водночас, як пам'ять про його ім'я поширювалась серед широких верств населення в нових соціокультурних умовах (детальніше про це йдеться у розділі IV).

American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/executive-order-9182-establishing-the-office-war-information.>; Roosevelt, T. (1905). *1905 Inaugural Speech*. Theodore Roosevelt Association. https://www.theodoreroosevelt.org/content.aspx?page_id=0.; Shapell Manuscript Foundation. (2018, January 17). *President Harding Declares Abraham Lincoln Pinnacle of Golden Age of American Statesmans* (February, 1923). Shapell Manuscript Foundation. <https://www.shapell.org/manuscript/president-harding-declares-abraham-lincoln-pinnacle-of-golden-age-american-statesmans/>; Shapell Manuscript Foundation. (2018, January 17). *President Theodore Roosevelt Letter on His "Hero" Abraham Lincoln* (June 13, 1906). Shapell Manuscript Foundation. <https://www.shapell.org/manuscript/president-theodore-roosevelt-on-abraham-lincoln/>; Wilson, W. (1916, September 4). *Address at Hodgenville, Kentucky: "Lincoln's Beginnings"*. The American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-hodgenville-kentucky-lincolns-beginnings>.

1.3. Історіографія питання

Дослідження, присвячені вивченню формування образу історичних особистостей в американському суспільстві шляхом використання фактів їхньої біографії, мають строкатий і дещо нецілісний характер. Відтак, аналіз історіографії цієї проблеми варто здійснювати через проблемний підхід, адже кожен аспект зазначеного дослідження має власну специфіку і лише побічно перетинається з іншими.

Умовно весь корпус праць, які дозволяють розкрити зазначену проблематику, можна поділити на дві великі категорії. Перша - це історіографія, присвячена безпосередньо проблемам біографістики та її взаємозв'язку із соціокультурними, політичними і економічними процесами у суспільстві. Іншими словами - це праці, у яких у той чи інший спосіб формування образів історичних особистостей розглядається в контексті загальної атмосфери, яка панує у суспільстві. Друга категорія об'єднує роботи, покликані дослідити загальні умови можливостей формування образів історичних особистостей в США, які складались в країні впродовж поч. ХХ – поч. ХХІ століть. Відтак вони присвячені тим аспектам розвитку держави та суспільства, які дозволили сформувати унікальні умови для створення образів історичних особистостей у колективній свідомості громадян.

Зі свого боку, кожна з цих категорій можна поділити на декілька тематичних напрямків. Так, історіографію, яка розкриває взаємозв'язок між формуванням образів історичних постатей шляхом створення їхніх біографічних наративів, варто поділити на окремі блоки. Перший блок – це суто теоретичні роботи, які присвячені трансформації біографічних досліджень в академічному середовищі як під впливом теоретико-методологічних змін у гуманітаристиці, так і загальних соціокультурних змін. Цей блок в основному представлений дослідженнями американських і західноєвропейських вчених, які, починаючи з 1980-х років, здійснили вагомий внесок у вивчення цієї проблематики. Водночас не можна оминати наукові розробки вітчизняних і

російських дослідників, які у відмінний спосіб підходять до теоретичних концептів біографістики і присвячують свої роботи дещо іншим аспектам цієї проблематики.

Дослідження вчених США та Європи останніх трьох десятиліть демонструють якісні зміни у підходах до вивчення біографій особистостей. Ці зміни виявляли себе, насамперед, у формуванні нового теоретичного підґрунтя та методології написання біографічних досліджень, що вплинуло на їхній науковий статус і поступово перетворювало з популярно-розважальної літератури на науково-академічну.

Необхідність переосмислення підходів до вивчення життєдіяльності історичних особистостей, особливо відомих політичних та суспільних діячів, була викликана слабкою увагою професійних істориків про їхнє приватне життя та відсутністю чіткого інструментарію його дослідження²⁸. Відтак, концентрація уваги винятково на результатах професійної діяльності людини, зображення її долі за джерелами офіційного походження, на думку сучасних західних дослідників²⁹, впливала на створення міфів та вільних інтерпретацій певних історичних подій та ролі окремих особистостей в них.

Ситуація почала змінюватися з 1980-х рр. Поштовх цим змінами надало переосмислення певними дослідниками ролі А. Гітлера у подіях Другої світової війни та Голокосту. Вони почали вільно інтерпретували факти життєдіяльності

²⁸ Цю проблематику було розглянуто у статті автора Кошелев, А. (2017). Трансформація теорії та методології біографічних досліджень в американському та західноєвропейському академічному середовищі впродовж 1980-2016-х рр. *Американська історія та політика: науковий журнал*, 4, 169-175.

²⁹ Зокрема, цій проблематиці присвячені праці: Klein, C. (2017). Biography as a concept of thought: On the premises of biographical research and narrative. In H. Renders, B. de Haan, & J. Harmsma (Eds.), *The biographical turn: lives in history* (pp. 98–106). essay, Routledge Taylor & Francis Group.; Haan, B. (2017). Personalized history: on biofiction, source criticism and the critical value of biography . In H. Renders, B. de Haan, & J. Harmsma (Eds.), *The biographical turn: lives in history* (pp. 67–85). essay, Routledge Taylor & Francis Group.; Miller , J. (2013). A historical appreciation of the biographical turn . In L. A. Lindsay & J. W. Sweet (Eds.), *Biography and the black Atlantic* (pp. 19–47). essay, University of Pennsylvania Press.; Howes, C. (2017). What are we turning from. Research and ideology in biography and life writing. In *The biographical turn: lives in history* (pp. 191–203). essay, Routledge, an imprint of the Taylor & Francis Group.

цього історичного персонажу, конструюючи нову реальність минулого³⁰. Ситуація продемонструвала необхідність переосмислення підходів до вивчення історичних подій, особливо у тих випадках, коли вони безпосередньо сконцентровані на діяльності певної особистості. Це підштовхувало вчених із Європи та США зосереджувати увагу на біографічних дослідженнях, змінювати свої інтереси як професійних істориків і розпочинати вивчення життєдіяльності особистостей у ролі їхніх біографів. Цей процес увійшов в історичну науку під назвою «біографічний поворот»³¹.

Відомий теоретик біографічних досліджень та автор масштабних життєписів кількох видатних постатей американської історії Н. Гамільтон у своїх теоретичних працях продемонстрував процес зміни ставлення до біографії впродовж друг. пол. ХХ століття та обґрунтував причини цієї тенденції³². Автор пояснив ситуацію несприйняття академічним середовищем біографій як серйозних наукових робіт відсутністю теоретичного інструментарію досліджень. Він стверджує, що біографії до поч. 80-х рр. ХХ ст. мали усталену тенденцію зображати "зразкові" життя в традиціях Вікторіанської епохи, що завжди супроводжувалось активною суб'єктивізацією таких розвідок. Відтак, представники академічного середовища впродовж багатьох десятиліть були переконані, що біографія не має критичної важливості, адже жоден біографічний доказ не може змінити або критично вплинути на оцінку

³⁰ Зокрема, мова йде про праці британського письменника Д. Ірвінга, який у своїх псевдоісторичних дослідженнях діяльності А. Гітлера, стверджував, що той не знав про Голокост, а на території концтабору Аушвіц ніколи не існувало газових камер. Згодом дослідження іншого британського історика Р. Еванса підтвердили, що Ірвінг маніпулював фактами і виривав певні твердження із контексту.

³¹ Детальніше з поняттям «біографічний поворот» можна ознайомитися у працях: Hamilton, N. (2017). *Biography as corrective*. In H. Renders, B. de Haan, & J. Harmsma (Eds.), *The biographical turn: lives in history* (pp. 24–41). essay, Routledge Taylor & Francis Group.; Hamilton, N. (2009). *Biography: a brief history*. Harvard University Press.; Rollyson, C. (2017). *Liberation from low dark space. Biography beside and beyond the academy*. In H. Renders, B. de Haan, & J. Harmsma (Eds.), *The biographical turn: lives in history* (pp. 203–214). essay, Routledge, an imprint of the Taylor & Francis Group.

³² Hamilton, N. (2017). *Biography as corrective*. In H. Renders, B. de Haan, & J. Harmsma (Eds.), *The biographical turn: lives in history* (pp. 24–41). essay, Routledge Taylor & Francis Group

історичної реальності. Однак з 1980-их рр., коли під впливом теоретико-методологічних змін у гуманітаристиці дослідники почали зображати не лише зразкові аспекти життєвих досягнень, але й приватне життя людини, біографічні дослідження отримали масштабну підтримку та визнання.

За словами німецького дослідника К. Кляйна³³, на початку 2000-х рр. жанр біографії знайшов ще один привід потрапити в поле зору академічного середовища західноєвропейської та американської гуманітаристики. За словами автора це пов'язано із змінами у самосприйнятті людини. Вони викликані екзистенціальними проблемами, піднятими в результаті розвитку сучасних природничих наук. Зростання громадської поінформованості щодо досягнень генної інженерії та когнітивістики призвело до розширення меж проблем гуманітаристики і використання інтердисциплінарних підходів для їхнього вирішення. За словами К. Кляйна, нові підходи повинні надати відповіді на екзистенціальні питання, з якими зіштовхнулося людство на межі тисячоліть. Відтак це ще більше наштовхнуло академічне співтовариство використовувати та вдосконалювати біографічний метод дослідження минулого.

В основі цього методу, який може бути застосований у багатьох різних дисциплінах, лежить вивчення історичної діяльності окремої особистості. Нідерландська дослідниця Б. де Хаан стверджує, що саме біографії можуть відіграти важливу роль у розв'язанні сучасної «кризи» історичного нарративу³⁴

³³ Klein, C. (2017). Biography as a concept of thought: On the premises of biographical research and narrative. In H. Renders, B. de Haan, & J. Harmsma (Eds.), *The biographical turn: lives in history* (pp. 98–106). essay, Routledge Taylor & Francis Group.;

³⁴ Мова йде про епістемологічні проблеми історичної науки, підняті в рамках постмодерної нарративістської теорії історичного дискурсу. Автором цієї теорії вважають американського історика та теоретика Х. Уайта, який у своїх працях обґрунтував безумовну наявність суб'єктивного елементу у будь-якому історичному нарративі і відстоював релятивний характер історичних робіт. Ця суб'єктивність визначена обранням однієї з літературних форм, яким історик надає перевагу перед безпосереднім створенням свого тексту і що, за твердженням Г. Уайта, є неминучим для будь-якого дослідника минулого. Детальніше про це у працях White, H. (1978). Introduction: tropology, discourse, and the modes of human consciousness . In *Tropics of discourse: essays in cultural criticism* (pp. 1–27). essay, Johns Hopkins University Press.; Уайт, Х. (2002). *Метаісторія*.

та здійснити свій внесок для виходу із цієї ситуації³⁵. З погляду епістемологічної перспективи, теоретичні проблеми біографістики підіймають питання співвідношення історичної фікції й реальності, критичного підходу до джерел та особистістю біографа. Це опосередковано впливає на позиції біографа щодо питання «структуралістських» макроісторичних та «індивідуалістських» мікроісторичних підходів у вивченні минулого. Адже, розвиток історичної науки у другій половині ХХ ст. розмив роль особистості у реальності минулого, надавши перевагу поясненням історичних процесів за допомогою соціальних, економічних або лінгвістичних структур. Історія деперсоніфікувалася і втратила «людське обличчя». «Біографічний поворот» став наслідком переосмислення цього стану речей і поверненням до позицій, що суттєва частина історії все ж концентрується в діях окремих особистостей. Відповідно, найкраще зрозуміти та пояснити роль постаті можна в рамках біографічного контексту та поза умовними абстрактними структурами. Питання легітимізації біографії може бути вирішене шляхом ідентифікації персональних дій та участі особи у минулому і сучасному соціальному житті. Відповідно, це повинно подолати мікро/макро та індивідуальні/структурні розмежування³⁶.

Відтак з останньої чверті ХХ століття біографічні дослідження почали виступати як коригуючий фактор історичних праць, у яких до цього не приділялося належної уваги життю історичних акторів³⁷. Біографічні дослідження, спираючись на міцний теоретичний фундамент, почали змінювати картину минулого і коригувати наявні інтерпретації та бачення історичної

Историческое воображение в Европе XIX века. (Е. Трубина & В. Харитонов, Пер.). Издательство Уральского университета.

³⁵ Haan, B. (2017). Personalized history: on biofiction, source criticism and the critical value of biography . In H. Renders, B. de Haan, & J. Harmsma (Eds.), *The biographical turn: lives in history* (pp. 67–85). essay, Routledge Taylor & Francis Group.

³⁶ Haan, B. (2017). Personalized history: on biofiction, source criticism and the critical value of biography . In H. Renders, B. de Haan, & J. Harmsma (Eds.), *The biographical turn: lives in history* (pp. 67–85). essay, Routledge Taylor & Francis Group.

³⁷ Hamilton, N. (2017). Biography as corrective . In H. Renders, B. de Haan, & J. Harmsma (Eds.), *The biographical turn: lives in history* (pp. 24–41). essay, Routledge Taylor & Francis Group.

реальності. Вплив суміжних галузей гуманітарних наук, зокрема літератури, почав визначати напрямок розвитку біографічних досліджень і пропонувати нові техніки їхнього написання. Біографи почали використовувати ретроспекцію, передчуття (провіщення), винаходити оповідачів у своїх дослідженнях, демонструвати різні точки зору. Деякі автори припинили розпочинати дослідження своїх героїв з дати їхнього народження, як це робилося раніше, у класичних життєписах. Наприклад, Г. Лі точкою початкового відліку написання біографії одного зі своїх героїв взяла його смерть³⁸. Таким чином, літературні нововведення трансформували жанр біографії, а дослідники почали використовувати інструменти письменників, що відобразилося на формі і підходах до написання життєписів. Н. Гамільтон зазначає³⁹, що, безумовно, це не усунуло на другий план класичні, традиційні біографії, так само, як постмодерні романи не знищили детективи або шпигунські трилери. Але вони додали в арсенал біографічних досліджень прояв винахідливості у формі та підходах, а роботи стали більш критичними до героїв дослідження.

Окрім цього, «нові» біографи почали використовувати інструментарій, якого класичні історики уникали як чогось нижчого їхнього почуття гідності. Насамперед, мова йде про метод збору інформації за допомогою інтерв'ю. Популярність своєї біографії фельдмаршала Монтгомері Н. Гамільтон пов'язує із використанням великого масиву даних, отриманих завдяки інтерв'ю або «усній історії». Дослідник зазначає, що незважаючи на те, що «усна історія» впродовж довгого часу була викинута на узбіччя академічної науки більшістю університетських викладачів, він, як журналіст у минулому, розумів необхідність взяти інтерв'ю у ветеранів, які ще залишалися живими. Це трансформувало його підходи до написання і додало глибини та внутрішнього розуміння як складного характеру особистості маршала, так і ослабленої

³⁸ Lee, H. (2009). *Biography: a very short introduction*. Oxford University Press.

³⁹ Hamilton, N. (2017). Biography as corrective . In H. Renders, B. de Haan, & J. Harmsma (Eds.), *The biographical turn: lives in history* (pp. 24–41). essay, Routledge Taylor & Francis Group.

британської армії. За визнанням самого Н. Гамільтона, використання усної історії разом із ґрунтовними архівними дослідженнями склали основу написаної ним біографії⁴⁰. Тим не менш, у біографії, як і у будь-якому іншому історичному дослідженні, особистість біографа не може бути повністю абстрагована від тексту, який він створює. Відтак, американський біограф і журналіст С. Шіфф, звертає увагу, що при написанні життєпису автор проживає два житті під час його написання. Перше - це сукупність різноманіття побоювань і непорозумінь (неправильних уявлень), вагань та перепитій, які супроводжують життя героя і з якими працює дослідник, збираючи інформацію. Друге - це те, що з'являється на папері і утворює сюжет та композицію. Саме в цьому другому існуванні біограф з'являється як субстанція, як певна причина у побудові картини життя та її контексту⁴¹.

Отже, можна стверджувати, що в західноєвропейській та американській історіографії останніх трьох-чотирьох десятиліть під впливом теоретико-методологічних та соціокультурних факторів відбулось глибинне теоретичне переосмислення підходів до написання життєписів історичних особистостей. Зокрема, криза історичного наративу призвела до появи нових теорій, які залишили різні методологічні нашарування в інструментарії дисципліни. «Лінгвістичний» поворот та структуралізм розмили роль людини в історичних процесах і поставили її у залежність від суспільних або текстуальних детермінант. Зважаючи на це, у професійному середовищі істориків зародився інтерес до переосмислення ролі особистості в суспільно-історичних процесах, а бажання поставити під сумнів залежність волі людини від зовнішніх факторів почало відроджувати жанр біографічних досліджень в історієписанні.

⁴⁰ Hamilton, N. (2017). *Biography as corrective*. In H. Renders, B. de Haan, & J. Harmsma (Eds.), *The biographical turn: lives in history* (pp. 24–41). essay, Routledge Taylor & Francis Group.; Hamilton, N. (2009). *Biography: a brief history*. Harvard University Press.

⁴¹ Schiff, S. (2012, November 24). *The Dual Lives of the Biographer*. The New York Times. <https://opinionator.blogs.nytimes.com/2012/11/24/the-dual-lives-of-the-biographer/>.

Окремий поштовх теоретичним розмірковуванням у сфері біографістики в західному інтелектуальному середовищі надав глобальний розвиток природничих та точних наук, який призвів до переосмислення ролі та значення окремої особистості в історичному процесі. Також цьому сприяли запозичення нових літературних технік написання життєписів, які дозволили відійти від шаблонного зображення долі особистості. Літературні нововведення трансформували жанр біографії, а дослідники почали використовувати інструменти письменників, що відобразилося на формі і підходах у написанні життєписів. Окрім нових літературних технік, під впливом журналістики сучасні біографи почали використовувати досягнення «усної історії» та залучати інформацію про героїв своїх досліджень, отриману в інтерв'ю. Це дозволило не лише наблизити особистість до реального життя і відійти від зразковості у змалюванні людської долі, але й переосмислити певні епізоди історії. Біографія почала сприйматися як своєрідний коректив усталених поглядів на певні епізоди історичної реальності, а переосмислення власного теоретичного підґрунтя зробило біографічні дослідження все більш популярними в академічних спільнотах США та Західної Європи.

Аналізуючи історіографію, присвячену теоретичним аспектам розвитку біографістики, також варто оглянути внесок вітчизняних науковців⁴². Вони паралельно із зарубіжними дослідниками розробляли та обґрунтовували окремі концепти досліджень життєдіяльності та формування образу історичної особистості. Теоретичні досягнення різних напрямків історичної науки

⁴² Детально аналіз цього аспекту проблематики було автором було здійснено у статті Кошелев, А. (2017). Концепти «інтелектуальна біографія» та «біографічний світ» у дослідженні життєдіяльності інтелектуала. *Вісник київського національного університету. Історія*, 134, 35-38; також було опубліковано результати апробації цієї проблематики під час участі у конференціях: Кошелев, А. (2017). Інтердисциплінарність у дослідженні інтелектуальної біографії науковця. *В збірнику тез міжнародної науково-практичної конференції «Вплив суспільних наук на процес розвитку суспільства: можливе та реальне»*. (ст. 13-17). Київ.; Кошелев, А. (2017). Концепція «біографічного світу» у дослідженні біографії науковця. *В збірнику тез міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього»*. (ст. 85-88). Львів

західного інтелектуального середовища вплинули на дослідження пострадянських науковців, зокрема українських та російських. Це стосується теоретичних аспектів вивчення життя особистості, методологічних та ідеологічних обґрунтувань написання її біографії. У результаті у вітчизняному науковому інструментарії сформувалась низка нових концептів і напрямків досліджень.

Центральною науково-дослідною інституцією вивчення біографічних досліджень в Україні є Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Створений у 1995 році, інститут став центром розробки теоретичних і методологічних засад біографістики, який досліджує специфіку розвитку української біографії в умовах різних соціокультурних обставин, а також координує дослідження з біографіки в Україні. Відтак, напрямки дослідження співробітників інституту варіюються від загальних теоретичних питань сучасної біографії (праці В. Попика⁴³, Л. Буряк⁴⁴, Н. Любовець⁴⁵) до вивчення життєписів окремих особистостей (О. Бугаєва⁴⁶, Г. Александрова⁴⁷).

Окремий корпус досліджень, які здійснюються в межах функціонування Інституту, присвячений питанням формування образу історичних особистостей у колективній пам'яті українського суспільства в різні історичні періоди розвитку. Зокрема, цей напрямок ґрунтовно досліджується доктором історичних наук, професоркою Л. Буряк. Серед праць автора варто виокремити

⁴³ Попик, В. (2020). Біографіка як феномен науки і культури. *Українська біографістика*, (19), 15-32. ; Попик, В. (2019). Біографіка української академічної науки у новітніх дослідженнях і публікаціях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Українська біографістика*, (17), 132-150.

⁴⁴ Буряк, Л. (2019). Українська академічна біографіка: винайдення форми (біографічні студії у контексті революційних трансформацій початку ХХ ст.). *Українська біографістика*, (17), 18-36.

⁴⁵ Любовець, Н. (2019). Яскравий біографічний штрих до історії книжкових колекцій і книгозбірень. *Українська біографістика*, (17), 274-279.

⁴⁶ Бугаєва, О. (2018). Визначні постаті музичної культури України. *Бібліотечний вісник*, (6), 34-42. ; Бугаєва, О. (2009). Дунаєвський Ісаак Йосипович. *Українська біографістика*, (5), 240-242.

⁴⁷ Александрова Г. (2019). Творча спадщина Івана Стешенка. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка*, (11), 69-80.

дослідження, присвячені формуванню та змінам образу В. Антоновича в 20-30-х рр. ХХ століття⁴⁸, «мемуарний образ» М. Грушевського у спогадах його сучасників⁴⁹ та зміни образу Т. Шевченка в науковому дискурсі другої половини ХІХ-початку ХХ ст⁵⁰. Аналізуючи зміни у колективному сприйнятті різних історичних особистостей, автор простежує вплив соціокультурного контексту на формування образів видатних постатей української історії. У теоретичних працях, зокрема присвячених питанням формування сучасної колективної пам'яті українського суспільства, Л. Буряк аналізує взаємозв'язок між специфікою національної культури та історичною пам'яттю⁵¹. На основі даних різних соціологічних опитувань, зокрема присвячених питанням самоідентифікації українців, автор здійснює глибинний аналіз взаємозв'язку між національною пам'яттю і культурою суспільства.

Окремим напрямком досліджень в українському сегменті теоретичної біографістики присвячено вузькій проблемі інтелектуальної біографії науковця. Серед українських вчених, які працюють із зазначеною проблематикою, виокремимо дослідження В. Андреева⁵², В. Ващенко⁵³, І. Колесник⁵⁴,

⁴⁸ Буряк, Л. (2013). Образ В. Б. Антоновича в контексті комеморативних практик ХХ століття. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*, (18), 130-139.

⁴⁹ Буряк, Л. (2012). Пам'ять про Михайла Грушевського у спогадах його сучасників: штрихи до просопографічного портрету людини, політика, вченого. *Наукові записки з української історії: Зб. наук. ст.*, (32), 20-25.

⁵⁰ Буряк, Л. (2014). Тарас Шевченко: варіативність образів у контексті історичних трансформацій. *Українська біографістика*, (11), 118-134.

⁵¹ Буряк, Л. (2013). Культурні чинники впливу на національну пам'ять українського суспільства. *Гілея. Науковий вісник*, (72), 2-17.

⁵² Андреев, В. (2011). «Інтелектуальна біографія» історика: експлікація поняття. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*, (5), 333-341.

⁵³ Ващенко, В. (2009). Концепт «інтелектуальної біографії» та проблема конструювання «наукових біографій» в українській історіографії. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки.*,(4), 475-486.

⁵⁴ Колесник, І. (2014). Біографічний світ Тараса Шевченка. *Український Історичний Журнал*, (3), 79-99.; Колесник, І. (2014). Передмова. *Ейдос. Альманах Теорії Та Історії Історичної Науки*, (8), 7-13.

Т. Попової⁵⁵, які здійснили комплексні теоретичні розважання над розвитком біографістики як дисципліни історичної науки в Україні, сформулювали теоретичні обґрунтування та бачення місця концепту «інтелектуальна біографія» в дослідженні особистості, можливостей та необхідності його застосування в залежності від мети дослідника. Зазначимо, що ці вчені підтверджують актуальність досліджень біографій із застосуванням сучасної методології, зокрема й підходів та принципів «інтелектуальної біографії».

Серед праць російських вчених, які працюють над теоретичними і методологічними основами цього концепту та обґрунтовують його теоретичну цінність, варто згадати дослідження Л. Рєпіни⁵⁶ та М. Базанова⁵⁷. Російський дослідник Д. Володіхін⁵⁸ вважається одним із засновників напрямку «екзистенціальної біографії», яку Л. Рєпіна протиставляє «інтелектуальній біографії». Його дослідження доповнюють загальну картину розвитку сучасної біографістики на пострадянському просторі та допомагають краще зрозуміти сутність «інтелектуальної біографії» у дослідженні життєдіяльності та творчості науковця.

Напрямок «інтелектуальної біографії» в українському та російському академічному середовищі розвинувся на фоні проблеми співвідношення особистості та її ідей із соціальним середовищем, в якому вона існує. На відміну від історії ідей, яка досліджує розвиток інтелектуальної думки, абсолютизуючи її та відриваючи від соціального контексту, в основі «інтелектуальної біографії» лежить теза про те, що ідеї не можуть існувати без особистості, а особистість поза суспільством. «Інтелектуальна біографія» як

⁵⁵ Попова, Т. (2015). Жизнеописание ученого-историка на перекрестке историографических традиций: теория, методология, практика. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки.*, (8), 15–40.

⁵⁶ Рєпина, Л. (2009). Историческая биография и интеллектуальная история. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки.*, (4), 437–464.

⁵⁷ Базанов, М. (2016). Интеллектуальная биография. Контуры нового жанра в российской и украинской историографии. *Диалог со временем: Альманах интеллектуальной истории.*, (55), 221–234.

⁵⁸ Володихин, Д. (1999). Экзистенциальный биографизм в истории. *Информационный Бюллетень Ассоциации "История и Компьютер"*, (24). <http://ist-bessmertie.narod.ru/statvolod.htm>.

концепт дослідження життєдіяльності вченого робить наголос на дослідженні динаміки «внутрішнього» інтелектуального становлення особистості, а не на зовнішній кар'єрі науковця, як це відбувається у дослідженні «наукової біографії». Для конструювання інтелектуальної біографії основною метою свого дослідження необхідно поставити з'ясування методології вченого, процес її становлення і розвитку протягом життя, а також психічних і соціокультурних умов її формування⁵⁹.

Окремо варто згадати концепт «біографічний світ», який ґрунтовно розробляли українські дослідниці І. Колесник⁶⁰ та Т. Попова⁶¹. Як зазначає І. Колесник, цей концепт покликаний допомогти дослідити різні соціокультурні «світи», в яких проживає та творить людина впродовж свого життя. Ці «світи» призводять до зміни ролей людини в залежності від того, в який із них на певний етап свого буття вона входить. Особистість здатна розширювати кількість «світів», змінюючи власні інтереси або статуси, а апогеєм життя людини можна вважати етап найбільшої їх кількості, що входять до культурного простору індивідуума. І. Колесник визначає поняття «біографічний світ» як комунікаційну модель, що містить внутрішній і зовнішній світи особистості, результат комунікацій людини з її оточенням. «Біографічний світ – це культурний світ або культурні світи людини та афілійованих з нею груп, особистостей, громад і суспільства у цілому. Біографічний світ – структура нелінійна, котра вможливорює утворення цілості життя людини зі своїми цінностями, мотивацією, метою й сенсом існування»⁶².

Зазначений метод розвинувся на основі нарративної психології та нарративістської теорії історичних досліджень. Серед науковців, які працювали

⁵⁹ Ващенко, В. (2009). Концепт «інтелектуальної біографії» та проблема конструювання «наукових біографій» в українській історіографії. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки.* (4), 480-481

⁶⁰ Колесник, І. (2014). Біографічний світ Тараса Шевченка. *Український Історичний Журнал*, (3), 79–99.; Колесник, І. (2014). Передмова. *Ейдос. Альманах Теорії Та Історії Історичної Науки*, (8), 7–13.

⁶¹ Попова, Т. (2015). Жизнеописание ученого-историка на перекрестке историографических традиций: теория, методология, практика. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки.*, (8), 15–40.

⁶² Колесник, І. (2014). Біографічний світ Тараса Шевченка. *Український Історичний Журнал*, (3), С. 80.

та розвивали зазначені напрямки, варто згадати М. Кросслі⁶³, Х. Уайта⁶⁴, Г. Іггерса⁶⁵, Е. Доманської⁶⁶ та ін. Застосування досягнень нарративної психології в дослідженні біографії (перш за все звичайної людини, героя, який залишив по собі мінімум свідчень про своє життя), розробляв польський науковець Т. Вісліч⁶⁷, який продемонстрував можливості використання інструментарію нарративістської теорії в дослідженні обмежених даних автобіографій пересічних громадян Нового часу.

Разом із нарративною психологією використовуються досягнення психології пізнання. Т. Вісліч зазначає: «Досвід людини будь-якого життєвого етапу або ситуації є розумінням її в спосіб особистісний і безпосередній, найчастіше за участі емоцій і повного сенсорного апарату. Досвіди людині адаптуються в організовані структури – пізнавальні схеми, що відповідальні за розуміння і забування явищ та об'єктів. Схеми ці стають по черзі підставою інтерпретації даних, що надходять. Відтак, підставовою проблемою для питання розуміння світу людиною є засада, котра порядкує структуруванням досвідів. Психологія пізнання зауважила, що конвенціональною і культурно переказуваною формою організації людських досвідів є нарація»⁶⁸. Людина,

⁶³ Кросслі, М. (2013). *Нарративная психология. Самость, психологическая травма и конструирование смыслов*. (А. Киселева, Ред.). «Гуманитарный Центр».

⁶⁴ White, H. (1978). Introduction: tropology, discourse, and the modes of human consciousness . In *Tropics of discourse: essays in cultural criticism* (pp. 1–27). essay, Johns Hopkins University Press; Уайт Х. [інтерв'ю / інтерв'ю взяла Є. Доманська] // Доманська, Э. (2010). Хейден Уайт. У А. Никифоров & А. Мегилл (Ред.). *Философия истории после постмодернизма* (С. 27-62). «Канон » РООИ «Реабилитация»; Уайт, Х. (2002). *Метаистория. Историческое воображение в Европе XIX века*. (Е. Трубина & В. Харитонов, Пер.). Издательство Уральского университета.

⁶⁵ Доманська, Э. (2010). Георг Іггерс. У А. Никифоров & А. Мегилл (Ред.). *Философия истории после постмодернизма* (С. 148–167). «Канон » РООИ «Реабилитация».

⁶⁶ Доманська, Е. (2012). *Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле*. (В. Склокін & С. Троян, Ред.). Ніка-центр.

⁶⁷ Вісліч, Т. (2009). Прикроювання історії до розміру людини: про інтерпретацію ранньомодерних свідчень автобіографічних т.зв. звичайних людей. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*. , (4), 465–474.

⁶⁸ Вісліч, Т. (2009). Прикроювання історії до розміру людини: про інтерпретацію ранньомодерних свідчень автобіографічних т.зв. звичайних людей. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*. , (4), С. 469

проживаючи життя, адаптує отриманий нею досвід у вигляді наративу, героєм якого виступає вона сама. Сюжет, інших героїв, зав'язку, кульмінацію та розв'язку свого життєвого наративу особа конструює у власний, унікальний спосіб. Застосування досягнень наративної психології у дослідженні особистих наративів героїв біографії дозволяє значно розширити дослідницьке поле та коло запитань, які науковець можемо поставити в процесі пізнання життєдіяльності будь-якої особистості, яка залишила по собі письмові згадки про своє життя або його епізоди.

Отже, як у західному, так і у вітчизняному інтелектуальному середовищі впродовж останніх декількох десятиліть активно розвивався напрямок теоретичної біографістики. Цьому сприяли різні соціокультурні фактори, які впливали на академічні кола багатьох країн світу, що призвело до формування великого пласту вузькоспеціалізованих наукових праць з цієї тематики.

Другий блок історіографії, у якій формування образів історичних особистостей розглядається у зв'язку із загальними соціокультурними процесами у суспільствах, умовно можна назвати контекстуальним. Іншими словами, існують праці дослідників різних держав, у яких розвиток біографічних студій розглянуто у контексті культурного, політичного або економічного розвитку суспільств різних історичних періодів. Ці дослідження присвячені абсолютно різним проблемам створення біографій або образів історичних постатей на їх основі. Однак в усіх них простежується акцент на взаємозв'язку цього культурного феномену із загальним суспільним розвитком.

Наприклад, існує великий пласт літератури, присвячений становленню біографічного жанру і формуванню образу історичної особистості в Античній культурі⁶⁹. З одного боку ці дослідження підтверджують існування

⁶⁹ Зокрема, результати апробації цього аспекту проблематики було опубліковано у збірниках тез: Кошелев, А. (2019). Біографічні дослідження у різних соціо-культурних умовах»: ретроспективний аналіз розвитку жанру в античній культурі. В збірнику тез міжнародної науково-практичної конференції «Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні». (Ст. 55-60). Львів.; Кошелев, А. (2019). Соціально-політичні умови формування біографічного жанру в елліністичний період. В

взаємозв'язку між аксіологічними орієнтирами суспільства та способами створення образів героїв або антигероїв у ньому. З іншого - вони надають змогу простежити корені сучасної західноєвропейської та американської біографічної традиції, яка сформувалась на уламках античної спадщини.

Саме у Давній Греції та Римі зароджуються витoki біографічного мислення⁷⁰ і традиції зображення життя людини. Ми не ставимо собі за мету всебічного та вичерпного висвітлення античної традиції життєпису, адже це не відповідає завданням дослідження. Тим не менш, існує необхідність розглянути історіографію, присвячену цьому історико-культурному періоду, адже саме у ньому були закладені зерна біографічних досліджень європейської та американської традиції, які дозволяють простежити вплив політичної, культурної та соціальної атмосфери на розвиток цього жанру.

Розгляд античної традиції створення біографій варто розпочати із зауваження, що вона не була монолітною. Найбільш широкий поділ проходив на межі грецької та римської культур. Але й в середині них існували різні етапи розвитку, зміни способів зображення життя людини та їхнього обґрунтування. Спираючись на визначення цих традицій у Оксфордському класичному словнику⁷¹, наведемо загальний огляд обох.

Жанр біографії у Давній Греції був поняттям з абсолютно розмитими межами, який не знав чітко окреслених правил та методів у зображенні життя людини. Поштовхом для його розвитку стали епітафії та ранні літературні роботи, які описували індивідуальний досвід людини (наприклад, «Одіссея»

збірнику тез міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасної науки». (Ст. 35-39). Харків-Відень-Берлін-Астана.

⁷⁰ Під біографічним мисленням ми розуміємо специфічне сприйняття життя іншої людини (або власного), яке пов'язане із конструюванням певного сюжету для його опису. Біографічне мислення супроводжується штучним відбором найбільш знакових епізодів життя для побудови біографії або автобіографії, але правила цього відбору зазвичай є зумовлені соціокультурною реальністю, а не лише особистими вподобаннями автора

⁷¹ Eidinow, E., Hornblower, S., & Spawforth, A. (Eds.). (2012). Greek biography. *The Oxford classical dictionary* (p. 232). Oxford University Press.

Гомера). На особистісних якостях людини також зосереджували свою увагу історики Фукідід та Ксенофонт, ритор Ісократ. Вони вперше акцентували увагу у своїх наративах на досягненнях та чеснотах певних людей, хоча їхні роботи носили більше історіографічний, аніж біографічний характер⁷². Новий імпульс у розвитку жанру надав Аристотель, під впливом якого збільшувався інтерес до етичної та культурної історії і, відповідно, до створення узагальнених біографій людей, які її створювали. З'являються праці, які вибудовують інтелектуальну історію Давньої Греції шляхом демонстрації життя, досвіду та світобачення окремих філософів у хронологічній послідовності, пов'язуючи ідеї одних із іншими. Такий спосіб побудови біографічних творів поступово популяризується і набуває стійких рис⁷³. Про подальший розвиток створення життєписів та їхніх особливостей в елліністичний період мова піде нижче.

Давньоримська традиція, хоча і мала переважну схожість у підходах до зображення життя людини, все ж не була подібна до грецької. Культурні та сімейні звичаї римських родин призводили до вшанування своїх родичів та їх прославлення у сімейному колі. Окрім цього у Римі існувала глибока традиція самовиправдання та самозахисту. Багато в чому це пов'язано із традицією визначення людини, яка отримує нагороду у разі тріумфу, за бюлетенями, які надсилалися генералами. Тобто мова йде про специфічну атмосферу зародження автобіографії, яка, звичайно, стає більш складним феноменом у пізніші періоди римської держави⁷⁴. Тим не менш, не зважаючи на те, що зображення життя людини в античній культурі зазнавало змін у залежності від політико-культурних трансформацій у грецькому та римському суспільствах, існує загальний фон, на якому ґрунтувалося традиція життєпису протягом усього часу розвитку жанру.

⁷² Eidinow, E., Hornblower, S., & Spawforth, A. (Eds.). (2012). Greek biography. *The Oxford classical dictionary* (p. 232). Oxford University Press.

⁷³ Eidinow, E., Hornblower, S., & Spawforth, A. (Eds.). (2012). Greek biography. *The Oxford classical dictionary* (p. 232). Oxford University Press.

⁷⁴ Eidinow, E., Hornblower, S., & Spawforth, A. (Eds.). (2012). Roman biography. *The Oxford classical dictionary* (p. 233). Oxford University Press.

Визначаючи специфіку світогляду античних авторів у межах різних культурних, політичних та економічних умов, у літературі зазначається цікава особливість, яка об'єднувала їх і впливала на способи створення біографій. Мова йде про зовнішню спрямованість життя людини та змалювання своєї долі у нерозривній єдності із публічним буттям. Відсутність розуміння себе поза загалу стала головною особливістю створення біографій та автобіографій у Давній Греції, а згодом у Давньому Римі⁷⁵. У римській біографії мало інтимності. Незважаючи на те, що велика частка римської поезії є сконцентрованою на особистості, все ж формальні біографії та автобіографії сфокусовані на публічних фігурах і розкриття духовного життя людини було недоречним. Цицерон нічого не каже про свою освіту та розвиток, натомість він аналізує внесок різних своїх вчителів. Подібної традиції висвітлення особистості людини, сконцентрованої на собі, не існувало в Римі до часів Марка Аврелія та Св. Августина⁷⁶.

Такий стан речей свідчить про існування стійкого взаємозв'язку між загальноприйнятими у суспільстві нормами, які визначали не лише поведінку людини, її світогляд та, що для нас є найцікавішим, баченням особистістю самої себе та інших у світі. Варто на цьому зупинитися дещо детальніше.

Як зазначалося вище, публічний характер біографічних та автобіографічних творів у Давній Греції пов'язаний із традицією створення та проголошення поминальних промов. М. Бахтін зазначає, що у цьому випадку є важливим не стільки внутрішній хронотоп⁷⁷, але, перш за все, зовнішній хронотоп, у якому відбувається змалювання власного або чужого життя як громадсько-політичного акту публічного прославлення або самозвіту. Саме в

⁷⁵ Бахтин, М. (1975). *Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике*. У С. Лейбович (Ред.), *Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет* (С. 234–407). Художественная литература.

⁷⁶ Eidinow, E., Hornblower, S., & Spawforth, A. (Eds.). (2012). *Roman biography. The Oxford classical dictionary* (p. 233). Oxford University Press.

⁷⁷ Хронотоп – часово-просторові характеристики зображуваного життя

умовах цього реального хронотопу й відбувалось створення образу людини та її життя⁷⁸.

У зв'язку із цим автор наголошує на відсутності відмінностей у підходах до свого та чужого буття. Межі між автобіографією та біографією в Давній Греції були розмиті. Це викликано тим, що публічний характер перегляду життя людини був своєрідним розкриттям його назовні, чимось, що піддавалося суспільній його перевірці. У таких умовах мова не могла йти про жодні сфери існування людини, які б були поза громадською площиною. В образі античної особистості зникало все інтимне, приватне, щось одиноке і власне. «Людини для себе» у грецькій культурі ще не існувало. Самосвідомість людини була суто публічною⁷⁹.

Ситуація починає змінюватися з часів еллінізму та римської епохи, коли цілі сфери буття, як її особистого, так і зовнішнього, були переведені «на німий регістр і на принципову невидимість»⁸⁰. Тим не менш навіть у часи раннього середньовіччя ще існувала тенденція апелювати до зовнішнього. Наприклад, «Сповідь» Августина Блаженного не можна читати «про себе», а необхідно робити це вголос, що свідчить про наявність у самій формі цього твору грецької традиції, грецької агори, де «вперше формувалася самосвідомість європейської людини»⁸¹.

Підсумовуючи зазначене вище, можна стверджувати, що в історіографії простежується існування важливого взаємозв'язку між суспільними традиціями

⁷⁸ Бахтин, М. (1975). *Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике*. У С. Лейбович (Ред.), *Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет* (С. 234). Художественная литература.

⁷⁹ Бахтин, М. (1975). *Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике*. У С. Лейбович (Ред.), *Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет* (С. 234). Художественная литература.

⁸⁰ Бахтин, М. (1975). *Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике*. У С. Лейбович (Ред.), *Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет* (С. 235). Художественная литература.

⁸¹ Бахтин, М. (1975). *Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике*. У С. Лейбович (Ред.), *Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет* (С. 235). Художественная литература.

та правилами зображення людиною себе або оточуючих в античній культурі. Також ці дослідження надають відповіді на питання про те, як зароджувався біографічний жанр у Давній Греції та що було покладено в основу його розвитку. Окрім цього у літературі змальовується загальний фон написання біографій та автобіографій (превалювання громадського над індивідуальним), способи самоусвідомлення, які диктувала антична полісна культура своїм носіям.

Окремо варто згадати пласт літератури, присвяченої питанням про головних героїв античної біографії, особливостей практичних підходів до зображення їхнього життя та критеріїв їхнього відбору.

Вже згадувалось, що зміна у підходах до змалювання життя особистості і поступова його індивідуалізація, зосередження на приватному, а не публічному, простежуються з часів еллінізму. Більше того, основу античної біографії та її розквіт також прийнято виводити саме з елліністичного періоду (кін. IV ст. до н. е. – поч. I ст.). Відтак, розгляд проблематики біографічних досліджень у посткласичний період античності варто розпочати із загальних характеристик, які зустрічаються у літературі.

Перший важливий момент, на якому наголошується у дослідженнях, полягає у започаткуванні зображення інтимних сфер життя людини. Для нас це є цікавою тенденцією, адже ми можемо провести певну паралель між цією традицією та життєписами ХХ століття. Прийнято вважати, що сучасні підходи у створенні біографій (зокрема концентрація на джерелах особистого походження і відхід від суто публічної інформації) започатковані у ХVІІІ столітті⁸². Але дещо з цих теоретичних засад зароджується з часів елліністичної культури.

Другий важливий аспект, який розвивається в історіографії з цієї проблематики, наголошує на існуванні двох різних стратегій, які застосовувалися античними авторами для зображенні життя особистостей.

⁸² Hamilton, N. (2009). *Biography: a brief history*. Harvard University Press.

Розвиток біографічного жанру елліністичного типу прийнято виводити із початком кризи полісного способу життя⁸³, який почав проявлятися у IV ст. до н. е. Саме ця криза й призвела до розгортання індивідуалістичних тенденцій духовного життя людини. Першими представниками біографічного жанру елліністичного типу вважаються Ісократ та Арістоксен Тарентський⁸⁴. Не поглиблюючись у деталі опису їхніх творів, зазначимо, що обидва автори були «зароджені однією культурно-історичною ситуацією», а в їхніх творах починають чітко простежуватись вподобання епохи з приводу відбору героїв біографії. Зокрема ними стають монархи та діячі культури (філософи, музиканти та поети). За визначенням С. Аверинцева поєднання цих двох, на перший погляд, різних типів людей викликанні однією яскравою тенденцією. І монархи, і митці знаходились поза рамками полісної моралі:

«Зближення цих двох людських типів несподіване, але цілком зрозуміле: самовладний монарх та емансипований від полісного укладу мислитель або артист у рівному ступені викликали інтерес не лише своїми загальнозначимими «діяннями», для яких могло знайтися місце і в монументальній історіографії старого типу, але й своїми приватним способом життя»⁸⁵.

Елліністична біографія носила в собі елемент протесту проти полісної суспільної моралі і підносила індивідуальні, глибоко особисті аспекти життя людини. Саме це визначало вибір героїв опису, які цікавили авторів зазначеного періоду. Варто зауважити, що перераховані нижче категорії особистостей побудовані на основі аналізу збережених заголовків елліністичних творів, які можна назвати біографічними або наближеними до

⁸³ Під кризою класичного грецького полісу прийнято вважати період в історії розвитку Давньої Греції, який розпочався після Пелопоннеської війни 431-404 рр. до н. е. і пов'язаний із кризою як в економічній, так і соціально-політичній сферах життя суспільств різних грецьких полісів. Детальніше про це див.: Ляпустин, Б., & Суриков, И. (2007). *Древняя Греция: учеб. пособие для вузов*. «Дрофа».

⁸⁴ Аверинцев, С. (1973). *Плутарх и античная биография. К вопросу о месте классика жанра в истории жанра*. Наука. С. 161

⁸⁵ Аверинцев, С. (1973). *Плутарх и античная биография. К вопросу о месте классика жанра в истории жанра*. Наука. С. 159-161

жанру. Відтак, С. Аверинцев з певними застерегами проголошує існування загального стилю елліністичного біографізму і стверджує єдність цієї традиції⁸⁶. Протестний характер епохи визначав і героїв, яких вона підносила. Зокрема, виокремлюють наступні категорії античної елліністичної біографії.

Перша - це діячі культури. Фактично кожен представник елліністичної біографічної традиції здійснив життєпис одного з античних філософів. Зокрема Піфагора, Емпедокла, Зенона Елейського, Анаксагора, Сократа, Платона, Діогена, Аристотеля та інших. Окрім філософів улюбленцями елліністичних біографів називають поетів (наприклад, Епіама, Софокла або Гомера), музикантів, риторів, істориків, граматиків та лікарів.

Щодо другої категорії - представників політичної діяльності, то у центр зацікавленості, у першу чергу, потрапляли монархи (наприклад, «Життя Філіппа» або «Життя Олександра») або тирані (збірки Фанія Ереського «Про сицилійських тиранів» або Батона Синопського «Про ефеських тиранів»). Список «цікавих» особистостей для елліністичного біографа складався з тих людей, які найбільше відступали від норм полісного укладу життя⁸⁷.

У зазначеній тенденції ми знову споглядаємо історичність жанру біографії, тобто його визначеність соціокультурною реальністю та інтелектуальним кліматом, який панує у суспільстві. Зміна загальних настроїв соціуму призводить до формування нових героїв у ньому. Реакції елліністичних авторів дозволяють це простежити. З певною долею впевненості можна стверджувати, що життя героїв біографії перетворюється у конструкт, який визначається культурною атмосферою різних історичних періодів часу. А іноді складаються ситуації, за яких одна й та сама особа стає героєм біографії за різних політичних умов. Очевидно, що це пов'язано із високим рівнем значимості цієї людини для суспільства, але її біографія конструюється з тих

⁸⁶ Аверинцев, С. (1973). *Плутарх и античная биография. К вопросу о месте классика жанра в истории жанра*. Наука. С.165

⁸⁷ Аверинцев, С. (1973). *Плутарх и античная биография. К вопросу о месте классика жанра в истории жанра*. Наука. С. 165-170

аспектів життя, які є важливими для конкретної історико-культурної реальності. У межах античної біографістики подібна тенденція явно простежується. Для того, щоб краще її розкрити, розглянемо другий важливий аспект розвитку культури створення біографії у Давній Греції та Римі, на якому наголошується в науковій літературі.

Мова йде про наявність двох традицій життєпису: цивільної та підривної⁸⁸, які сформувалися в античності та співіснували протягом довгого періоду часу. Подібний поділ усієї біографістики є умовним і лише одним з можливих підходів до класифікації. Ми його підтримуємо тому, що він переконливо демонструє вплив суспільно-політичної атмосфери на формування героїв біографій. Згідно із цим підходом, перша традиція античних життєписів організована навколо домінуючих соціальних цінностей, навіть якщо герої їх порушують і стають поганим прикладом для наслідування. Її надано назву цивільна традиція, тобто така, що підтримує існуючий суспільний та культурний лад. Інша, яку називаються підривною, надає голос умовним маргіналам суспільства, які кидають виклик традиційним цінностям. Ми погоджуємося із твердженням авторів цієї концепції, що хоча ці дві біографічні традиції й не отримали статусу формальних жанрів, вони є стабільними та впізнаваними впродовж довгого часу, починаючи від класичної епохи і триваючи до пізньої античності⁸⁹.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо декілька важливих висновків. По-перше, формування і розвиток біографічного мислення, традиції вивчення життєдіяльності людини у європейській культурі відбулося з часів античності. Це простежується у двох площинах. Перша відображена у дослідженнях публічного життя особистості і оцінки її діяльності крізь призму офіційної

⁸⁸ Konstan, D., & Walsh, R. (2016). Civic and subversive biography in antiquity. In K. de Temmerman & K. Demoen (Eds.), *Writing biography in Greece and Rome: narrative technique and fictionalization* (pp. 26–43). essay, Cambridge University Press.

⁸⁹ Konstan, D., & Walsh, R. (2016). Civic and subversive biography in antiquity. In K. de Temmerman & K. Demoen (Eds.), *Writing biography in Greece and Rome: narrative technique and fictionalization* (p. 29). essay, Cambridge University Press.

інформації. Друга пов'язана із вивченням особистого життя людини, її інтимних сфер життя. Обидва підходи, стверджуючи ретроспективно, будуть існувати і розвиватися у західноєвропейській, а згодом й американській культурах дослідження буття окремої особистості фактично до ХХІ ст.

По-друге, антична культура сформувала способи дослідження життєдіяльності людини і продемонструвала взаємозалежність між соціокультурною реальністю та «героями» або «антигероями», які підносилися у її межах. Простежити це можна у моменти трансформацій суспільного життя, зміни його цінностей. У Давній Греції прикладом подібної ситуації стала криза класичного грецького поліса. Поступові, але невпинні зміни у політичній та соціально-економічній сферах призводили до формування як нових героїв біографії, так і інших підходів до висвітлення їхньої життєдіяльності.

По-третє, з великою долею ймовірності можна стверджувати, що виявляючи тенденції у формуванні суспільних «героїв», які відображаються у створених сучасниками біографіях, з'являються можливості простежити особливості розвитку ціннісних орієнтацій суспільства.

Ми свідомі того, що зводити до єдиної детермінанти таке складне явище, як суспільні цінності, ризиковано. Тим не менш, подібний фокус дослідження здатний висвітлити принаймні частину вподобань носіїв певної культури, їхніх явних чи інтуїтивних прагнень. І найкраще це зробити можна крізь призму героїв, їхнього способу життя і мислення, яких ця культура підносить. У подальшому ми зупинимося на цьому детальніше, досліджуючи розвиток аксіологічних орієнтирів американського суспільства впродовж поч. ХХ – поч. ХХІ століть.

Окремо варто згадати історіографію, присвячену становлення біографії як частини культурного життя у західних суспільствах нового і новітнього часів⁹⁰. В літературі становлення та розвиток біографічної культури в країнах Західної

⁹⁰ Цій проблематиці присвячена стаття автора Кошелєв, А. (2019). Біографічні традиції в країнах Європи та США у новий та новітній часи. *Європейські історичні студії*, 12, 92-106

Європи та США розглядають крізь призму двох традицій, які сформувалися впродовж XVI–XX ст. Професор історії та теорії біографії в університеті Гронінгену Х. Рендерс стверджує, що перша з них розвинулась у рiчищі так званої пам'ятної або ювілейної біографії (*commemorative biography*). Певним чином її можна охарактеризувати як продукт своєї епохи, породжений бажанням людини задовольнити свій природний пам'ятний інстинкт (*commemorative instinct*)⁹¹. Ця традиція має довгу історію формування і розвитку власних принципів. Простежити її можна ще з античних часів. Одночасно у різних країнах Європи ювілейні біографії були покликані закріпити образ видатної особистості в очах широкого загалу. Очевидно, що вибір героїв не був випадковим. У XVI–XVII ст. ними ставали політики, королі та члени монарших родин, також християнські святі та інші духовні особи. Відбувалося це завдяки загальним змінам в умовах епохи Відродження, в тому числі й під впливом перекладів та популяризації у західноєвропейському інтелектуальному середовищі «Порівняльних життєписів» Плутарха. Життєписи світських осіб характеризувалися сумішшю історичних і символічних елементів. Вони концентрувалися на загальному розумінні про людські чесноти, були анекдотичними за змістом. Велика увага приділялася зовнішньому вигляду героя, аж до найменших деталей, але ігнорувалися факти та історичний контекст його існування. Згодом автори почали більше концентруватися на описі характеру головного суб'єкта, деталях його особистого життя. Тут також ми можемо простежити традиції життєписів, сформованих ще в епоху Еллінізму. У цілому варто зауважити, що в період, про який ідеться, термін «біографія» ще не був загальноновживаним. Частіше

⁹¹ Renders, H. (2014). *Roots of Biography. From Journalism to Pulp to Scholarly Based Non-Fiction*. In H. Renders, B. de Haan (Eds.), *Theoretical discussion on biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing* (pp.24–42). Leiden & Boston: Brill.

використовувалися грецький “bios” та латинський “vitae” і вплив античності з огляду на це був безперечний⁹².

Однак подібні праці були дуже далекі від прийнятих академічних стандартів пізнання. Г. Рендерс зазначає, що у цих біографіях герой сприймається як унікальна особистість, яка змальовується поза оточуючим її контекстом існування. Літературне оформлення тексту відіграло більшу роль, ніж критичне його осмислення⁹³. Але оскільки розвиток біографічних досліджень у Новий час в Європі відбувався паралельно із формуванням історії як наукової дисципліни, це визначило статус біографії на довгі десятиліття вперед. Методи, які застосовувалися у дослідженні життя людини не вважалися такими, що несуть у собі елемент об’єктивності. Тезу про те, що історія інтерпретувала минуле за допомогою раціонально-емпіричної методології, а біографія радше несла у собі елемент суб’єктивності, моральності та літературності, важко заперечити. Як вже було зазначено вище, необхідність співвідносити глобальні історичні процеси із персональним повсякденним досвідом людини почала усвідомлюватися академічними колами західноєвропейський та американських інтелектуалів лише з останньої чверті ХХ століття⁹⁴.

В сучасній західній історіографії акцентується увага на тому, що біографія – це унікальний культурний феномен сучасних суспільств. При цьому національні соціокультурні та політичні реальності формували свої біографічні

⁹² Haan, B. Renders, H. (2014). Towards Traditions and Nations. In H. Renders, B. de Haan (Eds.), *Theoretical discussion on biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing* (pp.11–23). Leiden & Boston: Brill. P. 12-13

⁹³ Renders, H. (2014). Roots of Biography. From Journalism to Pulp to Scholarly Based Non-Fiction. In H. Renders, B. de Haan (Eds.), *Theoretical discussion on biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing* (pp.24–42). Leiden & Boston: Brill. P.24-26

⁹⁴ Haan, B. Renders, H. (2014). Towards Traditions and Nations. In H. Renders, B. de Haan (Eds.), *Theoretical discussion on biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing* (pp.11–23). Leiden & Boston: Brill. P. 15

традиції по-різному. Розглянемо це на прикладі англійського, французького, нідерландського, німецького та американського культурних просторів.

П. М. Кендал у статті в Енциклопедії Британіка зазначає, що на сьогодні як історія, так і біографія є спорідненими з погляду способу пізнання. Обидві вони націлені на минуле і зобов'язують працювати з джерелами. Автор стверджує, що біографію можна розглядати як ремесло, а не як мистецтво. Адже техніки дослідження і загальні правила перевірки доказів, які ми знаходимо у джерелах, можуть бути освоєні ким завгодно. Отже, це позбавляє елементу виняткової суб'єктивності, яку пов'язують із мистецтвом⁹⁵. У зв'язку із цим постає логічне питання щодо того, яким чином сучасна академічна спільнота еволюціонувала від сприйняття біографії із суто суб'єктивного літературного жанру до об'єктивного академічного. Відтак, у сучасних наукових дослідженнях відповідь на це питання шукають у витоках так званої критичної або інтерпретаційної біографії.

Критична біографія формувалась паралельно із ювілейною, але на абсолютно інших засадах. Для праць цього типу важливу роль відігравали джерела, які допомагали висвітлювати, насамперед, приватні аспекти життя людини, а не лише її публічний образ. Н. Гамільтон батьком сучасної європейської біографії називає англійця С. Джонсона. Саме він, за твердженням дослідника, першим у Європі Нового часу почав застосовувати джерела приватного походження для змалювання характеру особи, її мотивів та внутрішніх переймань⁹⁶. Акцент на необхідності застосовувати джерела різного характеру у дослідженні життєдіяльності особистості наближало біографів до роботи істориків, а не письменників. Герой біографії вписувався у широкий контекст свого оточення і його унікальність, таким чином, розмивалася об'єктивною дійсністю. Людина, з погляду критичної біографії, почала

⁹⁵ Kendall, P. M. (2019, March 10). *Biography. Narrative genre*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/art/biography-narrative-genre>.

⁹⁶ Hamilton, N. (2009). *Biography: a brief history*. Harvard University Press. P. 13-15

сприйматися як елемент своєї епохи⁹⁷. На цих принципах пізнання життєдіяльності людини ґрунтується майбутнє становлення біографічних студій у мережі академічних кіл Європи та США кін. ХХ–поч. ХХІ ст. Спільним джерелом цих змін, на думку дослідників, була журналістика. Критична біографія еволюціонувала у межах періодичної преси низки європейських видань як реакція на поточні події. Це, окрім іншого, чинило вплив на публічну думку широкого загалу. В Англії, Франції та Нідерландах протягом ХVIII–ХІХ ст. виходила незліченна кількість біографічних журналів⁹⁸. Ми вже згадували про С. Джонсона, який впродовж 1750–1752 рр. був видавцем журналу “Rambler”. У цьому журналі автор обґрунтовував необхідність застосовувати різні джерела особистого походження, а не лише публічну інформацію. Ґрунтуючись на цих принципах він, наприклад, створив біографію молодого англійського актора і поета Р. Севеджа, написаної одразу після його смерті. У результаті постала унікальна робота, яка висвітлювала незвичні на той час деталі особистого життя людини, демонструючи моральне падіння поета. Натомість безпосередньо поезії була приділена мінімальна увага. Вже сучасники С. Джонсона наголошували на застосуванні ним журналістських методів для повноцінно змалювання життя людини. С. Джонсон надихнув розвиток багатьох біографічних видань, які з’являтимуться у Європі протягом наступних десятиліть⁹⁹.

Культура створення біографічних творів також розцвітала у Франції. Журналіст ХІХ століття Ж. Б. д’Оревільї публікував статті про життя окремих

⁹⁷ Renders, H. (2014). Roots of Biography. From Journalism to Pulp to Scholarly Based Non-Fiction. In H. Renders, B. de Haan (Eds.), *Theoretical discussion on biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing* (pp.24–42). Leiden & Boston: Brill. P.24-26

⁹⁸ Renders, H. (2014). Roots of Biography. From Journalism to Pulp to Scholarly Based Non-Fiction. In H. Renders, B. de Haan (Eds.), *Theoretical discussion on biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing* (pp.24–42). Leiden & Boston: Brill. P.24-26

⁹⁹ Renders, H. (2014). Roots of Biography. From Journalism to Pulp to Scholarly Based Non-Fiction. In H. Renders, B. de Haan (Eds.), *Theoretical discussion on biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing* (pp.24–42). Leiden & Boston: Brill. P.24-26

людей під назвами «Les Blagueurs en literature» або «Les Chroniqueurs», які спочатку видавалися у періодичних виданнях, а згодом і у вигляді книги. На його думку, журналістика і біографія були схожі одна на одну. У Нідерландах біографічні журнали з'являються у XIX столітті. Питання повсякденного життя диктували вибір героїв, які в них зустрічалися. Наприклад, журнал «Mannen van Beteekenis in onze dagen» («Видатні люди нашого часу») у 1870 році присвятив свій перший номер німецькому канцлеру Отто фон Бісмарку. Як пояснювали редактори, вибір був пов'язаний не з тим, що Отто фон Бісмарк був такою видатною постаттю, а тому, що голландські читачі мало знали про особу, ім'я якої часто фігурувало у пресі в контексті французко-пруської війни. Такі біографічні журнали відігравали важливу роль у формуванні публічної думки щодо діяльності їхніх сучасників¹⁰⁰.

Варто звернути увагу на думку про те, що журналісти шляхом створення подібних біографій, певним чином перевіряли ті концепти високої культури, носіями якої були герої цих розвідок. Формат газети або журналу надавав можливість зазирнути всередину поточних подій, ознайомивши читача із інтимними сферами життя ключових гравців їхньої епохи. Відомі імена можна було судити за критеріями ідеалів суспільства, в якому вони проживали. І для цього використовувалися усі методи, включно із розкриттям інтимних подробиць. Журналістика була покликана задовольнити вульгарні потреби широкого загалу. Іншими словами, журналістика не слугувала високій меті. Такий розвиток подій призвів до неприйняття її з боку освічених верств населення, тих, хто сприймав газети лише як засіб, завдяки якому суспільство могло висловлювати свої погляди з приводу життя буржуазії та еліт. Ці люди вважали, що освічена особистість стоїть вище загальних вподобань їхнього часу і тому у житті інтелектуала не повинно бути місця подібним речам. Відповідно до кінця XIX, а, можливо, і до середини XX століть біографи, які

¹⁰⁰ Renders, H. (2014). Roots of Biography. From Journalism to Pulp to Scholarly Based Non-Fiction. In H. Renders, B. de Haan (Eds.), *Theoretical discussion on biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing* (pp.24–42). Leiden & Boston: Brill. P.24-26

хотіли уникнути журналістського навантаження у своїх працях, створювали пам'ятні біографії і позиціонували себе як агіографи благородних людей¹⁰¹. Не виключно, що це також було однією з причин, чому впродовж довгого періоду часу біографія не сприймалася інтелектуальними колами як щось цінне з погляду академічного пізнання. Виник цікавий парадокс. Використовуючи методи історичної дисципліни і спираючись на аналіз джерел різного походження, інтерпретаційна біографія довгий час залишалася засобом задоволення інтимних бажань широких верств населення, через що не сприймалася інтелектуалами до другої половини ХХ століття.

Окрім вищезазначених обставин, існували й інші причини, які перешкоджали університетській перспективі біографічних досліджень. У Франції, Німеччині та Нідерландах до 1960-х і 1970-х років академічний інтерес до біографії був низьким через популярність структурних і кількісних підходів у гуманітарних науках. У Німеччині відмова від біографії академічною історіографією була спричинена дискусією 1920-х років, яка стала вагомою передумовою низької оцінки жанру німецькими істориками впродовж наступних десятиліть. У Франції біографії також не надавали значної уваги протягом довгого часу. Однією з причин цього була популярність розробленої істориками школи Анналів методології, яка відкинула її як історіографічний метод. Але все ж у 1970-х і 1980-х роках французькі історики переосмислили значення життєписів у зв'язку із виникненням інтелектуальної історії та « нової » культурної історії¹⁰².

Окремо необхідно зупинитися на історіографії становлення біографічної традиції та формування образу історичної особистості в США. У цій країні біографічні дослідження також беруть корені з газетних репортажів і

¹⁰¹ Renders, H. (2014). *Roots of Biography. From Journalism to Pulp to Scholarly Based Non-Fiction*. In H. Renders, B. de Haan (Eds.), *Theoretical discussion on biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing* (pp.24–42). Leiden & Boston: Brill. P.28

¹⁰² Haan, B. Renders, H. (2014). *Towards Traditions and Nations*. In H. Renders, B. de Haan (Eds.), *Theoretical discussion on biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing* (pp.11–23). Leiden & Boston: Brill. P. 12-13

журналістських розслідувань¹⁰³. Однак біографії історичних постатей належать не лише до академічної, але й до особливої ділянки масової культури, яка наймовірніше розвинулась в США впродовж ХХ-ХХІ століть. Відтак тут біографії почали активно використовувати у сфері розваг, навчання та формування публічного простору міст. Як наслідок, в США сформувалась особлива біографічна культура, яка стала елементом формування колективної історичної пам'яті громадян. Дослідженням цього феномену також присвячено окремий пласт літератури.

Так, невід'ємною частиною американської масової культури стала кіноіндустрія, яка розвинулась до величезних масштабів вже у першій чверті ХХ століття. Складовою кіновиробництва стали біографічні фільми, які в американській історіографії розглядаються як окреме культурне явище. Центральною працею, у якій проаналізовано специфіку розвитку жанру байопік (Віоріс) та його суспільне значення, стало дослідження американського науковця Дж. Ф. Кастена. У своїй праці «Байопік: як Голлівуд конструює публічну історію» («Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History (Studies)»¹⁰⁴). У цьому дослідженні автором проаналізовано декілька сотень біографічних фільмів, які були створені в Голлівуді впродовж 1930-1960-х років. Застосовуючи інституційний підхід до вивчення цієї проблематики, Дж. Кастен стверджує, що в Голлівуді сформувалась усталена практика створення біографічних фільмів та їх просування широкій аудиторії. Зі свого боку, застосування цих правил і підходів безумовно впливало на сприйняття історичної реальності суспільством і формування образу окремих постатей у колективній свідомості. Підтримуючи інституційний підхід Дж. Кастена, в США наприкінці ХХ – поч. ХХІ століть з'явилась низка інших

¹⁰³ Haan, B. Renders, H. (2014). Towards Traditions and Nations. In H. Renders, B. de Haan (Eds.), *Theoretical discussion on biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing* (pp.11–23). Leiden & Boston: Brill. P. 22

¹⁰⁴ Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History (Studies)*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

вузькоспеціалізованих праць, присвячених особливостям розвитку біографічних фільмів та їхнього впливу на соціокультурне життя як американців, так й інших народів світу. Серед них варто згадати дослідження Е. Чешир «Байопік. Життя в картині»¹⁰⁵ («Bio-pics. A life in a picture») та збірку наукових статей «Байопік у сучасній культурі кіно»¹⁰⁶ («The biopic in contemporary film culture»).

Ще один дотичний до розкриття теми дослідження напрямок історіографії представлений роботами, присвяченими формуванню публічного простору американських міст. Мова йде про створення пам'ятників та меморіальних комплексів окремим історичним постатям, які будували громади або громадські організації в різних регіонах країни. Цей напрямок досліджень широко представлений в американській академічній літературі та публіцистиці, адже питання історичної пам'яті і шанування окремих історичних постатей в країні продовжує викликати дискусії. Важливо, що формування місць пам'яті розглядається у контексті суспільно-політичних та соціокультурних процесів, які відбуваються в державі в різні історичні періоди.

Умовно ці дослідження можна поділити на декілька тематичних напрямків. Так, існує низка наукових і журналістських праць, які присвячені феномену шанування героїв Конфедерації. Ця тематика досі викликає в суспільстві конфронтаційні настрої і різні громади продовжують шукати консенсус щодо шанування діячів Громадянської війни. Відтак суспільні дискусії віднайшли відгук і в наукових та публіцистичних статтях, серед яких можна згадати дослідження Д. Елісона «Пам'ятаючи Громадянську війну» («Remembering the Civil War»)¹⁰⁷, Дж. О. Тітус «Шанування минулого Конфедерації у Геттісбурзі впродовж Руху за громадянські права та Холодної війни» («Memorializing the Confederate Past at Gettysburg during the Civil Rights

¹⁰⁵Cheshire, E. (2015). *Bio-pics. A life in a picture*. New York, NY: Columbia University Press.

¹⁰⁶ Brown, T., & Vidal B. (Eds.). (2013). *The biopic in contemporary film culture*. Routledge.

¹⁰⁷ Allison, D. B. (2018). Remembering the Civil. In D. B. Allison (Ed.), *Controversial monuments and memorials: a guide for community leaders* (pp. 47–56). essay, Rowman & Littlefield.

and Cold War Era»)¹⁰⁸, Ф. Шеффілд Хейла «Оскаржування історичної пам'яті, міфу та ідентичності. Дебати щодо пам'ятників конфедерації» («Challenging Historical Remembrance, Myth, and Identity The Confederate Monuments Debate»)¹⁰⁹, Ф. Шеффілд Хейла та багато інших. Окрім розмірковувань щодо загальних питань формування історичної пам'яті, у цих працях представлені дослідження соціальних та культурних передумов створення пам'ятників героям Конфедерації та історичний контекст їхнього встановлення. Також автори прослідковують взаємозв'язок між суспільними цінностями та бажанням їх підкріпити шляхом шанування окремих історичних постатей.

Варто згадати ще один напрямок досліджень, який розглядає питання формуванні місць пам'яті в США, але здійснює це з іншим фокусом. Зокрема, в низці праць акцентується увага на питаннях демократизації пам'ятників історичним постатям і необхідності це продовжувати. Так, у сучасній публіцистиці підіймається проблема гендерної нерівності у шануванні історичних постатей у містах Америки. Серед досліджень, присвячених цій тематиці, варто згадати розлогі статті К. Шейн у *Washington Post*¹¹⁰, К. Кеппе у *Bloomberg*¹¹¹ або Д. Льюїс для *Smithsonian Magazine*¹¹². Спираючись на статистичні дані щодо точної кількості пам'ятників в США, автори аналізують ситуацію, яка склалась із шануванням жінок в американському суспільстві.

¹⁰⁸ Titus, J. O. (2018). Memorializing the Confederate Past at Gettysburg during the Civil Rights and Cold War Era. In D. B. Allison (Ed.), *Controversial monuments and memorials: a guide for community leaders* (pp. 56–65). essay, Rowman & Littlefield.

¹⁰⁹ Sheffield Hale, F. (2018). Challenging Historical Remembrance, Myth, and Identity: The Confederate Monuments Debate. In D. B. Allison (Ed.), *Controversial monuments and memorials: a guide for community leaders* (pp. 90–100). essay, Rowman & Littlefield.

¹¹⁰ Shane, C. (2011, April 15). *Why the dearth of statues honoring women in Statuary Hall and elsewhere?* The Washington Post. https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/why-the-dearth-of-statues-honoring-women-in-statuary-hall-and-elsewhere/2011/04/11/AFx8lgjD_story.html.

¹¹¹ Capps, K. (2016, February 24). *The Gender Gap in Historic Sculptures and Public Art*. Bloomberg.com. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-02-24/the-gender-gap-in-historic-sculptures-and-public-art>.

¹¹² Lewis, D. (2016, February 29). *It's Way Too Hard to Find Statues of Notable Women in the U.S.* Smithsonian.com. <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/its-way-too-hard-to-find-statues-of-notable-women-in-the-us-180958237/>.

Зокрема, у цих працях здійснені спроби віднайти витoki недостатньої представленості їх у публічному просторі і пояснити це традиціями та історично сформованими ціннісними орієнтирами американських громадян.

Ще один напрямок історіографії, який необхідно розглянути, присвячений формуванню та трансформаціям образів окремих історичних постатей в американському суспільстві. Зокрема варто згадати велику кількість досліджень, присвячених сприйняттю громадянами США шістнадцятого президента А. Лінкольна. Постать цього діяча стала невід'ємною частиною історичної пам'яті американців і впродовж більш, ніж 150 років після смерті, в країні постійно відбувалось залучення його імені в актуальні суспільно-політичні та соціокультурні процеси. На прикладі цього блоку історіографії можна ретельніше дослідити механізми формування образу історичної постаті в країні та взаємозв'язок цього процесу із змінами аксіологічних орієнтирів громадян. Серед праць, присвячених цій проблематиці, можна згадати статті Д. Голдфілда «Образ А. Лінкольна в американських підручниках» («Lincoln's Image in the American Schoolbook»)¹¹³, Дж. Дінка «Соціальні і культурні конструювання А. Лінкольна в американських фільмах і телебаченні» («The Social and Cultural Construction of Abraham Lincoln in U.S. Movies and on U.S. TV»)¹¹⁴, К. Томпсон «В пошуках американської мрії: пам'ятники А. Лінкольна в роки Великої депресії» («Looking for the American Dream: Lincoln Statues in the Great Depression»)¹¹⁵, Б. Шварца «Пам'ять як культурна система: Авраам Лінкольтн в роки Другої світової війни» («Memory as a Cultural System: Abraham Lincoln in World War II»), велике дослідження М. Рейнхарта «Авраам Лінкольтн на екрані: художні і документальні зображення в кіно і на телебаченні»

¹¹³ Golfield, D. (2017, July 10). *Lincoln's Image in the American Schoolbook*. American Studies Journal. <http://www.asjournal.org/53-2009/lincolns-image-in-the-american-schoolbook/>.

¹¹⁴ Dean, J. (2016, April 22). *The Social and Cultural Construction of Abraham Lincoln in U.S. Movies and on U.S. TV*. American Studies Journal. <http://www.asjournal.org/53-2009/social-and-cultural-construction-of-lincoln-in-movies-and-on-tv/>.

¹¹⁵ Thompson, K. (2015, February 10). *Looking for the American Dream: Lincoln Statues in the Great Depression*. Civil Discourse. <http://www.civildiscourse-historyblog.com/blog/2015/2/6/lookingfortheamericandream>.

(«Abraham Lincoln on Screen: Fictional and Documentary Portrayals on Film and Television»)¹¹⁶, Р. Шварца «Авраам Лінкольн в постгероїчну еру» («Abraham Lincoln in a post-heroic era») і багато інших. Ці дослідження присвячені різним аспектам формування і підкріпленню образу А. Лінкольна у колективній свідомості американців. Незважаючи на різні об'єкти дослідження, предмет залишається незмінним. Усі автори відзначають важливу роль в історичній пам'яті американців особистості шістнадцятого президента і розглядають різні способи формування його образу у колективній свідомості.

Підсумовуючи, ми можемо стверджувати, що розвиток біографічної традиції в західноєвропейському та американському культурному просторі є не лише питанням літературної або наукової площини, але й суспільної та культурної. В історіографії, присвяченій цій проблематиці, простежується зв'язок між ціннісними орієнтаціями різних категорій населення і формуванням їхніх героїв та антигероїв. Велику роль у цьому процесі відігравали журналістські розслідування та масова культура, які у різний спосіб здійснювали і продовжують здійснювати вплив на колективну історичну пам'ять.

Друга категорія історіографії, як було зазначено вище, покликана дослідити загальні умови формування образів історичних особистостей в США, які склались в країні впродовж поч. ХХ – поч. ХХІ століть. Це роботи, які безпосередньо не пов'язані із дослідженням біографічної культури та формування образів історичних постатей у суспільстві. Однак вони розкривають ті суспільно-політичні, економічні, ідеологічні та культурні передумови, в межах яких відбувалося становлення образів історичних особистостей в американському суспільстві. Зокрема, ця частина історіографії дослідження присвячена економічному розвитку США, специфіці

¹¹⁶ Reinhart, M. S. (2012). *Abraham Lincoln on screen: fictional and documentary portrayals on film and television*. McFarland & Company, Inc.

функціонування ринкової системи, питанням цензури та розвитку громадянського суспільства.

Так, окремий блок праць присвячений питанням формування і розвитку ринку друкованої та медійної продукції в США, через який, зокрема, відбувалось масове охоплення громадян творами біографічного характеру. Серед них варто виокремити праці Д. Кука і Р. Шкляра «Історія художнього кіно» («History of the motion picture»¹¹⁷), К. Девіса «Культура двох бітів: паперова підтримка Америки» («Two-Bit Culture. The paper backing of America»¹¹⁸), Р. Гордона «Підйом і падіння американського зростання. Стандарти життя США з часів Громадянської війни» («The rise and fall of American growth. The U.S. standard of living since the Civil War»¹¹⁹), А. Греко «Індустрія книгодрукування» («The book publishing industry»¹²⁰) та ін. На основі історичних джерел та статистики автори розкривають специфіку функціонування та розповсюдження друкованої і медійної продукції в США, що дозволяє краще зрозуміти інструменти формування образів історичних особистостей у колективній свідомості громадян.

Ще один блок праць стосується питань становлення і розвитку історичних товариств та благодійних організацій в США, їхнього функціонування та ролі у формуванні історичної пам'яті жителів країни. Зазначена проблематика достатньо глибоко розроблена в американській історіографії і деякі дослідження сягають ще 30-х років ХХ століття. Для нашого дослідження важливі ті її аспекти, які безпосередньо присвячені ролі і впливу історичних товариств на історичну освіту та інші способи поширення знань про минуле серед американських громадян. Серед них варто згадати

¹¹⁷ Sklar, R., & Cook, D. A. (2019). *The silent years, 1910–27*. Encyclopædia Britannica. <https://www.britannica.com/art/history-of-the-motion-picture/The-silent-years-1910-27>.

¹¹⁸ Devis K. (1984). *Two-Bit Culture. The paper backing of America*. Retrieved September 7, 2020, from <https://archive.org/details/twobitculturepap00davi>

¹¹⁹ Gordon, R. (2016). *The rise and fall of American growth. The U.S. standard of living since the Civil War*. Princeton and Oxford: Princeton University Press..

¹²⁰ Greco, A. N., Milliot, J., & Wharton, R. M. (2014). *The book publishing industry*. Routledge.

праці Дж. Бойда «Державні і локальні історичні товариства у Сполучених Штатах» («State and Local Historical Societies in the United States»¹²¹), А. Топлович «Теннессійське історичне товариство в 150 років: історія Теннессі «Справедливо і чесно» («The Tennessee Historical Society at 150: Tennessee History "Just and True"»¹²²), В. Дж. Леланда «Історик і суспільство у Сполучених Штатах» («The Historian and the Public in the United States»¹²³).

Висновок до розділу

Отже, джерельна база дисертаційного дослідження є достатньою для його успішної реалізації. Незважаючи на строкатий характер бази, її комплексне застосування дозволяє досягти поставлених завдань. Розкриваючи різні аспекти проблематики, кожна категорія джерел надає змогу відповісти на поставлені перед ними питання і з'ясувати специфіку формування образів історичних особистостей в американському суспільстві шляхом адаптацій їхніх біографій.

Ступінь наукової розробленості зазначеної теми дослідження є достатнім для його реалізації. Незважаючи на те, що в літературі не зустрічається цілісного аналізу суспільно-політичних та економічних передумов формування образу історичної постаті в американському суспільстві, в історіографії представлена велика кількість праць, які в той чи інший спосіб охоплюють цю проблематику. Окремо існує низка досліджень, в фокусі яких лежать питання формування образу історичної постаті в різних соціокультурних умовах, а також теоретичні аспекти академічної біографістики. Відтак, історіографія доповнює розлогу джерельну базу дослідження і створює усі умови для результативного його виконання.

¹²¹ Boyd, J. (1934). State and Local Historical Societies in the United States. *The American Historical Review*, 40(1). Retrieved September 8, 2020, from <https://www.jstor.org/stable/1838672>

¹²² Toplovich, A. (1999). The Tennessee Historical Society at 150: Tennessee History "Just and True". *Tennessee Historical Quarterly*, 58(3), 194-215. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/42628482>

¹²³ Leland, W. (1952). The Historian and the Public in the United States. *Revista De Historia De America*, (33), 53-73. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/20138155>

РОЗДІЛ II.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ СТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ІСТОРИЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ В АМЕРИКАНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ (XX – ПОЧ. XXI ст.)

Формування образу людини, яка є втіленням характерних для її часу цінностей і виступає своєрідним зразком поведінки, є одним з процесів соціалізації особистості у різних країнах. Кожна з держав впродовж свого історичного розвитку започаткувала власну традицію і певну специфіку формування цього образу, створила різні центри впливу на цьому шляху. Але ми можемо констатувати, що незалежно від країни і соціокультурного середовища в ній, незмінною залишається тенденція популяризувати певних особистостей, свідомо чи підсвідомо ретранслюючи цінності своєї доби у наративах про них¹²⁴.

Цей розділ присвячений складній проблемі органічного створення образу особистості, яка може виступати зразком для наслідування або осуду у суспільстві. Зазначений процес втілюється у широкому понятті «біографічної культури», дослідження якої здатне продемонструвати новий фокус розвитку ціннісних орієнтацій суспільства різних країн впродовж їхнього історичного розвитку.

Перш, ніж перейти до безпосереднього розгляду зазначеної проблематики, варто надати обґрунтування тому, що ми розуміємо під визначенням «органічного створення образу людини».

Ми виходимо з твердження, що суспільства різних держав існують в унікальних соціокультурних умовах, в межах яких по-різному формують та популяризують образ певної особистості. За способами формування образу людини у колективній свідомості можна поділити суспільства на дві умовні категорії: «активні» і «пасивні». В основу поділу покладено політичну,

¹²⁴ Деякі аспекти зазначеної проблематики були розглянуті автором у статті Кошелєв, А. (2018). Соціально-економічні умови формування «біографічної культури» в США впродовж XX – поч. XXI століть. *Американська історія та політика: науковий журнал*, 6, 7-20

соціально - економічну та ідеологічну системи держави, в межах якої існує суспільство. Однак, це жодним чином не означає, що його стан є сталим. Навпаки, впродовж історичного процесу та трансформацій державного ладу, економічної системи або ідеології, воно також має схильність до змін.

Активні суспільства здатні самостійно, згідно цінностей і ідеалів свого часу, формувати образ певної особистості у колективній свідомості. Самостійність у цьому процесі означає, що у суспільстві існують умови та інститути, які надають змогу різним центрам впливу або суспільним групам створювати альтернативні та конкуруючі образи особистостей. Зі зміною соціокультурної, політичної чи економічної реальності можуть змінюватися й акценти у зображенні їхнього життя. Образи героїв біографії не є нав'язаними державною владою як безальтернативні і можуть змінюватися тоді, коли відбувається ціннісна переорієнтація суспільства в процесі свого історичного розвитку. Саме такі поступальні трансформації у формуванні іміджу особистості, які викликані не політичним диктатом, а еволюційним розвитком суспільства, ми називаємо органічними.

Отже, активні суспільства існують в державах із демократичною політичною системою, вільною ринковою економікою та ліберальною ідеологією. Але кожна з цих складових, як неодноразово засвідчувала історія, має здатність змінюватися.

Пасивні суспільства існують в умовах тоталітарних або авторитарних режимів із контрольованим процесом розповсюдження інформації та визначеним, безальтернативним баченням історичного процесу. У пасивних суспільствах образ певної особистості формується органами державної влади або інститутами згідно офіційних політичних та ідеологічних норм. На наш погляд, ті способи зображення життєдіяльності особистостей, які створені в пасивних суспільствах, не дають змоги дослідити колективні ціннісні орієнтації та їхню трансформацію і зрозуміти прагнення та ідеали суспільства. Держава,

монополізуючи різними способами шляхи формування образів людей, підпорядковує їх своїм глобальним політичним цілям.

Для того, щоб краще зрозуміти процес становлення і розвитку біографічної культури в США і формування образу історичних особистостей в них, застосуємо компаративний аналіз двох різних політичних, економічних та культурних систем, які співіснували впродовж більшої частини ХХ століття – американської і радянської. Цей аналіз надає додаткові аргументи та пояснення на користь того, чому американське суспільство було і є активним у формуванні колективного образу особистості.

2.1. Економічні передумови формування біографічної культури в США

Першою причиною, на яку ми звернули увагу, стали економічні традиції США і глибоко вкорінені в американське суспільство капіталістичні відносини. На наш погляд, вільний ринок, який панує на просторах цієї держави, надає гарну можливість для аналізу популярності того або іншого продукту з погляду попиту на нього. У нашому випадку таким продуктом виступають біографічні твори абсолютно різного формату. Свобода підприємницької діяльності і мінімальне втручання держави в економічні процеси дозволяють простежити більш-менш точну тенденцію у сприйнятті особистості в суспільстві з погляду економічного інтересу до її біографії. Іншими словами, ми впевнені, що чіткий економічний баланс попиту-пропозиції у найрізноманітніших сферах буття людини в США дає змогу об'єктивно дослідити інтерес американського суспільства до тієї або іншої особистості¹²⁵.

Окрім цього, в умовах ринкової економіки у певний спосіб повинні діяти автори творів, видавництва, студії, магазини, кінотеатри або телеканали. Адже одним з найважливіших критеріїв їхнього існування є продажі. Відповідно,

¹²⁵ Деякі аспекти цієї проблематики були розглянуті автором у статті Кошелєв, А. (2018). Соціально-економічні умови формування «біографічної культури» в США впродовж ХХ – поч. ХХІ століть. *Американська історія та політика: науковий журнал*, 6, 7-20

керуючись суто економічними механізмами і намагаючись реалізувати найбільшу кількість примірників або переглядів біографічного твору, одночасно творці цих творів здійснюють вплив на формування суспільного образу історичної особистості минулого або сучасності. Кожен з перерахованих елементів цього загального процесу (в особі власників, виробників, редакторів, режисерів, продюсерів тощо) вирішує вартий чи не вартий біографічний твір того, щоб його розповсюджувати і продавати. На наш погляд, критерії цього відбору не залежать виключно від суб'єктивних вподобань, адже рішення людей приймаються під впливом поточної соціокультурної ситуації, в якій вони проживають. Одна й та ж особистість в різний період розвитку суспільства може по-різному бути зображена у біографічному творі. Або ті члени суспільства минулого або сучасності, про яких раніше ніколи не писали та не говорили, тепер стають центром загальної зацікавленості. Відповідно бізнес починає реагувати на це, намагаючись задовольнити її.

Для кращої ілюстрації сказаного вище, проведемо паралель із антиподом вільного ринку – командно-адміністративною економікою однієї з тоталітарних держав – Радянським Союзом. На наш погляд, суспільство Радянського Союзу можна назвати пасивним у формуванні колективного образу історичних особистостей.

Ми не ставимо перед собою завдання зобразити в найменших деталях систему створення інтелектуального або розважального продукту в радянському суспільстві. Наразі нашою метою є продемонструвати загальну різницю між двома економічними системами з погляду популяризації продукції біографічного характеру і умов функціонування суспільних інститутів, дотичних до цього.

В СРСР відсутність ринку призводила до централізованого виробництва продукції у кількості, яку вважали за необхідне створювати державні органи влади або підприємства згідно встановленого плану. Це твердження справедливе й щодо друкованих видань, книг або кінофільмів біографічного

характеру. Відповідно, необхідну кількість біографічної літератури або кінострічок (про централізоване визначення їх змісту мова піде нижче) визначали державні підприємства. Це ускладнює можливості для об'єктивного аналізу реального інтересу суспільства до тієї або іншої особистості. В США видавництва або кіностудії, які створюють продукцію біографічного характеру, конкурують між собою і керуються ринковими механізмами для свого існування. Для них принципово важливо продати свій продукт з найкращим підприємницьким результатом. А для цього немає жодної необхідності друкувати біографічну літературу або знімати кінострічки у кількості більшій, ніж є на це попит¹²⁶.

Наведемо декілька прикладів, які краще ілюструють цю думку. Згідно плану першої п'ятирічки в СРСР, складовою якої була так звана п'ятирічка друку, видання книг за кількістю найменувань повинне було зрости у 1,5 рази, загальний тираж - у 2,8 рази, загальний обсяг аркушів у 3 рази, кількість торгівельних точок з продажу книг у 2 рази, а товарообіг – у 1,5 рази¹²⁷. Очевидним є те, що подібні підходи до зростання масштабів створення інтелектуального або розважального продукту є штучними і не відображають реальної потреби або зацікавленості суспільства.

Відоме видавництво «Молода гвардія», яке займалося розробкою популярної серії біографічних творів «ЖЗЛ», з 1930 року увійшло до складу Об'єднання державних книжково-журнальних видавництв (усталена аббревіатура російською мовою - ОГІЗ). ОГІЗ, яке діяло при народному комісаріаті освіти, визначало виробничо-фінансові плани, тематику, паперові та

¹²⁶ Ніхто не може гарантувати популярність і успіх книги або стрічки біографічного характеру в умовах вільного ринку. Відповідно можливі ситуації, коли видавництво надрукує більше примірників, ніж зможе продати. Тим не менш, відсутність попиту на продукт в капіталістичній економіці також є важливим індикатором реальної потреби суспільства. У цьому випадку підприємства здатні самостійно переорієнтуватися на те, щоб його задовольнити. А в умовах командо-адміністративної економіки така ситуація малоймовірна.

¹²⁷ Говорова, А., & Куприянова, Т. (Ред.). (1998). *История книги*. Издательство МГУП "Мир книги".

поліграфічні ресурси усіх видавництв, які входили до його складу¹²⁸. Така централізованість, очевидно, зумовлювала кількість і наповненість продукту, який друкувало видавництво. А це означає, що ми не можемо спиратися, наприклад, на дані про тиражі біографічної літератури для аналізу ціннісних орієнтації радянського суспільства. Адже це не корелюється із реальним попитом з боку населення.

Низка інших постанов та декретів союзних або республіканських органів влади СРСР протягом усього існування держави (наприклад, Постанова ЦК ВКП(б) «Про видавничу діяльність»¹²⁹, Постанова ЦК ВКП(б) «Про роботу ДЕРЖПЛАНВИДАВУ і журналу «Планове господарство»¹³⁰, Постанова ЦК КПРС «Про неправильну практику організації нових видавництв»¹³¹, Постанова ради міністрів СРСР від 2 липня 1964 року «Про заходи з покращення видавничої діяльності і усуненню недоліків у книжковій торгівлі»¹³² та сотні інших постанов¹³³) сформували централізовану систему видання та перерозподілу друкованої продукції різного характеру, злиття одних видавництв та ліквідацію інших, організували боротьбу з паралелізмом¹³⁴ тощо. Як результат, на тлі зростання тиражів, «книжковий ринок» Радянського союзу не задовольняв реальний попит населення. Наприклад, на сер. 1970-их рр. третина усього фонду громадських бібліотек СРСР (понад 5 млрд примірників),

¹²⁸ Говорова, А., & Куприянова, Т. (Ред.). (1998). *История книги*. Издательство МГУП "Мир книги".

¹²⁹ Об издательской работе. Постановление ЦК ВКП(б) от 15 августа 1931 г. (1987). В *КПСС о средствах массовой информации и пропаганды* (С.430-437). Политиздат.

¹³⁰ О работе Госпланиздата и журнала «Плановое хозяйство». Постановление ЦК ВКП(б) от 3 января 1950 г. (1987). В *КПСС о средствах массовой информации и пропаганды* (С.459-460). Политиздат.

¹³¹ О неправильной практике организации новых издательств. Постановление ЦК КПСС от 22 июня 1960 г. (1987). В *КПСС о средствах массовой информации и пропаганды* (С. 483–484). Политиздат.

¹³² Совет Министров СССР. (1964). *Постановление от 2 июля 1964 г. N 604 о мерах по улучшению издательской деятельности и устранению недостатков в книжной торговле*. Библиотека нормативно-правовых актов Союза Советских Социалистических Республик. http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_6104.htm

¹³³ КПСС о средствах массовой информации и пропаганды. (1987). Политиздат.

¹³⁴ Боротьба з паралелізмом була покликана сформувати систему видання книг, за якої два видавництва не могли б публікувати твори, присвячені одній темі або одному предмету дослідження. Це призводило до послаблення конкуренції між видавництвами.

жодного разу не була затребувана читачами. Замовлення книготорговельних організацій на книги задовольнялися лише на 50-60 %, але при цьому в книжкових магазинах збільшувалися нерозпродані залишки книг. Близько 10 % тиражу видавничої продукції взагалі не знаходило покупця. Таким чином, кількісний надлишок книг компенсувався відсутністю реального попиту на них. В першу чергу це пов'язано з ідеологічним та економічним диктатом з боку держави¹³⁵.

Для порівняння, в США взагалі немає єдиного державного координаційного центру випуску друкованої продукції, а більшість видавництв є приватними комерційними підприємствами різної форми власності. За даними Бюро перепису населення при міністерстві торгівлі США, яке фактично є центральним статистичним органом країни, з 1967 по 1997 роки кількість видавництв в країні зросла до 2684 (на 1967 рік їх було 1022). З іншого боку, за даними компанії Bowker, яка є видавцем аналітичних і статистичних зібрань «Літературний ринок» («The Literary Market Place») и «Друковані книги» («Books in Print») в США кожного року нараховується близько 50 тисяч видавництв¹³⁶. Така різниця у даних викликана специфічними критеріями визначення мінімального рівня бізнес активності, якому повинні відповідати видавництва, щоб потрапити до статистики Бюро перепису населення. За іншими даними в США на середину 1960-их рр. існувало близько 6,5 тис. комерційних видавництв різної форми власності і спрямування¹³⁷, а на середину 1990-их рр. їх було вже 25-27 тисяч і кожного року кількість збільшувалась на 200-300 одиниць¹³⁸.

Свобода підприємницької діяльності та величезна конкуренція між видавництвами призводять до боротьби за покупця і прибутки, до об'єднань і

¹³⁵ Говорова, А., & Куприянова, Т. (Ред.). (1998). *История книги*. Издательство МГУП "Мир книги".

¹³⁶ Greco, A. N., Milliot, J., & Wharton, R. M. (2014). *The book publishing industry*. Routledge.

¹³⁷ Для порівняння у 1960-их рр. в СРСР діяло 71 центральне і декілька десятків республіканських видавництв - Шомракова, И., & Баренбаум, И. (2005). *Всеобщая история книги*. Профессия. С. 295.

¹³⁸ Шомракова, И., & Баренбаум, И. (2005). *Всеобщая история книги*. Профессия. С. 329

поглинань одних компаній іншими. Ці процеси є наріжним каменем існування і діяльності підприємств в умовах капіталістичної економіки. Видавництва змушені реагувати на попит з боку потенційних читачів і задовольняти його. Наприклад, в другій половині 1980-их років в США величезними темпами зростав ринок дитячої літератури. Якщо на 1985 рік продажі дитячої літератури сягали приблизно 335 млн. доларів, то на 1992 рік сума складала 1,1 млрд доларів¹³⁹. Подібне зростання попиту може бути викликане низкою різних соціально-економічних або культурних процесів. Ми не ставимо собі за завдання прослідкувати їх у цьому дослідженні. Для нас важливо констатувати факт, що ринок друкованої продукції в США природньо реагує на суспільні запити і намагається їх задовольнити.

Перераховані вище данні важливі для підтвердження тези, що вільний ринок є важливою умовою у вивченні питання органічного створення образу «героїв» або «антигероїв» у суспільстві і, відповідно, для з'ясування його ціннісних преференцій в різні періоди часу. Державне втручання в управління економікою спотворює загальну картину і погіршує можливості здійснити цей аналіз.

2.2. Свобода слова і біографічна культура: формування образу особистості і державна цензура

Іншим чинником, який зумовлює те, що США - це держава із активним суспільством, є дієва свобода слова в країні і мінімальний рівень цензури. Безумовно, питання, пов'язані із формуванням образу певної особистості можуть викликати резонанс у суспільстві, особливо якщо ця людина нещодавно померла або ще жива. Як наслідок, це призвело до створення в США певних юридичних застережень у створенні біографічних творів різного формату. Тим не менш, ми можемо стверджувати, що в Сполучених Штатах відсутній державний ідеологічний диктат і монопольний фокус у побудові біографії будь-

¹³⁹ Gale Encyclopedia of U.S. Economic History. (2020). *Publishing industry*. Encyclopedia.com. <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/publishing-industry>

якого діяча минулого або сучасності. Це не означає, що усі біографічні твори в цій державі та створені образи певних героїв позбавлені заідеологізованості. Навпаки, ми впевнені, що будь-який наратив несе в собі елемент ідеології і дослідити це є одним з наших завдань. Але це не централізована державна ідеологія, яка нав'язується зверху і не передбачає альтернативи¹⁴⁰.

У зв'язку з цим існують декілька важливих аспектів, які вирізняють США з погляду дослідження ціннісних орієнтацій суспільства крізь призму створених в ньому образів окремих особистостей.

По-перше, мова йде про право на свободу слова і свободу діяльності преси від посягань уряду і Конгресу. Це право гарантується першою поправкою до Конституції США¹⁴¹, а також конституціями окремих штатів і регулюється низкою федеральних і місцевих законів або рішень Верховного суду держави. Перша поправка захищає право на вільне розповсюдження інформації, запобігає дискримінації того, хто висловлює свої погляди, забороняє державі тиснути на приватних осіб або компанії з метою змусити їх висловлювати те, з чим вони не погоджуються.

Важливо зазначити, що перша поправка поширюється на дії як федеральних, так і місцевих органів влади (згідно з доктриною інкорпорації Біля про права¹⁴²), але не регулює діяльність приватних осіб або компаній (тільки якщо ці компанії не визначені судом як такі, що пов'язані з діями держави¹⁴³). Це означає, за певним винятками, що свобода слова і розповсюдження інформації в США не може обмежуватися у будь-який спосіб

¹⁴⁰ Деякі аспекти цієї проблематики були розглянуті автором у статті Кошелєв, А. (2018). Соціально-економічні умови формування «біографічної культури» в США впродовж XX – поч. XXI століть. *Американська історія та політика: науковий журнал*, 6, 7-20.

¹⁴¹ National Archives. (2020). *The Bill of Rights*. National Archives. <https://www.archives.gov/founding-docs/bill-of-rights>;

¹⁴² Sorrell, et al. v. IMS Health Inc., et al., 564 U.S. 552 (2011), 564 U.S. 552 (2011) Justia US Supreme Court (Justia US Supreme Court June 23, 2011). <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/564/552/>.

¹⁴³ Dunn, C. (2010, January 19). *Column: Applying the Constitution to Private Actors (New York Law Journal)*. New York Civil Liberties Union. <https://www.nyclu.org/en/publications/column-applying-constitution-private-actors-new-york-law-journal>.

органом державної влади або особою, яка виступає від його імені. В той же час обмеження свободи слова можливе у випадках діяльності приватних осіб або компаній (наприклад, компанії не можуть розголошувати інформацію про заробітну плату своїх працівників). Ці питання регулюються окремими федеральними або місцевими законами.

Спираючись на зазначене вище, для нас важливо підтвердити фактичну відсутність можливості державним органам влади в США впливати на розповсюдження інформації і обмежувати свободу слова. Однак, щоб бути об'єктивними, ми не можемо говорити про повну відсутність цензури в державі. Згідно з офіційним тлумаченням Верховного суду США, вплив Першої поправки не розповсюджується на випадки підбурювання до дій, які можуть завдати шкоди іншим; виготовлення та розповсюдження нецензурних матеріалів (наприклад, дитяча порнографія); друку учнями в шкільній газеті заперечень з приводу рішень шкільної адміністрації тощо¹⁴⁴. Тим не менш, можна впевнено стверджувати, що усі ці обмеження дії Першої поправки до Конституції жодним чином не впливають на можливості державних органів влади здійснювати формування образу певних особистостей згідно політичних та ідеологічних вподобань. Це є важливою передумовою, яка дозволяє нам простежити органічний процес створення образів історичних особистостей різних сфер діяльності в США. А також для з'ясування взаємозв'язку між ціннісними орієнтаціями американського суспільства та популяризацією окремих персоналій його історії впродовж ХХ- початку ХХІ століть.

Для глибшого розуміння важливості відсутності цензури в державі, розглянемо умови створення образу особистостей в СРСР. Радянське суспільство, яке ми відносимо до пасивних, проживало в умовах абсолютного контролю розповсюдження інформації з боку держави. Встановлена монополія на зображення і оцінку діяльності певних осіб призводить до пропагування

¹⁴⁴ United States Courts. (2020). *What Does Free Speech Mean?* United States Courts. <https://www.uscourts.gov/about-federal-courts/educational-resources/about-educational-outreach/activity-resources/what-does>

певного аксіологічного еталону. Відповідно, на наш погляд, це не відповідає реальним ідеям або цінностям радянського суспільства або різних його категорій¹⁴⁵. Наприклад, відомі радянські серії біографічної літератури, такі як «ЖЗЛ», «Біографічний словник діячів природознавства і техніки», «Герої радянського союзу. Біографічний словник», «Радянська військова енциклопедія» тощо створювались різними видавництвами. Але усі вони були під фактичним контролем державних органів. Видавництво «Молода гвардія», якому у 1938 році було передано керівництво у підготовці серії «ЖЗЛ», було під контролем ОГІЗу. ОГІЗ знаходився під керівництвом Ради Міністрів СРСР і регулював питання планування випуску літератури, формування редакційних колегій, використання поліграфічного обладнання тощо¹⁴⁶.

Контроль державних інституцій над розповсюдженням інформації і над її змістовним наповненням призводить до створення рамок, вийти за які законно не існує можливості. Створюється підконтрольний безальтернативний центр впливу. У випадку із створенням образу особистості та викладом її біографії, цензура визначає «правильну» оцінку життєдіяльності людини. Держава вимагає здійснювати акценти на прийнятних, з точки зору ідеології, аспектах життя людини і, навпаки, уникати неприйнятних. Якщо ж необхідно здійснити переоцінку ролі тієї або іншої особистості, держава це зробить централізовано, враховуючи поточні політичні та ідеологічні цілі (наприклад, зміна образу В. Молотова в умовах сталінського тоталітаризму). У цьому процесі, фактично, відсутня роль того, що ми називаємо, «активним суспільством». Біографія будь-якої особистості в таких умовах не відображає цінності автора і, що для нас важливо, суспільної групи, до якої він належить. Автор повинен слідувати державним настановам, порушити які неможливо.

¹⁴⁵ Спроби простежити ціннісні орієнтири радянського суспільства потребують окремого ґрунтового дослідження.

¹⁴⁶ О работе ОГИЗа РСФСР. Постановление ЦК ВКП(б) от 5 октября 1946 г. (1987). В *КПСС о средствах массовой информации и пропаганды* (С.450-453). Политиздат.

У США ситуація відрізняється. Як ми з'ясували вище, відсутність диктату надає можливості представникам різних соціальних груп створювати власне бачення ролі та значення певної особистості в минулому або сучасності. Ми схильні вважати, що автор біографії (будь-якого формату) є носієм цінностей та ідеалів суспільства або суспільної групи, представником якої він є. Відповідно, аналізуючи біографічний твір і образ його головного героя за різними параметрами, ми можемо з'ясувати ціннісні орієнтири або ідеали суспільства в певний період його розвитку. Зі зміною цінностей¹⁴⁷ відбуваються трансформації у створенні образів людей, відображені у біографічних творах про них і їхнього колективного сприйняття. Але, на відміну від тоталітарних держав, ці зміни відбуваються еволюційно і не нав'язуються волею авторитарної державної системи. Це надає можливість стверджувати про «органічну» зміну суспільних цінностей, тобто позбавлену тиску з боку держави.

2.3. Інфраструктура формування та розповсюдження образів історичних особистостей у соціокультурному житті США

Третій аспект, який характеризує суспільство США як незалежне від нав'язування у формуванні образів різних діячів минулого та сучасності, є розвинута інфраструктура розповсюдження інформації. Вона існує в умовах конкуренції і створена «ініціативою знизу», тобто самостійними приватними підприємствами, місцевими та загальнодержавними організаціями або інститутами з високим рівнем автономії. Вище ми вже зазначали, що в умовах ринкової економіки кількість і діяльність компаній та інших установ, які здатні здійснювати подібний вплив, жодним чином не відчувають втручання з боку державної влади¹⁴⁸.

¹⁴⁷ В силу різних соціально-економічних, культурних або політичних причин.

¹⁴⁸ Деякі аспекти цієї проблематики були розглянуті автором у статті Кошелєв, А. (2018). Соціально-економічні умови формування «біографічної культури» в США впродовж XX – поч. XXI століть. *Американська історія та політика: науковий журнал*, 6, 7-20.

Інфраструктура створення та розповсюдження інформації з точки зору проблематики, яку ми досліджуємо, включає у себе всі елементи системи масового донесення до споглядача твору біографічного характеру або фактів біографії будь-якої історичної особистості. Елементами інфраструктури формування біографічних творів та образів історичних особистостей є університети із їхнім особливими можливостями та підходами, кіностудії, приватні видавництва, громадські організації і, навіть, державні або місцеві органи влади. Інфраструктура розповсюдження включає книжкові магазини, мережу кінотеатрів, телебачення, інтернет портали, цифрові технології, школи, а також місця пам'яті і свята. Фактично це будь-які засоби, завдяки яким певний біографічний твір або факти біографії про історичну особистість можуть бути сприйняті людиною.

Саме через наявність подібної інфраструктури у колективній свідомості громадян США формується образ діяча минулого або сучасності. Але «автором» цього образу є не держава, як у випадку із СРСР, а «суспільство», навіть якщо в цьому беруть участь органи влади (місцеві муніципалітети, освітні округи тощо). А якщо бути більш точними, то мова йде про авторів з різних центрів суспільного впливу, неконтрольованих державою.

Вище ми зазначали, що у США с середини ХХ століття і до початку ХХІ століття кількість приватних видавництв збільшилась вдвічі (за іншими даними втричі і більше). Очевидно, що вони поділяються за спеціалізацією і не кожне з них публікує біографічні твори. Тим не менш, компанії, які цим займаються, все одно працюють в умовах активної конкуренції і можуть самостійно вирішувати про кого писати біографічний твір та який зміст в нього вкладати. Однак коли ми говоримо про формування суспільного образу особистості, мало просто створити твір. Потрібно його донести до максимальної кількості читачів або глядачів.

Кількість книжкових магазинів в США, які потенційно могли або можуть реалізовувати твори біографічного характеру, змінювалась в залежності від

культурної та суспільної ситуації в країні. Наприклад, в різні історичні періоди американці мали нерівномірний доступ до літератури, яка продавалась у книжкових магазинах. На 1931 рік в США налічувалось близько 4000 торговельних точок, де можна було придбати книги. Однак в основному це були магазини подарунків та канцелярських товарів. І лише 500 магазинів з цих 4000 спеціалізувались виключно на продажі книг і знаходились, зазвичай, у великих містах. Це означає, що на 66% території країни на початок 1930-их років не існувало взагалі жодного спеціалізованого магазину літератури¹⁴⁹. При цьому рівень грамотності американського населення на 1940 р. за даними ЮНЕСКО складав 95%. Фактично, мова йде про те, що у 1930-40-ві роки видавництва літератури спрямовували свої зусилля на тонкий прошарок населення, в той час як більшість суспільства читали газети, комікси або Біблію¹⁵⁰.

З погляду формування образу особистості у масовій свідомості громадян, в першій половині ХХ століття література не здійснювала вагомий вплив на цей процес. Але поступово кількість книжкових магазинів та рівень їхньої доступності суттєво зростали, а це означає, що можливості формування колективного образу розширювались. В інтерв'ю «Нью-Йорк Таймс» генеральний директор Американської асоціації книгопродавців¹⁵¹ (далі АБА (ABA) – American Booksellers Association) зазначив, що у 1991 році лише кількість членів Асоціації складала 5100¹⁵². З великою долею ймовірності можна стверджувати, що кінець ХХ століття в США був піковим для продажу літератури через книжкові магазини. Це пов'язано з тим, що з середини 1990-их

¹⁴⁹ Devis K. (1984). *Two-Bit Culture. The paper backing of America*. Retrieved September 7, 2020, from <https://archive.org/details/twobitculturepap00davi>

¹⁵⁰ Madrigal, A. C. (2012, June 8). *A Golden Age of Books? There Were Only 500 Real Bookstores in 1931*. The Atlantic. <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/06/a-golden-age-of-books-there-were-only-500-real-bookstores-in-1931/258309/>.

¹⁵¹ Членами асоціації можуть бути власники одного або декількох незалежних спеціалізованих книжкових магазинів. Асоціація покликана допомагати їм витримувати конкуренцію із гігантськими мережами та онлайн-магазинами.

¹⁵² Singer P. *Independent Bookstores Harvest Their Zeal*. / Singer Penny. [Електронний ресурс] – 1999. – Режим доступу до статті: <https://www.nytimes.com/1999/01/17/nyregion/independent-bookstores-harvest-their-zeal.html>

років збільшувався процент її реалізації через інтернет-портали. За словами того ж генерального директора вже на початок 1999 року кількість членів асоціації зменшилась до 3300¹⁵³. Ці дані засвідчують, що велика кількість незалежних власників книжкових магазинів не витримали конкуренції. Зазначена тенденція продовжувалась і на початку 2000-х. За даними порталу Statista.com загальна кількість книжкових магазинів США у 2011 р. складала більше 29 тис. За прогнозами, до 2018 року вона скоротилась до 22,6 тис.¹⁵⁴. Однак в той же час ми спостерігаємо нову тенденцію. Дослідження, проведене в Сполучених Штатах у 2018 р., показує, що 20% респондентів, як і раніше, купують більшу частину своїх друкованих книг в магазині, але вже 22 % вказують, що вони, в основному, купують книги через Інтернет-сайти¹⁵⁵.

Вищенаведені дані підтверджують тезу про те, що в США впродовж поч. ХХ – поч. ХХІ століття сформувалась розвинута інфраструктура розповсюдження друкованої продукції. Не має значення, яким чином до читача потрапляє книга: через маленьку книжкову крамницю, компанії-гіганта або інтернет-сайт. Але вкрай важливо наголосити, що з першої половини ХХ ст. доступ до літератури, зокрема і біографічного характеру, став набагато легшим. Як наслідок збільшуються можливості у створенні іміджу тієї або іншої видатної особистості у суспільній свідомості.

Іншим впливовим засобом формування образу історичної особистості у колективній пам'яті стала кіноіндустрія і пов'язана з нею інфраструктура. Біографічні фільми про видатних людей з'являються вже на світанку кіновиробництва. Наприклад, один з перших біографічних фільмів в США був створений у 1909 році («Життя Мойсея» (“The Life of Moses”)). Після цього кількість стрічок, присвячених різним аспектами життєдіяльності відомих

¹⁵³ Singer P. Independent Bookstores Harvest Their Zeal. / Singer Penny. [Електронний ресурс] – 1999. – Режим доступу до статті: <https://www.nytimes.com/1999/01/17/nyregion/independent-bookstores-harvest-their-zeal.html>

¹⁵⁴ Statista Research Department. (2013, June). *Number of bookstores in the U.S. 2004-2018*. Statista.com. <https://www.statista.com/statistics/249027/number-of-bookstores-in-the-us/>.

¹⁵⁵ Watson, A. (2019, October 29). *Number of independent bookstores in the United States from 2009 to 2019*. Statista.com. <https://www.statista.com/statistics/282808/number-of-independent-bookstores-in-the-us/>

особистостей, невпинно збільшується. Наразі для нас важливо з'ясувати як формувалася інфраструктура виробництва і розповсюдження біографічних фільмів в країні із активним суспільством.

З моменту створення біографічних фільмів, центр впливу на масову колективну свідомість у формуванні образу особистості, активно переміщується у кіностудії та кінотеатри, а згодом і на телебачення. Вже на початку ХХ століття в США сформувалась розвинута інфраструктура створення і розповсюдження фільмів. На 1916 рік по всій країні нараховувалось близько 21 тис кінотеатрів¹⁵⁶, які кожного дня відвідувало близько 25 млн осіб¹⁵⁷. Інші данні говорять, що у 1922 році кінотеатри щотижня відвідувало приблизно 36% усього населення США (близько 40 млн осіб). Наприклад, у місті Толідо (штат Огайо), в якому у 1919 році проживало 243 тис осіб, щотижневе відвідування місцевого кінотеатру сягала 316 тис осіб, тобто 130% від загальної кількості населення¹⁵⁸.

Ці данні засвідчують величезний інтерес американців до кіно і їхнє бажання його переглядати. Реагуючи на цей попит, приватні компанії і кіностудії побудували в країні розгалужену інфраструктуру створення і розповсюдження фільмів, борючись за свого глядача. Очевидно, що з часом популярність кінотеатрів падала, а їхнє місце займали більш зручні і доступні способи перегляду фільмів. Однак на масштаби кіновиробництва в країні це жодним чином не впливало. Цей факт засвідчує не просто появу нових звичок проведення вільного часу населення, розширення сфери розваг та поступової зміни способу життя великої частини людей. Величезний попит з боку людей призвів і до створення масштабної бізнес-індустрії, в центрі якої були і

¹⁵⁶ Sklar, R., & Cook, D. A. (2019). *The silent years, 1910–27*. Encyclopædia Britannica. <https://www.britannica.com/art/history-of-the-motion-picture/The-silent-years-1910-27>.

¹⁵⁷ "1910s: Film and Theater. Bowling, Beatniks, and Bell-Bottoms: Pop Culture of 20th-Century America". Retrieved August 11, 2020 from Encyclopedia.com: <https://www.encyclopedia.com/history/culture-magazines/1910s-film-and-theater>

¹⁵⁸ Gordon, R. (2016). *The rise and fall of American growth. The U.S. standard of living since the Civil War*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

залишаються студії Голівуду. Саме Голівуд починає продукувати велику кількість фільмів біографічного характеру і стає одним з найбільш впливових центрів формування образу особистостей у колективній свідомості громадян.

Аналізуючи статистичні дані, ми можемо стверджувати, що жителі США наймовірно полюбили відвідувати кінотеатри. Наприклад, у 1929 році продаж квитків у кіно складав приблизно 45-47 одиниць на душу населення. Після суттєвого падіння кількості продажів під час Великої депресії (приблизно 25 квитків на душу населення на рік), попит знову зростає в середньому до 36 квитків на людину. Така тенденція трималась до 1950-их рр.¹⁵⁹. Отже, впродовж 1930-их – 1950-их років кожен американець відвідував кінотеатр в середньому раз на 10 днів. Очевидно, що точно вирахувати відвідуваність важко, але зазначені дані засвідчують велику привабливість кіно як для споживача, так і для бізнесу. Це означає, що кіностудії намагалися створювати максимально цікавий продукт, який би приніс їм, в першу чергу, найбільший прибуток. Цей факт змушував продюсерів і режисерів враховувати сучасні їм тенденції суспільного і культурного розвитку, схоплювати загальні вподобання населення і «дух часу», в якому вони проживали і творили. У цьому контексті біографічні фільми користувалися величезною популярністю, а герої, зображені в них, відображали тенденції соціокультурної реальності та цінності часу створення фільму про них.

Приблизно з кінця 1950-их років відвідуваність кінотеатрів почала стрімко падати, а їхня кількість швидко зменшуватись. Ця тенденція продовжується і на сьогоднішній день. У 1995 році аналітики зафіксували 7744 кінотеатри по всіх США різного формату. У 2018 році ця кількість складала 5803 одиниці¹⁶⁰. У порівнянні із початком ХХ століття, масштаби значно

¹⁵⁹ Orbach, B. Y., & Einav, L. (2007). Uniform prices for differentiated goods: The case of the movie-theater industry. *International Review of Law and Economics*, 27(2), 131–153. <https://doi.org/10.1016/j.irl.2007.06.002>. P. 142

¹⁶⁰ National Association of Theatre Owners. (2020, August). *Number of U.S. Cinema Sites*. National Association of Theatre Owners. <https://www.natoonline.org/data/us-cinema-sites/>

зменшились. Звісно, ми можемо зауважити, що нові технології, розміри кінотеатрів і кількість екранів та людей, які вони могли вмістити, могли навіть збільшитися у порівняння із 1916 роком. Але дані відвідування говорять про те, що це скорочення пов'язане із різким падінням попиту. Вже з 1960-их років середня кількість квитків до кінотеатрів, проданих на душу населення в США, складала 10 одиниць на людину. У 2001 році – 6¹⁶¹. Таке стрімке скорочення відвідуваності, очевидно, призвело і продовжує призводити до закриття великої кількості кінотеатрів по всій країні через економічну недоцільність їх утримання.

Але це не означає, що у суспільстві зник інтерес до кіно. Просто розвиток технологій призвів до зміни формату його споглядання. І, перш за все, це пов'язано із розповсюдженням телебачення. На 1950-ий рік лише 9 % родин США мали телевізор. Але вже через 5 років ця кількість складала 64,5%. 97% усіх громадян США на 1955 рік були у зоні дії телевізійного сигналу, і вже на початок 1960-их років 90% усіх господарств мали вдома телевізор. Це найстрімкіше розповсюдження технологій, зафіксоване в історії¹⁶². Кожного дня американці проводили біля екрану телевізора від 5 годин в день у 1960-их роках до більше 8 годин на початку 2000-их¹⁶³. Очевидно, що така ситуація призвела до зменшення попиту перегляду фільмів у кінотеатрах на користь споглядання їх вдома. Тим не менш, можливості охопити максимальну кількість людей і донести до них свій продукт (кіно, а згодом серіал) лише збільшилась.

Подальший розвиток цифрових технологій, інтернету, мобільних засобів зв'язку та смартфонів зробили процес розповсюдження інформації ще легшим і стрімкішим. Для ілюстрації колосальних змін, які відбулися у побутових

¹⁶¹ Orbach, B. Y., & Einav, L. (2007). Uniform prices for differentiated goods: The case of the movie-theater industry. *International Review of Law and Economics*, 27(2), 131–153. <https://doi.org/10.1016/j.irle.2007.06.002>. P. 142

¹⁶² Gordon, R. (2016). *The rise and fall of American growth. The U.S. standard of living since the Civil War*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.– P. 414-415 p.

¹⁶³ Gordon, R. (2016). *The rise and fall of American growth. The U.S. standard of living since the Civil War*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.– P. 418

звичках жителів США у пошуку та отриманні інформації у XXI столітті, розглянемо декілька красномовних фактів. За даними дослідницького центру Пью (Pew Research Center), у 2016 році 52% молоді США (віком від 18 до 29 років) використовувала смартфони для перегляду телебачення або фільмів¹⁶⁴. У 2017 році ця цифра зросла до 61 %¹⁶⁵. У 2019 році вже майже 73 % дорослого населення (не лише молоді) США засвідчили, що використовували інтернет-портал YouTube для перегляду відео¹⁶⁶. Ці дані засвідчують, що звички американців у способах пошуку інформації та проведення вільного часу стрімко змінилися впродовж останніх 20-30 років. Однак незмінною залишилась потреба споглядати, пізнавати, навчатися або розважатися. У цьому контексті розвиток технологій лише спростив доступ до інформації величезній кількості людей. І це, на нашу думку, створило ще кращі умови для розповсюдження, в тому числі, й біографічних творів у вигляді кіно або серіалу. Це означає, що певну точку зору на життя відомої особистості побачить ще більша кількість людей, і це полегшує формування її образу у свідомості широкого загалу.

Окремим елементом інфраструктури створення образів історичних особистостей в США стала величезна кількість локальних та федеральних історичних товариств і асоціацій, створених в країні впродовж двох століть. Завдяки ним відбувалась професіоналізація досліджень минулого і визначались шляхи розповсюдження знань про нього. Ці товариства підтримують і спрямовують викладання історії в американських школах та університетах, формують музеї та місця пам'яті і, зокрема, закладають основи колективного уявлення про життєдіяльність історичних персоналій. І хоча рішення, прийняті

¹⁶⁴ Anderson, M. (2020, August 25). *More Americans using smartphones for getting directions, streaming TV*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/01/29/us-smartphone-use/>

¹⁶⁵ Pew Research Center. (2020, May 30). *61% of young adults in U.S. watch mainly streaming TV*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/09/13/about-6-in-10-young-adults-in-u-s-primarily-use-online-streaming-to-watch-tv>

¹⁶⁶ Kessel, P. van. (2020, July 27). *10 facts about Americans and YouTube*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/12/04/10-facts-about-americans-and-youtube/>.

цими організаціями не є обов'язковими для імплементації, наприклад, у систему шкільної освіти, часто саме вони ставали важливим елементом розповсюдження знань про минуле серед молодого покоління.

Вже у другій половині XIX століття в різних штатах країни істориками-любителями було створено близько двохсот різних історичних товариств¹⁶⁷. Ще до свого об'єднання в Американську історичну асоціацію у 1884 (American Historical Association)¹⁶⁸, вони здійснювали вагомий внесок у розвиток і популяризацію професійної історії. Асоціація, фактично, стала загальнонаціональним об'єднанням істориків, яку підтримала держава. У статуті, затвердженому Конгресом у 1889 році, на неї покладалась обов'язки з пропаганди історичних досліджень, збору і збереження історичних рукописів, а також пов'язаних із цим цілей в інтересах американської історичної науки та історії Америки»¹⁶⁹. Для багатьох прихильників локальних і державних товариств утворення загальнодержавної асоціації було можливістю для кооперації зусиль у національному масштабі. Зростання кількості університетів і коледжів, у яких створювались окремі кафедри історії і впроваджувались наукові методи досліджень минулого, зробило Асоціацію однією з найбільш авторитетних об'єднань країни. Сучасник тих подій казав, що «ймовірно в світі не існує більш чисельного історичного товариства; і, можливо, жодне з них не є більш корисним»¹⁷⁰.

На сьогоднішній день афілійованими членами цієї Асоціації є 113 різних тематичних та локальних історичних товариств США абсолютно різних

¹⁶⁷ Boyd, J. (1934). State and Local Historical Societies in the United States. *The American Historical Review*, 40(1). Retrieved September 8, 2020, from <https://www.jstor.org/stable/1838672>. P. 25

¹⁶⁸ Одне з найдавніших і найбільших національних об'єднань істориків США

¹⁶⁹ American Historical Association. (1957). *Congressional Charter of the American Historical Association*. American Historical Association. <https://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-history-and-archives/brief-history-of-the-aha/congressional-charter>.

¹⁷⁰ Boyd, J. (1934). State and Local Historical Societies in the United States. *The American Historical Review*, 40(1). Retrieved September 8, 2020, from <https://www.jstor.org/stable/1838672>. P. 25

напрямків досліджень¹⁷¹, а загалом Асоціація об'єднує близько 16 тис. членів по всьому світу. Її вважають одним з найбільших і найвпливовіших об'єднань істориків на планеті¹⁷². Окрім підтримки та розповсюдження різних професійних друкованих видань (наприклад, під егідою Асоціації виходить один з найвідоміших в світі академічних журналів *American Historical Review*) та створення Американського національного архіву, велику увагу члени асоціації приділяли викладанню історії в школах та університетах.

Питання історичної освіти стало предметом клопотань Асоціації ще на світанку свого створення. Головним мотивом її формування, за словами американського історика і співзасновника організації Дж. Ф. Джеймсона, було сприяння налагодженню співробітництва між вчителями історії та історичними товариствами¹⁷³. На засіданні групи освітян, яку ще прийнято називати Комітет десяти (1893 р.), вона відстоювала впровадження уроків історії у стандартизовану систему середньої школи. Після цього асоціація неодноразово пропонувала переглянути і покращити програму викладання на засіданнях Комітету семи (1898 р.), Комітету соціальних досліджень (1916 р.), Комісії Американської історичної асоціації (1929-1934 рр.) і у створеному у 1969 році проєкті історичної освіти¹⁷⁴.

Цікаво, що згідно звіту Комітету семи від 1898 року, викладання історії учням четвертого класу варто було розпочинати зі знайомства із біографіями

¹⁷¹ Спектр членів Американської історичної асоціації варіюється від товариства з дослідження церковної історії США до товариства з вивчення Античної історії або студій історії Ізраїлю. Детальніше зі списком можна ознайомитись за посиланням: American Historical Association. (2020). *Affiliated Societies*. American Historical Association. <https://www.historians.org/about-aha-and-membership/affiliated-societies>.

¹⁷² Kanevskii, B. (2010). *Historical Societies*. The Free Dictionary. [https://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Historical Societies](https://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Historical+Societies).

¹⁷³ Boyd, J. (1934). State and Local Historical Societies in the United States. *The American Historical Review*, 40(1). Retrieved September 8, 2020, from <https://www.jstor.org/stable/1838672>. P. 25

¹⁷⁴ American Historical Association. (1957). *Congressional Charter of the American Historical Association*. American Historical Association. <https://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-history-and-archives/brief-history-of-the-aha/congressional-charter>.

діячів всесвітньої та американської історії. Відтак, пропонувалось звертати увагу на вивчення життєдіяльності відомих особистостей Давньої Греції і Риму, Німеччини, Франції, Англії, країн південної Європи (Іспанії, Португалії, Туреччини), Північної Європи (Скандинавії і Росії) і, звісно, США. Зокрема, автор перелічив імена таких діячів американської історії, як Дж. Сміт, М. Стендіш, У. Пенн, Р. Ла Саля, П. Генрі, Б. Франкліна, Дж. Вашингтона, Д. Буна, А. Лінкольна та Р. Лі. У звіті зазначається, що ці імена пропонуються не як остаточний вибір, який повинен бути строго прийнятий, а лише як пропозиція способу пробудження інтересу і передачі історичної інформації учням про епоху в момент, коли уявлення про час та історичні взаємозв'язки у них ще не дуже розвинуті, але «вже з'являється гострий і активний інтерес до окремих особистостей. Цей список може бути змінений, але принцип повинен залишатися незмінним¹⁷⁵».

Не поглиблюючись в специфіку викладання в США, для нас важливо зафіксувати тенденцію до запровадження в американські шкільні програми уроків з історії вже з кінця XIX століття. Очевидно, що в процесі вивчення минулого, учні водночас знайомились із фактами біографії діячів національної або всесвітньої історії. І образ цих персоналій формувався у їхній свідомості завдяки дослідженням та оцінкам, здійсненими членами різних історичних товариств або асоціацій, які спонсорували підручники та готували інші навчальні матеріали. В умовах відсутності цензури, асоціації були незалежними у своїх оцінках і, навіть, конкурували одна з одною.

Так, вже в першій третині XX століття виникла проблема координації дій та створення певних правил для різних локальних об'єднань. Більш давні і багатші товариства не хотіли визнавати втручання центральної організації у їхні справи. Вони мали різні фінансові можливості, відрізнялися за розмірами бюджетів і бібліотечних фондів, мали відмінні форми матеріальної підтримки.

¹⁷⁵ Salmon, L. M. (2020). *Appendix II: Study of History Below the Secondary School*. American Historical Association. <https://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-history-and-archives/historical-archives/the-study-of-history-in-schools/appendix-ii-study-of-history-below-the-secondary-school>.

Наприклад, на сході країни функціонували приватні товариства (Массачусетса, Нью-Йорку або Пенсильванії), які не мали офіційного патронажу, але здійснювали вагомий внесок у розвиток галузі. Водночас на Заході діяли товариства, які існували за рахунок підтримки місцевих органів влади (Вісконсин, Айова або Канзас). У деяких штатах створювались «Департаменти архівів та історії» або схожі відділи, які відповідали за розвиток історичних досліджень (Алабама або Міссісіпі). В Айові місцеве товариство, яке існувало завдяки підтримці штату, зберігало високий рівень автономії, в той час як у Канзасі воно більше залежало від відповідного департаменту¹⁷⁶.

На сьогоднішній день в кожному штаті або великому місті США існує локальне історичне товариство¹⁷⁷, яке проводить дослідження та опікується розвитком місцевого музею. Вони здійснюють важливий внесок у збереження історичної пам'яті країни на федеральному і локальному рівнях. Окрім історичних досліджень, товариства продовжують виконувати освітню роль, надаючи вчителям і студентам можливість знайомитися з власними матеріалами і колекціями.

Так, при історичному товаристві Нью-Йорка діє освітній департамент, мета якого полягає у «забезпеченні учбовими матеріалами студентів і викладачів у місті Нью-Йорк та за його межами»¹⁷⁸. Щороку за різними програмами товариства навчається близько 200 тис. учнів різного віку¹⁷⁹. В обґрунтуванні цієї програми сказано, що історичні дослідження пробуджують

¹⁷⁶ Boyd, J. (1934). State and Local Historical Societies in the United States. *The American Historical Review*, 40(1). Retrieved September 8, 2020, from <https://www.jstor.org/stable/1838672>. P. 25

¹⁷⁷ Наприклад, за даними організації зі збереження історичних пам'яток і ресурсів (Preservation Organizations & Resources) у північній Америці лише товариств з дослідження і збереження пам'яток минулого нараховується близько 4500. Детальніше - Preservation Directory. (2020). *Preservation Organizations & Resources*. PreservationDirectory.com. <https://www.preservationdirectory.com/preservationorganizationsresources/organizationcategories.aspx>.

¹⁷⁸ New-York Historical Society. (2020). *Public funds are provided by*. New-York Historical Society. <https://www.nyhistory.org/education/school-groups>.

¹⁷⁹ New-York Historical Society. (2020). *About the New-York Historical Society*. New-York Historical Society. <https://www.nyhistory.org/about>.

цікавість і творчий підхід учнів, сприяють культурному взаєморозумінню та посиленню громадянських прав «для зміцнення нашої демократії»¹⁸⁰. Відтак, окрім дослідницької функції та збереження своєї спадщини, Нью-Йоркське історичне товариство спрямовує свої зусилля на соціалізацію молодого покоління. Фінансування товариства відбувається як за рахунок приватних фондів, так і за підтримки місцевих органів самоврядування¹⁸¹.

Схожу діяльність також здійснює історичне товариство Вашингтону, яке опікується популяризацією вивчення минулого серед молодого покоління. Наприклад, під егідою товариства починаючи з 1896 року у місті проходить Національний день історії (National History Day). На сьогоднішній день це програма для учнів 6-12 класів, яка «спонукає їх стати істориками, розвиваючи навички досліджень, аналізу і презентації»¹⁸². У програмі соціальних досліджень Національного дня історії кожного року по всій країні беруть участь більше 500 тис. учнів середніх і старших класів, які вивчають минуле свого краю за підтримки місцевих товариств. Зокрема, історична організація штату Вашингтон у співпраці із Офісом суперінтенданта громадської освіти допомагають учням і педагогам свого міста освітніми матеріалами та підтримкою у реалізації дослідницьких проєктів¹⁸³.

Не меншу за масштабами освітню діяльність здійснює найдавніше історичне товариство США, яке знаходиться у Бостоні, штат Массачусетс. Засноване у 1791 році, за більш, ніж два століття своєї діяльності, товариство накопичило величезну колекцію історичних джерел та літератури, якими надає

¹⁸⁰ New-York Historical Society. (2020). *Public funds are provided by*. New-York Historical Society. <https://www.nyhistory.org/education/school-groups>.

¹⁸¹ New-York Historical Society. (2020). *Public funds are provided by*. New-York Historical Society. <https://www.nyhistory.org/education/school-groups>.

¹⁸² *History Day*. Washington State Historical Society. (2020). <http://www.washingtonhistory.org/education/historyday/>.

¹⁸³ Washington Office of Superintendent of Public Instruction. (2020). *National History Day in Washington State*. OSPI. <https://www.k12.wa.us/student-success/resources-subject-area/social-studies/national-history-day-washington-state>.

можливість користуватися вчителям і учням у межах своїх освітніх програм. При товаристві створений Центр з викладання історії (The center for the Teaching of History), який пропонує набір програм і ресурсів для освітян, а також семінари, навчальні матеріали та доступ до цифрових колекцій організації. Окрім цього Центр консультує школи, коледжі, музеї та інші історичні товариства і бібліотеки щодо освітніх програм та розробляє плани уроків, які викладають у відкритий доступ для користування широким загалом¹⁸⁴. Серед іншого, у колекції товариства зберігається і велика кількість джерел та літератури біографічного характеру (наприклад, величезна збірка особистих документів президента Адамса та його родини, папери Т. Джефферсона та ін.). Загалом, на сьогоднішній день, у ній зберігається близько 12 тис. біографій¹⁸⁵.

На Заході США важливу роль у популяризації історії серед учнів, а також підтримку досліджень минулого здійснює історичне товариство штату Колорадо, яке розташовується у місті Денвер. Воно ознайомлює охочих з історією штату через музеї та місця пам'яті, організовує програми для сімей, а також надає ресурси для учнів та вчителів як дошкільного віку, так і старших класів і випускників. «Ми надаємо програми і послуги, пов'язані зі збереженням історичних пам'яток та археології, а також доступ до великої колекції архівів, артефактів та історичних фотографій» - сказано в обґрунтуванні діяльності товариства¹⁸⁶. У 2012 році при ньому було відкрито Центр історії Колорадо (History Colorado Center), який займається питаннями туризму, навчання і розваг. У центрі зібрані основні експонати та тимчасові виставки, а також пропонуються публічні та освітні програми і події, які сприяють культурному розумінню штату крізь призму його історії¹⁸⁷.

¹⁸⁴ *Center for the Teaching of History*. Massachusetts Historical Society: About. <http://www.masshist.org/teaching-history/about>.

¹⁸⁵ *Massachusetts Historical Society. Founded 1791*. Massachusetts Historical Society: Online Resources. <http://www.masshist.org/collections/online?bmode=complete>.

¹⁸⁶ History Colorado. (2020). *About History Colorado*. History Colorado. <https://www.historycolorado.org/about>.

¹⁸⁷ History Colorado. (2020). *About History Colorado*. History Colorado. <https://www.historycolorado.org/about>.

Аналізуючи роль історичних товариств та інших організацій громадянського суспільства у формуванні колективного образу особистості в США, варто згадати й ті з них, які присвятили велику увагу безпосередньо дослідженням і популяризації біографій впродовж XX – початку XXI століття. Так, у 1919 році була створена приватна неприбуткова організація Американська рада соціальних наук (American Council of Learned Societies - ACLS) для представлення країни на Міжнародному союзі академій (International Union of Academies). Засновниками ACLS стали 13 наукових товариств, які місією свого об'єднання визначили «просування досліджень у різних сферах гуманітарних та соціальних наук і підтримки національних товариств, які присвятили цьому свою діяльність»¹⁸⁸. Під егідою ACLS з 1926 по 1937 роки було опубліковано 20 томів Словника американської біографії (Dictionary of American Biography - DAB). Він був створений за прикладом Словника національної біографії 1880-х років авторства сера Л. Стівена (Dictionary of National Biography), сьогодні відомого як Оксфордський словник національної біографії. DAB був продуктом свого часу і в основному фокусувався на видатних постатях, які здійснили значний внесок у формування Американської держави. Це означало, що переважна більшість статей у ньому були присвячені білим чоловікам англо-саксам. Серед 15000 біографії лише 709 були присвячені жінкам, а представники етнічних та расових меншин майже не потрапили до збірки (окрім афроамериканської активістки, яка боролася за права жінок, Сожурне Трус)¹⁸⁹.

Переосмислення методології досліджень і загалом історичного процесу, які відбувались з кінця 1920-х років у західноєвропейському і американському академічному середовищі, поступово призводило до змін у підходах до створення життєписів. Історії жінок та темношкірого населення, мігрантів і робітників, національних та етнічних меншин все гучніше заявляли про себе, і

¹⁸⁸ American Council of Learned Societies. (2020). *History*. ACLS. <https://www.acls.org/Our-Work/History>.

¹⁸⁹ American National Biography. (2020). *A Short History of the American National Biography*. ANB. <https://www.anb.org/fileasset/files/ANB/ANBShortHistory.pdf>. P. 1

це не могло не вплинути на використанні більш інклюзивного підходу у формуванні національного біографічного словника. У 1986 році ACLS розпочав дискусію з приводу майбутнього DAB і прийшов до висновку, що замість оновлення статей варто створити абсолютно новий біографічний довідник. Організація уклала контракт з видавництвом Оксфордського університету у Нью-Йорку і вони разом виділили значні кошти на підтримку цього проекту. Також на створення нового біографічного словника були виділені кошти з Фонду Рокфеллера (Rockefeller Foundation), фонду (Andrew W. Mellon Foundation) та Національного фонду гуманітарних наук (детальніше про особливості фінансування різних історичних товариств та їхніх проектів мова піде нижче)¹⁹⁰. Це стало яскравим прикладом співпраці держави, бізнесу і громадянського суспільства у гуманітарній площині країни.

Новим проектом ACLS стала Американська національна біографія (American National Biography – ANB). Всього в межах її створення було розглянуто близько 30000 осіб різних прошарків населення і з них 17400 потрапили до збірки. Цікаво, що майже 40% персоналій, які потрапили до ANB, не фігурували в DAB. Це свідчить про значне розширення діапазону расового, гендерного чи етнічного походження і сфери діяльності особистостей, які відтепер також стали невід’ємною частиною американського історичного наративу. Це був складний, трудомісткий та дорогий, але необхідний проект. Його головною метою, окрім забезпечення фактологічної точності, було відображення ширини національних суджень і думок, носіями яких ставали герої ANB¹⁹¹.

Публікація Американської національної біографії у 1999 році була високо оцінена як представниками академічних кіл, так і широкою громадськістю. Підтвердженням суспільної значимості цієї праці стала нагорода Дартмутською

¹⁹⁰ American National Biography. (2020). *A Short History of the American National Biography*. ANB. <https://www.anb.org/fileasset/files/ANB/ANBShortHistory.pdf>. P. 2

¹⁹¹ American National Biography. (2020). *A Short History of the American National Biography*. ANB. <https://www.anb.org/fileasset/files/ANB/ANBShortHistory.pdf>. P. 3

медаллю Американської асоціації бібліотек (The Dartmouth Medal of the American Library Association). За словами Р. Блейлера, представника асоціації, цей проект є «всебічним вивченням неймовірного різноманіття чоловіків і жінок, які певним чином сформували історію Сполучених Штатів. Американська національна біографія – це довідкова робота на всі часи»¹⁹². В лондонській газеті *The Sunday Times* з'явилась схвальна рецензія на збірку, яку названо «захопливою панорамою довгого та барвистого американського параду... есе написані добре та цікаво, а сторінки наповнені маленькими самородками... ця публікація дійсно заслуговує уваги»¹⁹³. Мерле Рубін, автор статті у газеті *Wall Street Journal* стверджує, що «хоча Американська національна біографія написана на високому науковому рівні, вона призначена для широкого кола читачів. Автори і редактори прагнули написати кожену статтю як можна більш зрозуміло, але здійснивши це, нічого не втратили. Діапазон особистостей дійсно вражає... це безцінний довідковий інструмент»¹⁹⁴. Стів Ніл у газеті *Chicago Sun Times* взагалі назвав ANB «можливо найвеличнішою кооперативною науковою працею, коли-небудь здійснену у цій країні. Це монументальний твір, який робить багато для того, щоб надати збалансований портрет американського народу»¹⁹⁵. А у 2001 році ANB отримали нагороду Уолда Г. Ліланда (Waldo G. Leland Prize) від Американської історичної асоціації, яку вручають кожні 5 років за найвидатніший довідковий матеріал в галузі історії¹⁹⁶.

¹⁹² American Library Association (ALA). (1999). *Choice: Current Reviews for Academic Libraries*. Google books. <https://play.google.com/books/reader?id=c-48AQAAIAAJ&pg=GBS.PP5>. P. 98

¹⁹³ American Library Association (ALA). (1999). *Choice: Current Reviews for Academic Libraries*. Google books. <https://play.google.com/books/reader?id=c-48AQAAIAAJ&pg=GBS.PP5>. P. 98

¹⁹⁴ American Library Association (ALA). (1999). *Choice: Current Reviews for Academic Libraries*. Google books. <https://play.google.com/books/reader?id=c-48AQAAIAAJ&pg=GBS.PP5>. P. 98

¹⁹⁵ American Library Association (ALA). (1999). *Choice: Current Reviews for Academic Libraries*. Google books. <https://play.google.com/books/reader?id=c-48AQAAIAAJ&pg=GBS.PP5>. P. 98

¹⁹⁶ American Historical Association. (2016). *Waldo G. Leland Prize Recipients*. American Historical Association. <https://www.historians.org/awards-and-grants/past-recipients/waldo-g-leland-prize-recipients>.

Не можна оминати увагою ще одну організацію, яка присвятила себе формуванню суспільного образу історичних особистостей як в США, так і за їх межами. Але, на відміну від попередньої, її діяльність піддається критиці з боку преси і громадянського суспільства. Мова йде про Американський біографічний інститут (American Biographical Institute - ABI). Ця організація, створена у штаті Північна Кароліна у 1967 році, є видавцем каталогу біографічних відомостей з платним включенням до нього. Самі себе її представники називали одним з провідних світових видавців довідкових біографічних матеріалів, які присуджують нагороди різного характеру особистостям з усього світу¹⁹⁷. Однак операційну діяльність ABI піддають критиці і звинувачують у грі на почутті марнославства людей та банальному бажанні заробити грошей. Бізнес інституту полягав у продажі людям різних нагород («Міжнародна нагорода людини року» («International Man of the Year»), «Найвизначніша людина десятиліття» («Most Admired Man of the Decade» тощо) з пропозицією надрукувати про це у каталозі разом із їхньою біографією. За такий підхід до справи ABI неодноразово критикували політики, журналісти та громадські діячі¹⁹⁸. У 2012 році він збанкрутував. Але, незважаючи на різне ставлення до цього інституту, діяльність якого вважають шахрайською, сам факт його існування впродовж більш, ніж 40 років, є ще одним підтвердженням свободи американського суспільства. Різні організації з відмінними цілями, поглядами або мотивами мають змогу здійснювати свій внесок у формування колективної пам'яті в цій країні. І, на відміну від авторитарних чи тоталітарних державних систем, в США представники громадянського суспільства здатні самостійно вирішувати чи має діяльність таких інститутів наукову або художню цінність і чи виправдовують вони своє існування.

¹⁹⁷ American Biographical Institute. (2006). *Welcome to the American Biographical Institute*. ABI index. <https://web.archive.org/web/20061206042029/http://www.abiworldwide.com/index.htm>.

¹⁹⁸ The Age. (2004). *Scam of the year a snip at \$195*. The Age. <https://www.theage.com.au/national/scam-of-the-year-a-snip-at-195-20040827-gdyj5b.html>.; Heald, T. (2005). *I have been nominated for an International Peace Prize*. The Heald Report #24. http://www.timheald.com/TimHeald_new/includes/TH_Reports/TH_report_24.htm.

Наведені вище приклади є невеликою частиною розгалуженої інфраструктури розвитку та популяризації історії у США і серед академічного товариства, і серед широких верств населення. Величезна кількість незалежних організацій місцевого або федерального рівнів впродовж багатьох десятиліть здійснюють вагомий внесок у дослідження різних аспектів національного та всесвітнього минулого і формують колективну пам'ять в країні, елементом якої стали образи різних історичних особистостей. Діяльність цих товариств не визначається централізовано державною владою, а федеральний або місцеві уряди лише можуть підтримувати історичні організації і створювати для них комфортні умови функціонування, не формуючи зміст досліджень.

Окремо варто звернути увагу на ще один елемент інфраструктури, який має опосередкований, але не менш важливий вплив на формування колективної пам'яті і образу історичної особистості в США. Мова іде про джерела фінансування історичних досліджень, освіти і місць пам'яті. Американське суспільство живе з глибоко вкоріненою культурою благодійності та філантропії, завдяки чому реалізуються і підтримуються загальнодержавні та локальні проекти по всій країні. Організації (зокрема, історичні товариства) мають багато різних джерел фінансування державного або приватного характеру. Це, на нашу думку, також є одним з елементів їхньої незалежності, наприклад, у проведенні досліджень та реалізації освітніх програм. Благодійні фонди та інші приватні ініціативи, спрямовані на підтримку культури, науки та освіти в країні, стали важливим елементом американської демократії і свободи слова. З погляду на проблематику нашого дослідження, можливості отримувати фінансування з різних джерел, робить інституції формування образу історичної особистості більш незалежними. Іншими словами, за таких умов централізовано впливати на цей процес дуже важко.

Більшість великих та найвідоміших благодійних фондів США утворювались заможними людьми або родинами і були незалежними в своїй діяльності. Батьком американської філантропії прийнято вважати фінансиста

Дж. Пібоді, який у 1867 році заснував Освітній фонд Пібоді (Peabody Education Fond), який займався розвитком освіти білих американців на півдні країни після Громадянської війни. На початку ХХ століття великі пожертви у розвиток національної освіти здійснювали промисловці Е. Карнегі та Дж. Д Рокфеллер. Наприклад, Е. Карнегі пожертвував 350 млн. доларів на Фонд з розвитку викладання (Carnegie Foundation for Advancement of Teaching) та Корпорацію Карнегі у Нью-Йорку (Carnegie Corporation of New York). Рокфеллер створив Раду загальної освіти (General Education Board) та Фонд Рокфеллера (Rockefeller Foundation). Іншими американськими благодійними організаціями значного розміру і впливу, створені впродовж ХХ і ХХІ століть були Фонд Рассела Сейджа (1907), Фонд Співдружності (1918), Меморіальний фонд Дж. С. Гуггенхайма (1925), Фонд Форда (1936), Фонд В. К. Келлога (1930), Фонд Р. В. Джонсона (1936), Фонд Ліллі (Lilly Endowment, Inc.) (1937), Меморіальний фонд П'ю (1948), Фонд Дж. Пола Гетті (1953), Фонд Вільяма і Флори Хьюлетт (1966), Фонд Ендрю У. Меллона (1969 р), Фонд Джона Д. і Кетрін Т. Макартуров (1970 г.) і Фонд Гордона і Бетті Мур (2000). А фонд Білла і Мелінди Гейтс, заснований у 2000 році, став найбільшим благодійним фондом в світі на початку ХХІ століття¹⁹⁹.

Перераховані фонди є невеликою часткою з усіх благодійних організацій, які підтримують різні сфери життя американського суспільства. Більше того, їхня кількість продовжує зростати. Згідно з даними Національного центру благодійної статистики за 10 років (з 2005 по 2015) загальна кількість неприбуткових організації в США зросла на 10,4 %, до 1,56 млн. З них три чверті є благодійними фондами, які у 2016 році здійснили рекордну допомогу у розмірі 390,5 млрд. доларів²⁰⁰.

¹⁹⁹ Kiger, J. C. (2016, January 4). *Philanthropic foundation*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/philanthropic-foundation>.

²⁰⁰ National Center for Charitable Statistics (NCCS). (2020, June 18). *The Nonprofit Sector in Brief*. National Center for Charitable Statistics. <https://nccs.urban.org/project/nonprofit-sector-brief>.

Очевидно, що у цій статистиці мова йде про різні організації та напрямки фінансування, і не всі вони пов'язані із освітою та, тим більше, історичними дослідженнями. Однак зазначені дані засвідчують наявність в США неймовірних масштабів підтримки недержавного характеру різних сфер життя країни. Це є важливим фактором незалежності від одного джерела фінансування різних американських суспільних інститутів. З погляду на проблематику, покладену в центр нашого дослідження, це є ще одним фактором органічного створення образів історичних особистостей, позбавленого прямого політичного нав'язування.

Наприклад, участь у фінансуванні освітньої програми Нью-Йоркського історичного товариства, окрім незалежного федерального державного агентства Національний фонд гуманітарних наук (National Endowment for the Humanities), беруть благодійні фонди Герста (The Hearst Foundations), Пітера Джей Шарпа (The Peter Jay Sharp Foundation), Фонд імені Ставроса Непхоса (Stavros Niarchos Foundation), сімейний фонд Райсів (Rice Family Foundation), компанія IBM, Deutsche Bank та десятки інших приватних організацій і осіб²⁰¹. В цілому товариство функціонує за рахунок підтримки як державних, так і приватних осіб і організацій. З боку держави кошти забезпечує Інститут музейних та бібліотечних послуг (Institute of Museum and Library Services), Департамент з питань культури Нью-Йорка у партнерстві з міською радою, Президент Манхеттенського району Гале А. Брюер та Державна рада з питань мистецтв Нью-Йорка за підтримки губернатора Ендрю Куомо та законодавчого органу штату Нью-Йорк²⁰².

За подібним принципом здійснювалось і продовжує здійснюватися фінансування Американської історичної асоціації, про діяльність якої було зазначено вище. Вона також є неприбутковою організацією, яка живе за

²⁰¹ New-York Historical Society. (2020). *Public funds are provided by*. New-York Historical Society. <https://www.nyhistory.org/education/school-groups>.

²⁰² New-York Historical Society. (2020). *Public funds are provided by*. New-York Historical Society. <https://www.nyhistory.org/education/school-groups>.

рахунок пожертв. Згідно відкритих джерел, саме завдяки підтримці з боку членів та прихильників, ще з часів утворення їй вдалося забезпечити лідерство в галузі історичної дисципліни, захищати академічну свободу, розвивати професійні стандарти та надавати різні послуги для підтримки і популяризації історичних студій²⁰³. Цікаво простежити мотивацію людей, які здійснюють підтримку цієї організації. Так, один з донорів стверджує, що Асоціація проводить критично важливу роботу з інформування членів та зацікавленої громадськості в галузі історії і «це є привілеєм підтримувати її численні цінні проекти». Інший член організації стверджує, що допомагає їй через те, що вона в свій час допомогла йому. Він каже, що Асоціація «пожвавила його кар'єру і зробила кращим вчителем, науковцем та громадянином своєї громади та коледжу»²⁰⁴. В цілому лише з літа 2018 по літо 2019 року Американській історичній асоціації перерахували кошти 498 зовнішніх благодійників, не враховуючи тисяч її членів²⁰⁵. За рахунок благодійних внесків також розвивається Історичне товариство штату Колорадо, завдяки яким, як стверджується у відкритих джерелах, «колекція організації зросла до майже 15 мільйонів артефактів, обслуговуючи жителів штату за допомогою різних програм»²⁰⁶, та сотні інших подібних організацій і товариств.

Зазначені приклади шляхів фінансування є свідченням наявності в США унікальної культури благодійності, яка надає поштовх розвитку та підтримку тисячам ініціатив громадянського суспільства. Традиція, яка зародилась ще у позаминулому столітті, стала невід'ємною частиною свободи американців та

²⁰³ American Historical Association. (2020). *Donate to AHA*. American Historical Association. <https://www.historians.org/about-aha-and-membership/donate>.

²⁰⁴ American Historical Association. (2020). *Donate to AHA*. American Historical Association. <https://www.historians.org/about-aha-and-membership/donate>.

²⁰⁵ American Historical Association. (2019). *Donors to the Association, July 1, 2018–June 30, 2019*. American Historical Association. <https://www.historians.org/about-aha-and-membership/donate/donors-to-the-association-july-1-2018-june-30-2019>.

²⁰⁶ History Colorado. (2020). *Legacy Giving - Society 1879*. History Colorado. <https://www.historycolorado.org/legacy-giving-society-1879>.

певною гарантією їхньої незалежності. В таких умовах розвиваються культурні, освітні, дослідницькі та інші проекти, створюються різні інститути і центри. А вільна економіка, відсутність державної цензури, незалежні та альтернативні шляхи фінансування створюють для цього міцне підґрунтя.

Висновки до розділу

Отже, впродовж початку ХХ – ХХІ століть у США сформувалась розвинута інфраструктура доступу та розповсюдження інформації про власне минуле, яка потрапляла у сферу зацікавленості все більшої кількості людей. Професіоналізація і популяризація історії як дисципліни водночас супроводжувалось поширенням знань про життєдіяльність певних особистостей. Завдяки пануванню ринкової економіки, американському суспільству вдалося створити умови, за яких кожна людина отримала доступ до друкованих періодичних видань, книг, кінофільмів, серіалів або історичної освіти на базовому рівні. Поширення цієї інформації завжди відбувалось з позицій певних, незалежних один від одного, центрів впливу²⁰⁷, які формували образи та надавали власну оцінку різним персоналіям. Однак наявність сильних інститутів громадянського суспільства і відсутність державної цензури були і залишаються гарантом існування у американців альтернативних поглядів на своє минуле. Відповідно, ці погляди відображають ціннісні орієнтації різних категорій громадян США, які ми можемо простежити крізь призму сприйняття ними власного минулого загалом і певних історичних особистостей в ньому зокрема. Зазначені вище дані підтверджують думку про те, що впродовж ХХ-ХХІ століть в країні сформувалися усі умови для всеохоплюючого поширення життєписів різних осіб минулого і сучасності. А, отже, полегшилось створення їхнього суспільного образу у колективній свідомості громадян. Але, на відміну від авторитарних систем, в США образ героя біографії формується

²⁰⁷ Громадських організацій, історичних товариств, редакцій, окремих авторів, сценаристів, продюсерів тощо

суспільством «знизу». І це надає нам право відносити його до активних і вільних.

РОЗДІЛ III

СУСПІЛЬНІ ІНСТИТУТИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ІСТОРИЧНОЇ
ОСОБИСТОСТІ В США ПОЧ. XX – ПОЧ. XXI ст.: АДАПТАЦІЇ БІОГРАФІЙ
ПІД СОЦІОКУЛЬТУРНІ КОНТЕКСТИ

Завдяки глибоко вкоріненій традиції вільного підприємництва, потужному громадянському суспільству та відсутності державного контролю над розповсюдженням інформації, в США впродовж XX-XXI століть сформувалися комфортні умови для органічного створення та розповсюдження біографій історичних особистостей. Відповідно, це надало поштовх розвитку різним, незалежним один від одного центрам впливу, які у відмінний спосіб формували, змінювали або підтримували образи певних особистостей у колективній свідомості громадян. Оскільки діяльність цих центрів впливу не регулювалась централізовано, вони вільно реагували на той соціокультурний, економічний або політичний контекст, в якому перебували, і адаптували під нього образи певних персоналій. Така ситуація дозволяє простежити суспільні точки болю або цінності в історичній динаміці. Крізь призму сформованих образів героїв або антигероїв, ми можемо проаналізувати аксіологічні орієнтири суспільства та їхню еволюцію. Історичні обставини формували нових героїв і наділяли їх актуальними для різних груп населення якостями, в яких люди могли віднайти моральну або духовну точку опори. Адже, фактично, лише особистість може бути моральним авторитетом і символом тих цінностей, які поділяє суспільство і готове за них боротися.

Під центрами впливу формування образів історичних особистостей ми розуміємо різні суспільні і державні інститути, які задіяні у цьому процесі. Їхній діапазон варіюється від сфери розваг і популярної культури до академічних і державних практик. Кожен з цих інститутів у власний спосіб формує, реагує або підтримує образи історичних постатей, спираючись на визначені правила або традиції. Іноді їхня діяльність може перетинатися і

доповнювати одна одну або ж, навпаки, пропонувати альтернативні бачення і оцінки.

У цьому розділі проаналізовано діяльність декількох впливових суспільних інститутів, які, здійснюють вагомий вплив на формування у колективній свідомості громадян образу історичної особистості на основі фактів її біографії. Зокрема, мова піде про Голлівуд, який, на наше переконання, має надпотужний вплив у формуванні та підтримці картини минулого не лише в США, але й у світі. Відтак, нашим завданням є прослідкувати специфіку функціонування американської кіноіндустрії, з'ясувати ціннісні орієнтири та шляхи адаптації біографій історичних постатей під актуальний соціокультурний контекст. Окремо ми розглянемо практики інститутів місцевого врядування і громадянського суспільства у формуванні публічного простору, які також здійснюють важливий вплив на створення образу історичних постатей у колективній свідомості громадян.

3.1. Голлівуд і публічна історія: формування образу особистості в американській масовій культурі за допомогою біографічних фільмів

З появою кінематографу змінилось декілька принципово важливих елементів суспільного сприйняття минулого. В певний момент часу читачі, які раніше могли задовольнятися лише описами історичних постатей на папері, відтепер отримали можливість побачити як «виглядав» герой у живому середовищі. Недарма саме фільми перетворились на чи не найбільш привабливий спосіб сприйняття інформації. Це було досягнуто завдяки динаміці та нарративізації зображення, яке раніше могло бути сприйняте переважно через мовленнєвий опис. Іншими словами, фільми створили найбільш зручний і привабливий для широкої аудиторії спосіб розповіді і пояснення минулого²⁰⁸.

²⁰⁸ Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History (Studies)*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. P. 6

Біографічні фільми і розвиток кіноіндустрії в цілому здійснили те, що можна назвати «демократизацією слави»²⁰⁹. Вони змінили усталену традицію визначення людини, гідної залишитись в історії. Відтепер прославитись у суспільстві могла «маленька» людина, яка отримала можливість стати «героєм» біографічного фільму через визнання, наприклад, у друкованих медіа. У цьому випадку саме вони стають першим індикатором суспільної зацікавленості тією або іншою персоналією і формують інтерес до неї з боку широкого загалу. А кіноіндустрія підлаштовується під цей попит і створює біографічний продукт, здатний задовольнити зацікавленість величезної аудиторії. Відтак відомі історичні постаті (Клеопатра, Цезар тощо), королівські родини або політичні еліти втратили монополію на славу і суспільне визнання. Окремий внесок у цьому процесі здійснила поява звукових фільмів, які створили умови для того, щоб герої «заговорили» самі за себе і ще сильніше наблизились до аудиторії²¹⁰.

Зазначені вище зміни у сприйнятті інформації про минуле широкою аудиторією безпосередньо пов'язані із функціонуванням центрів продукування кінострічок. Відтак, природньо постають питання про особливості діяльності цих центрів, про специфіку відбору героїв біографічних фільмів у них, способу зображення їхнього життя та історичного контексту, у якому вони проживали. На перший погляд не пов'язані між собою ані історично, ані тематично герої біографічних стрічок мають спільні корені популяризації, які необхідно шукати саме в способах створення наративу про них.

Окрім цього варто звернути увагу на соціальні, політичні, культурні або ідеологічні передумови появи біографічних фільмів і простежити зв'язок між ними. Адже будь-який біографічний твір (кіно, художній або академічний текст) конструює образ людини під певним кутом зору, враховуючи

²⁰⁹ Деякі аспекти цієї проблематики були розглянуті автором у статті Кошелєв, А. (2019). Голлівуд і публічна історія: формування образу особистості в американській культурі першої половини ХХ століття за допомогою біографічних фільмів. *Evropský filozofický a historický diskurz*. 5 (4), 18-25

²¹⁰ Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History (Studies)*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. P. 6

соціокультурний контекст, в якому він створюється. Це твердження справедливе щодо образу як окремої людини, так і історичної епохи, в якій вона проживала. Люди певних професій, статі або раси потрапляли у центр публічної зацікавленості в залежності від покоління. Більше того, способи, в який їхнє життя пояснювалось, також змінювались. Опис життя у 1930 –х роках міг дуже відрізнятись від опису того ж життя у 1970-х (детальніше це розглянуто у розділі IV).

На світанку кінематографу в США існувало декілька незалежних центрів, які займалися створенням та розповсюдженням фільмів різних жанрів. Однак, в силу певних соціокультурних та економічних процесів вже в першій третині ХХ століття лідером у галузі стає західне узбережжя країни, а точніше, один з районів міста Лос-Анджелес – Голлівуд. Саме тут сформувалась унікальна культура та інфраструктура створення і поширення кінострічок, які розповсюджувались у неймовірних масштабах як в США, так і за їх межами. Природньо, що серед цих фільмів були й біографічні твори. Відтак, для того щоб зрозуміти особливості створення образу історичної особистості у колективній свідомості американців, ми не можемо оминати увагою цей важливий центр соціального впливу.

Розглядаючи жанр біографічного фільму в історії кінематографу, ми, в першу чергу, повинні зосередитись на інституційних умовах його розвитку. Слідуючи за твердженням американського дослідника Дж. Кастена, для того, щоб зрозуміти важливість біографічного фільму у формуванні образу історичної особистості, ми повинні розглядати його як продукт «організованої культури виробництва»²¹¹. Внесок цих творів у загальну культуру суспільства загалом та кіноіндустрії зокрема, найкраще розглядати не через аналіз окремих

²¹¹ Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History (Studies)*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. P. 6

фільмів, а через дослідження «величезної організації, яка сформувала свого роду супертекст»²¹².

Наприклад, впродовж так званої класичної епохи кінематографу 1927 - 1960 рр. провідними студіями США було знято майже 300 біографічних фільмів²¹³. Ще декілька десятків кінострічок біографічного жанру було створено на світанку кіноіндустрії і сотні - в другій половині ХХ - поч. ХХІ століть. Ці твори стали невід'ємною частиною традиції кіновиробництва і, водночас, елементом проведення дозвілля та навчання мільйонів американців. Незважаючи на неймовірно широкий діапазон героїв цих фільмів та способів зображення їхнього життя, існує спільний для усіх них знаменник – вони створювались за певними усталеними практиками, які остаточно викристалізувались у студіях Голлівуду. Відтак, це місце перетворилося на надпотужний центр формування образу минулого у колективній свідомості громадян Америки.

Для дослідження його функціонування варто застосувати інституційний підхід. Адже Голлівуд - це цілісний механізм, який складається з різноманітних компонентів. Фільми знімались завдяки усталеним виробничим практикам і розвивались завдяки специфічній системі відбору зірок, яка призводила до створення певних рамок у формуванні життя історичної особистості. Після цього вони продавались публіці через різноманітні, пов'язані з Голлівудом, економічні та суспільні механізми, які утворювали специфічний контекст для сприйняття життя великих людей. Біографічні фільми об'єднували розрізненні історичні епізоди життя окремих особистостей у спосіб, який можна назвати «голлівудським поглядом на історію». Одним з елементів такої інтеграції є конвенціоналізоване уявлення про славу. Ці фільми сформували зразок нарративу, який є вибіркоким за своєю сутністю до певних професій або статі і є

²¹² Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History (Studies)*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. P. 7

²¹³ Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History (Studies)*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. P 3

обмеженим певними історичними умовами, контекстом. І хоча з часом підходи до вибору героя твору змінювались в бік розширення спектру особистостей, деякі принципи залишаються сталими впродовж багатьох десятиліть. Наприклад, окремим елементом «голлівудського погляду на історію» є усталені стратегії використання зірок у формуванні життєпису певної історичної постаті²¹⁴.

Іншими словами, студії Голлівуду здійснюють вагомий внесок у творені так званої «публічної історії» - процесу, в межах якого широкі верстви суспільства отримують уявлення про світ минулого. Саме засоби масової інформації, а не інші форми історичного нарративу, були і залишаються вагомим джерелом знань про історію для великої кількості американців. Фільми, а згодом і телебачення, культивували уявлення людей про власне минуле та його діячів, а також обґрунтовували усталені ціннісні та моральні орієнтири.

Голлівудський біографічний фільм створював і продовжує творити публічну історію, визначаючи у процесі виробництва і дистрибуції прийнятні для цього життя історичних постатей. Зображаючи історію крізь призму індивідуального досвіду, Голлівуд здійснив величезний вплив на уявлення глядачів про світ минулого. Іноді це відбувалось опосередковано, а іноді цілком цілеспрямовано.

Одним з прикладів такої діяльності студій було підігрівання попиту у глядачів шляхом створення спеціальних студійних книг, які розповсюджувались в місцях показів фільмів. У них пропонувались різноманітні стратегії роботи з аудиторією до і після показу стрічки. Також окремі біографічні фільми продавались як навчальний матеріал для учнів різного віку. Цей проект допомагали реалізовувати компанії та організації, у той чи інший спосіб пов'язуючи кіноіндустрію із освітньою системою США. Так, за підтримки Національної освітньої асоціації (National Education

²¹⁴ Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History (Studies)*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. P. 4

Association) виходило популярне видання *Photoplay Studies*, у якому були інструкції для аналізу голлівудських стрічок на уроках історії або літератури²¹⁵.

Наприклад, у виданні за 1940 рік було запропоновано аналіз нового на той час біографічного фільму «Едісон, Людина» («Edison, the Man») ²¹⁶. Передбачалось, що вчителі в школі повинні були використовувати цей матеріал до і після перегляду учнями зазначеної кінострічки. Стаття була підготовлена викладачем East Orange High School штату Нью-Джерсі і супроводжувалась розгорнутою біографічною довідкою про Т. Едісона та його діяльність, а також якісними фотографіями з кадрів самого фільму. Фотографії, на яких зображено різні епізоди зі стрічки, були доповнені питаннями, на які учні повинні були надати відповіді після її перегляду. Наприклад, біля зображення певної сцени додано запитання: «Чому Едісон розгублений і розчарований?» або «Знайдіть Едісона. Що відбувається?». Також автор пропонує декілька десятків питань більш загального характеру, на які учні повинні знати відповіді після перегляду фільму. Зокрема, запропоновано відповісти на питання: «Який внутрішній інтерес сприяв тому, що Том Едісон та Мері Стілвелл приваблювали один одного? Як саме їхнім відносинам сприяв інтерес до використання газової трубки? Якими характеристиками, необхідними для дружини зайнятого винахідника, володіла Мері Стілвелл і як це показано впродовж фільму?»²¹⁷.

Трохи раніше, наприкінці 30-х років ХХ століття у цьому ж виданні було опубліковано подібну статтю, але присвячену британському фільму «Вікторія Велика» («Victoria the Great») ²¹⁸. І хоча він не був знятий у Голлівуді, для нас цікаво прослідкувати як освітня система США адаптувала сучасні методи

²¹⁵ Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History (Studies)*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. P. 13

²¹⁶ FB&c Ltd. (2016). *Photoplay Studies, 1940*. Forgotten Books. https://www.forgottenbooks.com/en/books/PhotoplayStudies1940_10829938. P. 46-50

²¹⁷ FB&c Ltd. (2016). *Photoplay Studies, 1940*. Forgotten Books. https://www.forgottenbooks.com/en/books/PhotoplayStudies1940_10829938. P. 46-50

²¹⁸ FB&c Ltd. (2016). *Photoplay Studies, 1935*. Forgotten Books. https://www.forgottenbooks.com/en/books/PhotoplayStudies_10838051. P. 543

зображення минулого під свої потреби. Стаття так само супроводжувалась розгорнутою біографічною довідкою про життя королеви Вікторії, фотокадрами з фільму та питаннями до них. Цікаво, що у цій статті кадри з фільму порівнюють із реальними фотографіями та портретами монарха, зробленими ще за її життя. Також автор пропонує питання для дискусії, на які варто відповісти після перегляду стрічки. Усі вони поділені тематично і присвячені якомусь історичному аспекту: костюм, речі, манери тощо. Наприклад, «Яке пальто вдягав принц Альберт? Зараз такі вдягають? Опишіть костюм королеви Вікторії, її коронаційний одяг»; «Чи знайомі вам музичні твори з цього фільму? Які були використані відомі композиції Штрауса?»; «Опишіть організацію коронації. Які відомі будівлі були зображені?» та багато інших²¹⁹.

Ще одна компанія першої половини ХХ століття під назвою Pictorial Events Film у співпраці із Warner Brothers виробляла діафільми з обраних стрічок студії для показів в аудиторіях або класах. У рекламному тексті компанія зазначала, що цей продукт вперше надає можливість задіяти попередньо розроблений план використання художніх фільмів у навчальному процесі. У пакет разом із картами і діаграмами, які використовувались для ілюстрації основних історичних даних, також входила розроблена лекція. Вона супроводжувалась підписами, які пов'язували текст із певним кадром з фільму. Ці методичні рекомендації містили плани уроків, які вчитель також міг використовувати після перегляду стрічки. Їхній спектр варіювався від питань суто кінематографічних до історичних. Також на рекламному оголошенні компанії, присвяченому біографічному фільму «Депеша від Рейтера» («A Dispatch from Reuters»), зазначається, що підготовкою діафільмів займалися авторитетні науковці та автори навчальних програм, професори Єльського,

²¹⁹ FB&c Ltd. (2016). *Photoplay Studies, 1935*. Forgotten Books. https://www.forgottenbooks.com/en/books/PhotoplayStudies_10838051.P.543

Гарвардського, Колумбійського та інших університетів²²⁰. Відтак, завдяки використанню матеріалів цієї компанії у навчальних класах, фільми (як відібрані компанією, так і загалом) в очах глядачів стали легітимним елементом уроків історії та літератури. Додатково ці публікації містили інформацію про зірок, які знімалися у кіно. Цей фокус також допомагав культивувати у глядача постійне прагнення повертатися до перегляду стрічок і викликав стале зацікавлення життям кінозірок²²¹.

Очевидно, що студії Голлівуду керувалися, зокрема, й комерційними задачами і намагалися збільшити свої прибутки шляхом підігрівання попиту на свою продукцію. Популяризація свого продукту серед освітян було одним з елементів цього процесу. Перетворення фільмів не лише на розважальний, але й на навчальний проект надавало додаткові аргументи на користь їхнього перегляду величезною аудиторією молодих американців. Зі свого боку це також впливало на їхнє розуміння минулого і формувало образ історичних особистостей у колективній пам'яті.

Зазначені приклади є підтвердженням того, що кіноіндустрія вже у першій половині ХХ століття стала не лише невід'ємним елементом побутового життя американців, але й складовою історичної освіти, причому абсолютно нового формату. У деякому сенсі Голлівуд в очах глядачів надав історії «людського обличчя», полегшивши її сприйняття та розуміння. У цьому контексті кіностудії здійснювали і продовжують здійснювати вагомий вплив на формування колективного образу минулого загалом і окремих особистостей зокрема. І, на відміну від друкованих видань, відтепер глядач міг побачити «живу» людину зі своїми слабкостями, емоціями, вадами і чеснотами. Очевидно, що у цих творах існував елемент фантазії творців, їхнє бачення життя героя та власне конструювання його біографії, які з погляду академічної

²²⁰ Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History (Studies)*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. P. 14

²²¹ Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History (Studies)*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. P. 15

історії можна піддавати критиці. Однак у колективній пам'яті саме такі образи були найбільш популярними і закріплювались набагато міцніше у свідомості, хоча, ймовірно, у більш спрощеному вигляді.

Ще одним елементом Голлівуду як цілісного інституту у підходах до створення біографічних стрічок були усталені практики формування наративу про життєдіяльність історичних особистостей. Першим загальним правилом у побудові життєпису про відому постать були «зрозумілість» і «близькість» історії до глядача. Іншими словами дії героя повинні бути артикульовані у спосіб, який дозволить якомога доступніше пояснити аудиторії причини або корені його «величі». Це може бути, наприклад, епізод із дитинства героя або певний життєвий виклик. Наприклад, у фільмі про кардинала Рішельє від 1935 року (*Cardinal Richelieu*) внутрішній мотив його майбутньої величі було зображено в епізоді з юності, коли він став свідком військової поразки Франції. Іншими словами минуле героя визначило його майбутнє. А у стрічці про О. Белла від 1939 року (*The story of Alexander Bell*) режисери зобразили основною причиною винайдення телефону спробою полегшити життя своєї дружини, у якої були вади слуху²²². Подібні прийоми можна споглядати й у більш сучасних творах. У біографічному фільмі про музиканта Рея Чарльза від 2004 року (*Ray*)²²³ червоною ниткою проходить спогади головного героя про бідне дитинство, смерть молодшого брата і поступова втрата зору, які супроводжувались настановами матері про необхідність боротися за своє щастя. А у стрічці «Ігри розуму» від 2001 р. (*A Beautiful Mind*)²²⁴, яка присвячена життю відомого математика Джона Неша, невід'ємною складовою життєвої драми головного героя стала перемога над страшною хворобою.

На перший погляд біографічні фільми, присвячені різним героям і створені у відмінні історичні періоди, не мають нічого спільного. Однак,

²²² Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History (Studies)*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

²²³ Hackford, T. (Director). (2004). *Ray*. [Motion picture]. USA: Universal Studios.

²²⁴ Howard, R. (Director). (2001). *A Beautiful Mind*. [Motion picture]. USA: Focus Features.

аналізуючи їх з позиції способів утворення, можна стверджувати існування усталених підходів до побудови історії життя. Практики, які сформувались у студіях Голівуду ще на світанку кінематографу, продовжують використовуватись і на сьогоднішній день. Звісно, ми не можемо виключати можливість існування біографічних стрічок, які стануть винятком з цього правила. Однак в цілому наявність усталених конструктів у формуванні життєпису історичної постаті підтверджуються. Такі прийоми роблять життя відомої особистості більш зрозумілим для середнього споглядача, хоча й питання про те, що саме повинен він вхопити, визначається продюсером. Зображаючи шлях історичної постаті крізь призму звичайного життя, глядач повинен був ставитися до його досягнень з ще більшою повагою. Відтак, кінематографічна велич історичної постаті конструювалась у спосіб, згідно з яким аудиторія знайомилась із особистістю через епізоди її приватного життя, родину чи відносини із коханою людиною. Все це повинно нагадувати, що історичні особистості були звичайними людьми, схожими на усіх інших²²⁵.

Водночас, не можна не згадати і про існування закономірностей у зображенні життя певних категорій діячів, які потрапляли у центр уваги студій Голлівуду. Наприклад, це твердження є справедливим щодо підходів у зображенні біографій представників різних професій. Так, змалювання діяльності музикантів підлягає усталеним практикам і шаблонам (наприклад, чоловіків музикантів зображають в контексті нарко- або алкогольної залежності, а жінок – крізь призму драм особистого життя). Водночас, шаблони існують і в зображенні діячів інших професій, однак вони відрізняються від стандартів створення біографій музикантів²²⁶. Додатковим прийомом стало надання глядачу на початку кожного біографічного твору інформації про рік і місце подій. Це дозволяло занурити людину у контекст та зробити акцент на

²²⁵ Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History (Studies)*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. P. 71

²²⁶ Детальніше про специфіку зображень біографій діячів різних професій дивитися Cheshire, E. (2015). *Bio-pics. A life in a picture*. New York, NY: Columbia University Press

історичності твору²²⁷. Тим не менш, незважаючи на наявність відмінностей, загальна «конструкція» життєписів, розроблена в студіях Голлівуду, зберігалась. Фактично, усі оповіді включали в себе пояснення природи «величі» героя, роль у цьому родині або друзів, публічного сприйняття його таланту, процес «нормалізації» генія, наближення його до «звичайної» людини тощо. Ці усталені патерни застосовувалися і продовжують використовуватися як один з елементів «голлівудського погляду на історію».

Окремо варто згадати особливості зображення історичних періодів та контексту проживання обраних героїв біографії. Як і будь-який суспільний інститут, Голлівуд реагував на ті елементи соціокультурної реальності, які були найбільш релевантними суспільним запитам (детальніше про це буде розглянуто нижче). Але, водночас, він і формував образ, який закріплювався у колективній свідомості, очікуючи нових трансформацій разом зі зміною поколінь або суспільних цінностей. Так, деякі історичні епізоди та персоналії викликали більше суспільного зацікавлення в один проміжок часу, і, як наслідок, на світ з'являлися відповідні біографічні твори. Наприклад, з 30-х до 60-х років ХХ століття було знято багато фільмів, присвячених американському фронтіру та ключовим особистостям освоєння заходу країни, однак мало уваги приділялося часам Американської революції та її героям. Також великою популярністю користувались біографії відомих бізнесменів кінця ХІХ – поч. ХХ століть (Г. Форд, А. Карнегі, Г. Фрік). Вони потрапляли у центр зацікавленості Голлівудських студій і ставали фундаментом формування образу капіталістичного розвитку в країні²²⁸.

Також певна тенденційність простежується й у зображенні етнічної або расової приналежності історичної постаті, яка потрапляла у центр уваги продюсерів. Причому мова йде не лише про те, яка саме особистість ставала

²²⁷ Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History (Studies)*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. P. 76-77

²²⁸ Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History (Studies)*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. P. 77

головним героєм фільму. Фактично, до останньої чверті ХХ століття афроамериканці майже взагалі не були представлені у порядку денному голлівудської біографічної індустрії. В цілому у кінострічках Класичної ери, яка тривала до стрімкого поширення телебачення у 60-х роках, доволі часто етнічна приналежність у фільмі, навіть якщо це була біла людина, ігнорувалась або згадувалась побічно. Одним з пояснень цієї тенденції було те, що акцент на етнічності міг репрезентувати альтернативні до голлівудських реалії, змальовані у біографічних фільмах. Для того, щоб цьому запобігти, продюсери намагались обмежувати етнічне різноманіття у стрічка, навіть якщо мова йшла про мультфільми. Іншою стратегією було усунення будь-яких відсилань до етнічного походження героя так, ніби, усі американці зростали і соціалізувались десь на території Середнього Заходу. Або, якщо й згадки відбувались, то у контексті американського патріотизму, який був сформований внаслідок дії американського «плавильного котла»²²⁹.

Ще одним елементом Голлівуду як цілісного центру формування образу історичної постаті у колективній свідомості громадян є високий рівень контролю та саморегуляції, які поширюються, фактично, на всю індустрію. В першу чергу, мова йде про американське законодавство, яке вносить власні корективи у процес створення біографічного фільму і створює певні рамки діяльності. Студії часто повинні враховувати права родичів нещодавно померлих героїв фільмів, а також закони про недоторканність приватного життя²³⁰, які потрібно дотримуватись, якщо студія зображає історичних

²²⁹ Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History (Studies)*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. P. 78

²³⁰ Регуляцію у сфері виробництва біографічних фільмів, використання імен реальних історичних персонажів або їхніх родичів тощо здійснюють, наприклад, судові рішення по справах: *Hicks v. Casablanca Records*, 464 F. Supp. 426 (S.D.N.Y. 1978). Justia US Law (US District Court for the Southern District of New York September 19, 1978). <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/464/426/1519871/>. *Seale v. Gramercy Pictures*, 964 F. Supp. 918 (E.D. Pa. 1997). Justia US Law (US District Court for the Eastern District of Pennsylvania May 15, 1997). <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/964/918/1409914/>.

персонажів. Хоча згідно з американським законодавством мертву людину не можна піддати наклепу, її живі родичі можуть зупинити створення фільму через різні причини (наприклад, репутаційний удар)²³¹.

Студійне виробництво біографічних фільмів призвело до стандартизації наративу про велику людину. Голлівуд перетворився на центр безперервного продукування образів різного характеру, зокрема й історичних персоналій. Вони швидко розповсюджувались і міцно закріплювались у колективній свідомості громадян, адаптуючись під суспільні запити. Це стало можливим завдяки усталеним моделям роботи, які склалися з майстерного відбору зірок, контролю над дистрибуцією і рекламою, визначеній структурі оповіді, а також сильній саморегуляції у змісті та способах зображення відомих історичних фігур. Голлівуд став настільки всеосяжним у житті пересічного американця, що перетворився на символ споживацького суспільства нового зразка і, навіть, став центром тяжіння для художників другої половини ХХ століття. Наприклад, відомий американський митець стилю поп-арт Е. Руша створив низку картин, присвячених Голлівуду як символу американського корпоративного виробництва. Уникаючи деталей у вигляді окремих акторів або режисерів, художник у своїх творах малював інтуїтивно зрозуміле кожному американцю зображення торгових марок «20th Century Fox»²³² або «Hollywood»²³³. Відтепер однієї лише назви, цифри або букви було достатньо, щоб змалювати величезний пласт сучасної культури. Це є ще одним підтвердженням того, що Голлівуд

Rogers v. Grimaldi, 695 F. Supp. 112, 695 F. Supp. 112 (1988). Justia US Law (U.S. District Court for the Southern District of New York August 5, 1988). Guglielmi v. Spelling-Goldberg Productions, L.A. No. 30872. Justia US Law (Supreme Court of California December 5, 1979). <https://law.justia.com/cases/california/supreme-court/3d/25/860.html>.

²³¹ Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History (Studies)*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. P. 22-23

²³² Rusch, E. (1962). Trademark#5. Tate modern, London. The Tate Gallery. <https://www.tate.org.uk/art/artworks/ruscha-trademark-5-t07510>

²³³ Ruscha, E. (1969). *Hollywood*. Tate modern, London. The Tate Gallery. <https://www.tate.org.uk/art/artworks/ruscha-hollywood-p07716>

сприймався суспільством як цілісність, яка працює і живе за власними правилами та алгоритмами.

Повертаючись до створення образів історичних персоналій в студіях Голлівуду, розглянемо декілька прикладів того, як економічні, культурні або політичні процеси впливали на рішення американської кіноіндустрії і підштовхували її до створення певного біографічного твору. Як було зазначено у попередньому розділі, вже у першій половині ХХ століття в США існували усі умови для показу кінострічок у неймовірно великих масштабах. Серед іншого, ці кінострічки включали й життєписи різних особистостей, які потрапляли у центр уваги компаній, студій, продюсерів та режисерів.

На наше переконання, одночасний перегляд мільйонами глядачів стрічки про життєдіяльність та творчість певної людини формує у колективній свідомості набагато потужніший образ, ніж на це здатні, наприклад, друковані видання різного характеру. Варто зауважити, що ми не розглядаємо питання історичної достовірності біографічних фільмів у порівняно із академічними текстами. Ця проблема потребує окремого дослідження²³⁴. У центрі нашої уваги перебувають питання створення образу особистості у колективній свідомості громадян шляхом продукування біографій різного формату. У цьому випадку будь-який біографічний твір, включно з фільмом, грає важливу роль для досягнення мети дослідження.

На відміну від інших жанрів, критерії типологізації біографічного фільму визначити достатньо складно. Як і будь-яке інше кіно, байопік (від англ. Біоріс – біографічний фільм) має елементи творчого вимислу і художні засоби вираження, які використовують автори задля отримання драматичного ефекту. Завдяки цьому підсилюється переконливість створеного образу людини, у певний спосіб демонструється її поведінка та спосіб мислення у взаємовідносинах із оточуючим світом. Однак часто історії реальних людей

²³⁴ Питання щодо можливості історичних кінофільмів створювати адекватну з погляду академічної історіографії картину минулого розглядав, наприклад, Г. Вайт у статті White, H. (1988). *Historiography and Historiophoty. The American Historical Review*, 93(5), 1193-1199. <http://www.jstor.org/stable/1873534> .

використовуються митцями як відправні точки для руху творчої уяви, які вони згодом використовують у своїх творах, не спираючись на джерела і вільно інтерпретуючи життя героїв. Саме тому нам варто чітко визначити ту категорію фільмів, яку ми беремо за основу аналізу.

Спираючись на класифікацію Е. Чешир²³⁵, ми не розглядаємо у ролі біографічних фільмів стрічки, автори яких надихнулись реальною історією людини. Ці фільми демонструють факти з життя певної особистості, але історія в них є повністю вигаданою (наприклад, фільм «Термінал»). Також у центр нашої уваги не потрапляють фільми, у яких використовуються імена реальних історичних особистостей, але історія в них не підтверджується документальними фактами і є повністю вигаданою (наприклад, фільм «Черчілль: Голлівудські роки»). Також до біографічних фільмів не відносяться стрічки, які змальовують історії реальних людей, але змінюють їхні імена (наприклад, фільм «8 миля»).

У творах, які потрапили у центр цього дослідження, використовувалися справжні імена героїв, а кінематографісти зробили усвідомлений вибір розповісти історію відомої людини. Глядачі, які приходять в кінотеатр, вже добре знають або очікують те, що вони можуть побачити на екрані. Якщо герой фільму для них є новим, вони впевнені, що можуть провести дослідження для перевірки фактів і визначити правдивість стрічки, яку щойно подивилися²³⁶. Президент кінокомпанії «Ворнер Бразерс» («Warnern Brothers») М Гілл описав створення біографічного фільму як серйозний дослідницький проект. В умовах високого рівня інформатизації та можливості перевірити факт, розробники стрічки повинні ретельно вивчати реальність подій в житті людини, яка стала героєм твору²³⁷. Мова йде про певний баланс, який існує у сфері байопік між історичністю (правдивістю) і драмою. Образ різноманітних особистостей створюється, незважаючи на художній характер творів, базуючись на

²³⁵ Cheshire, E. (2015). *Bio-pics. A life in a picture*. New York, NY: Columbia University Press.

²³⁶ Cheshire, E. (2015). *Bio-pics. A life in a picture*. New York, NY: Columbia University Press.

²³⁷ Cheshire, E. (2015). *Bio-pics. A life in a picture*. New York, NY: Columbia University Press.

критичному ставленні до джерел. За іншим, схожим визначенням, біографічний фільм – це кінострічка художнього характеру, у якій розповідається про людину, чиє існування задокументовано в джерелах, а її історія, зазвичай, є унікальною. На відміну від інших жанрів, які також описують історичну дійсність, біографічний фільм виводить на перший план саме особистість. Її погляди на життя стають основою історії, побудованої у вигляді наративу, в якому складні соціальні процеси зводяться до дій окремого персонажу²³⁸.

Біографічні фільми з'явилися на світанку світового кінематографу, фактично, у кожній державі, у якій відбувався розвиток цього напрямку кінотворчості (наприклад, британський фільм про королеву Вікторію 1913 року²³⁹, російський фільм про Петра Першого 1910 року²⁴⁰, австралійський фільм про англійського короля Карла II 1911 року²⁴¹ та багато інших). Байопік транслюють національну самобутність на широку кінематографічну сцену, однак певний стандарт жанру, як було зазначено вище, було встановлено саме в американському Голлівуді часів формування великих студій. У них формувалася образ «Великої людини» як двигуна історії²⁴². Відтак, біографічний фільм виконує функцію соціальної актуалізації поруч з іншими формами життєписів та інших творів історичного характеру, створюючи у суспільній свідомості певну модель поведінки та моральних цінностей, яких варто або не варто наслідувати.

У випадку з кіно в США спостерігається важлива тенденція. В умовах ринкової конкуренції та відсутності політичної цензури у суспільстві, студії

²³⁸ Vidal, B. (2014). The biopic and its critical context. In T. Brown & Vidal Belén (Eds.), *The biopic in contemporary film culture* (pp. 1–32). essay, Routledge.

²³⁹ Samuelson, G. (Producer), & Haldane, B. (Director). (1913). *Sixty Years a Queen*. [Motion Picture]. United Kingdom: Barker Films.

²⁴⁰ Гончаров, В. (Режисер). (1910). *Петр Великий*. [Кінофільм]. Росія: кіностудія Пате. (Goncharov, V. (Director). (1910). *Peter the Great*. [Motion Picture]. Russia: Pathe.

²⁴¹ Musgrove, G. (Producer), & Longford, R. (Director). (1911). *Sweet Nell of Old Drury*. [Motion Picture]. Australia: Spencer's Pictures.

²⁴² Vidal, B. (2014). The biopic and its critical context. In T. Brown & Vidal Belén (Eds.), *The biopic in contemporary film culture* (pp. 1–32). essay, Routledge

починають реагувати на попит і підлаштовуватись під нього. Очевидно, це впливає на вибір героя біографічного фільму, здатного зацікавити глядача і забезпечити більші прибутки. Ми не можемо бути категоричними щодо точних причин появи суспільного інтересу до тієї або іншої особистості. Це занадто формалізувало б зв'язок між глобальними соціальними, політичними або економічними процесами і їхнім проявом у біографічних творах свого часу. Однак навіть аналіз декількох десятків біографічних фільмів першої половини ХХ століття дає змогу говорити про існування взаємозалежності між суспільно-політичними та економічними процесами і змалюванням певних особистостей у біографічних кінострічках, які виходили в цей час.

Так, з 1909 по 1917 роки (до вступу США в Першу світову війну) різними компаніями було створено як мінімум 12 біографічних фільмів²⁴³. Навіть така невелика кількість (ми говоримо про час зародження і формування кінематографу в цілому), свідчить про наявність певних тенденцій і «точок зацікавленості» у суспільстві або, точніше, у творців кінострічок, які були представниками тогочасної американської культури. З 12 фільмів 4 були

²⁴³ Фільм 1909 року «Життя Мойсея» (Peters, M. (Producer), & Stuart Blackton, J. (Director). (1909). *The Life of Moses*. [Motion Picture]. USA: Vitagraph Company of America.), фільм 1912 року «Останній бій Кастера» (Ince, T. (Producer), & Ford, F. (Director). (1912). *Custer's Last Fight*. [Motion Picture]. USA: Mutual film corporation.), фільм 1912 року «Ісус Назарянин» (Marion, F. (Producer), & Olcott, S. (Director). (1912). *From the Manger to the Cross*. [Motion Picture]. USA: The Kalem company.), фільм 1914 року «Відбиваючись» (Fleming, C. (Director). (1914). *Beating back*. [Motion Picture]. USA: The Thanhouser Company.), фільм 1914 року «Дім, рідний дім» (Griffith, D. (Director). (1914). *Home, sweet home*. [Motion Picture]. USA: Mutual Film.), фільм 1914 року «Юдіф з Бетулії» (Griffith, D. (Director). (1914). *Judith of Bethulia*. [Motion Picture]. USA: Biograph Company.), фільм 1914 року «Життя генерала Вілья» (Griffith, D. (Producer), & Cabanne, C. (Director). (1914). *The life of General Villa*. [Motion Picture]. USA: Mutual Film.), фільм 1915 року «Господиня Нелл» (Zukor, A. (Producer), & Kirkwood, J. (Director). (1915). *Mistress Nell*. [Motion Picture]. USA: Paramount Pictures.), фільм 1915 року «Ворон» (Brabin, C. (Director). (1915). *The Raven*. [Motion Picture]. USA: Essanay Film Manufacturing Company), фільм 1916 року «Девід Гаррік» (Lloyd, F. (Director). (1916). *David Garrick*. [Motion Picture]. USA: Paramount Pictures.), фільм 1916 року «Деві Крокет» (Taylor, W. (Director). (1916). *Davy Crocket*. [Motion Picture]. USA: Paramount Pictures.), фільм 1916 року «Жінка Жанна» (Lasky, J. (Producer), & DeMille C. (Director). (1916). *Joan the Woman*. [Motion Picture]. USA: Paramount Pictures.)

присвячені релігійним героям та історичним діячам давнини, 4 – акторам та письменникам XVII-XIX століть, 2 – героям Дикого Заходу та фронтиру.

Як бачимо, в основу сюжету фільмів покладені життя (а, точніше, уявлення про нього творців стрічок) релігійних особистостей, митців та героїв далекого або нещодавнього минулого. Рівень політизованості цих стрічок був мінімальним, однак це зовсім не означає, що вони не містили у собі елементи заідеологізованості та відбитку соціокультурної реальності, в якій створювались. Можна стверджувати, наприклад, що бажання змалювати життя біблійних героїв, підтверджує широку обізнаність тогочасного глядача у релігійній тематиці. Водночас це показує зацікавленість творців стрічок зіграти на цьому суспільному тренді. Кіно переважно сприймалося як елемент розваги та цікавого проведення часу, але також це є ще одним способом донести до широкої аудиторії певний погляд, ідею або проблему. Це створювало унікальну соціокультурну атмосферу у суспільстві, вплив на яке відтепер здійснювався в особливо великих масштабах. Не оминув цей процес й змалювання життя важливих для суспільства особистостей. В умовах великої конкуренції за глядача (масштаби розповсюдження кінотеатрів та їхньої популярності описані вище) біографічний фільм потрібно було зробити і цікавим, і актуальним.

З переліку, наведеного вище, цікавим та дещо унікальним видається біографічний фільм 1914 року, присвячений герою Мексиканської революції, генералу Панчо Вільї²⁴⁴. Цікаво, що частину сцен у творі генерал зіграв особисто. Фактично, фільм було створено в момент, коли війна у Мексиці ще була у розпалі, а Панчо Вілья погодився на зйомки через те, що йому потрібні були гроші для продовження війни. Сам факт появи цього твору говорить про зацікавленість американців процесами, які відбувалися у сусідній країні, і, відповідно, бажання кінокомпанії створити сюжет, який цей інтерес може задовольнити. Не виключено, що це перший випадок в американській

²⁴⁴ Griffith, D. (Producer), & Cabanne, C. (Director). (1914). *The life of General Villa*. [Motion Picture]. USA: Mutual Film.

кінокультури, коли у центр суспільної зацікавленості потрапляє особистість, яка живе та діє у часи створення стрічки про неї. Вочевидь, фільм, присвячений особистості відомого генерала-революціонера, стає індикатором підвищення рівня суспільної зацікавленості у поточних політичних процесах.

Велика війна, у яку США вступили у 1917 році, стала першим масштабним військовим досвідом країни у вирішенні конфліктів Старого світу. Травматичний для усього американського суспільства (яке звикло жити в ізоляції від загальноєвропейських проблем) досвід, виявився й у сфері кіновиробництва. Історія звичайного американського солдата, героя, який бореться за правду і справедливість, знаходить відгук у суспільстві. На це реагують кінокомпанії, які починають створювати фільми про життя реальних воїнів під час Першої світової війни, формуючи у суспільній свідомості як образ американського солдата, так і образ війни та її учасників.

За 1918 рік нам вдалося віднайти чотири американських біографічних кінострічки. Усі вони присвячені учасникам Першої світової війни (героями фільмів стали американці або їхні союзники)²⁴⁵. Цікаво, що героями байопік в цей рік стали виключно учасники війни. Можливо, це пов'язано із тим, що саме у 1918 році американські солдати взяли безпосередню участь у боях на європейських фронтах і на цей рік припав пік суспільної тривоги. Адже у 1917 році, наприклад, було створено 9 біографічних фільмів, присвячених різним історичним особистостям. Але в жодному не було згадки про американського солдата або про війну. Можливо, що у 1917 році американців ця тематика цікавила менше, ніж у наступному. Або, принаймні, виробники фільмів не вважали вигідним створювати стрічки про це. Проте, в цей рік, наприклад, було

²⁴⁵ Фільм «Мої чотири роки у Німеччині» (Dintenfass, M. (Producer), & Nigh W. (Director). (1918). *My four years in Germany*. [Motion Picture]. USA: Warner Brothers.), «Чому Америка переможе» (Stanson, R. (Director). (1918). *Why America will win*. [Motion Picture]. USA: Fox Film Corporation.), «Жінка, яку розстріляли німці» (Plunkett, J. (Producer), & Adolphi, G. (Director). (1918). *The woman the Germans shot*. [Motion Picture]. USA: Selznick Pictures.), «Приватне життя солдата Пітта» (Zukor, A. (Producer), & Jose, E. (Director). (1918). *Private Peat*. [Motion Picture]. USA: Paramount pictures. Усі стрічки були створені у 1918 році. Частина з них втрачена.

створено два біографічні фільми, присвячені російському царю Миколі II, його дружині і Григорію Распутіну²⁴⁶. Падіння династії Романових знаходило відгук в американському суспільстві, на що одразу відреагували виробники кіно. Вони доносили своє бачення історичних процесів і ролі видатних особистостей в них, демонструючи це величезній американській публіці, у свідомості якої формувався певний образ історичних персоналій. Наступний біографічний фільм, присвячений учаснику Першої світової війни, був створений через 13 років, у 1931 році. Але його героєм став вже не солдат, а відома куртизанка Мата Харі, яка була однією з найвідоміших шпигунок часів війни²⁴⁷.

Занадто спрощеним буде твердження, що після 1918 року в американському суспільстві інтерес до війни або її наслідків зменшувався. Очевидно, що робити такі висновки на основі лише створених біографічних фільмів про ту або іншу особистість, було б щонайменше нерозумно. У наведених даних ми спробували продемонструвати те, як американське суспільство (точніше один з його культурних центрів – Голлівуд) реагувало та сприймало політичні, економічні або культурні процеси у своєму житті, шляхом створення історій певних реальних особистостей і адаптуючи їх під актуальні виклики.

Водночас, такі історії про життя реальних людей впливали на суспільство також. Адже образ особистості, створений у свідомості завдяки біографії, буде бачення історичної реальності, в якій ця особистість проживала і формує ставлення до тих або інших подій далекого або близького минулого. З одного боку, суспільний інтерес резонує у творців біографічного фільму, які намагаються його задовольнити і у такий спосіб формують свою картинку

²⁴⁶ Фільм «Падіння Романових» (Brenon, H. (Producer), & Brenon, H. (Director). (1917). *The fall of Romanovs*. [Motion Picture]. USA: First National pictures та «Распутін – чорний монах» (Brady, W. (Producer), & Ashley A. (Director). (1917). *Rasputin, the black monk*. [Motion Picture]. USA: World Film Company). Обидві стрічки були створені у 1917 році.

²⁴⁷Fitzmuirice, G. (Producer), & Fitzmuirice, G. (Director). (1931). *Mata Hari*. [Motion Picture]. USA: Metro-Goldwyn-Mayer.

історичної реальності. З іншого боку, суспільний інтерес з'являється під впливом загальної соціокультурної атмосфери та цінностей, які в ній панують.

На схожий аспект створення байопік звертав увагу Дж. Кастен, зазначаючи, що в американському суспільстві відбувся поворот від «ідолу виробника» до «ідола споживача». За його словами, це вплинуло, наприклад, на еволюцію вибору героя біографії з огляду на його професію. Якщо раніше героями або певними зразками для наслідування ставали політики, науковці, промисловці або бізнесмени, то з часів Другої світової війни все більше у центр уваги потрапляють спортсмени або представники сфери розваг²⁴⁸. Змалювання у біографічних фільмах про музикантів, акторів, спортсменів траєкторії життя людини від невідомості та бідності до успіху слугує зразком американських міфів про прагнення особистості до кращого життя і можливості цього досягти. З іншого боку це є алегорією самого Голлівуду. Жанр біографічного фільму зміцнив економічну та ідеологічну складові кіноіндустрії, завдяки яким продюсери та зірки втілили певні міфи та цінності і утвердили Голлівуд як окремий інститут суспільства. В той же час студійне виробництво біографічних фільмів призвело до стандартизації розповіді про велику людину завдяки контролю та саморегуляції у змісті та підходах до змалювання її життєдіяльності. Саморегуляція в Голлівуді відіграла і продовжує відігравати важливу роль, адже в умовах відсутності обмежень з боку державної цензури, студії повинні були убезпечити себе від судових позовів з боку родичів або інших зацікавлених осіб стосовно зображених у стрічках відомих живих або нещодавно померлих особистостей²⁴⁹.

²⁴⁸ Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History (Studies)*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

²⁴⁹ Vidal, B. (2014). The biopic and its critical context. In T. Brown & Vidal Belén (Eds.), *The biopic in contemporary film culture* (pp. 1–32). essay, Routledge.

3.2. Органи місцевого самоврядування та інститути громадянського суспільства: формування образів історичних особистостей у публічному просторі міст США

Невід'ємною складовою реалізації політики пам'яті в США є розміщення в публічних місцях великих і маленьких міст різноманітних пам'ятників або меморіальних комплексів. Присвячені окремим подіям та постатям загальнонаціональної або локальної історії, вони закріплюють у суспільній свідомості певні ціннісні посили. На наше переконання, пам'ятники є проявом не стільки бажання зафіксувати діяльність певної історичної особистості або прославити її досягнення, скільки індикатором аксіологічних орієнтирів суспільства, яке їх будує. Це твердження справедливе як для країни загалом, так і для певної невеликої громади зокрема. Використовуючи окремі аспекти біографії постаті, в певний момент історичного розвитку у суспільстві з'являються обґрунтування необхідності встановити їй пам'ятник²⁵⁰. Це може відбуватися ще за життя особистості або через багато років після її смерті. Здійснити рішення присвятити публічний простір історичному діячу можна двома шляхами. Перший - централізована політика держави і її реалізація органами влади, яка виключає пошук консенсусу із місцевими громадами. Другий - результат демократичного рішення органів місцевого самоврядування, здійснене під впливом діяльності місцевих історичних товариств, національних меншин, підприємств, організацій тощо.

У другому розділі ми зазначали, що в США, на відміну від тоталітарного СРСР, не існувало і не існує єдиного центру формування образів історичних особистостей. Через відсутність державної цензури, глибоко вкорінену культуру самоврядування і благодійності, а також розвинуте громадянське суспільство, в країні сформувались альтернативні центри прийняття рішень. Часто це призводило до того, що певні історичні особистості прославлялись в

²⁵⁰ Цікаво, що через інші факти життєдіяльності тієї ж особистості з плином часу і зміною суспільних цінностей, іноді виникають обґрунтування цей пам'ятник знести.

одних регіонах країни і, водночас, засуджувались в інших. Відтак нашою метою є з'ясування природи створення пам'ятників історичним особистостям та обґрунтування їхнього існування у публічному просторі окремих міст США. Також необхідно визначити специфіку подання ідей, закладеної в пам'ятники і простежити зв'язок між їхньою появою і соціокультурними процесами, які переживало американське суспільство.

Згідно даних каталогу Смітсонівського музею американського мистецтва, розташованого у Вашингтоні, у 2011 році в США нараховувалось 5193 пам'ятники, присвячених різним історичним постатям. Окремо в країні існує 44 меморіальні комплекси, побудовані на честь діячів американської історії²⁵¹. Зазначені місця пам'яті створювались в США, фактично, з моменту заснування держави. Для того, щоб проаналізувати особливості кожного пам'ятника і простежити його історію, потрібно було б провести окреме дослідження, що виходить за межі наших цілей. Однак, з іншого боку, велика кількість зазначених місць пам'яті, які з'являлись в різних регіонах країни впродовж довгого проміжку часу, надає можливості для виокремлення певних тенденцій у формуванні публічного простору американських міст. А це, зі свого боку, сприяє кращому розумінню того, які акценти розставлялись у суспільстві з погляду прославлення історичних постатей і їхніх кореляцій із суспільно-політичними та економічними процесами в країні.

Перш, ніж перейти до аналізу загальних тенденцій у створенні пам'ятників історичним постатям, варто з'ясувати як в США приймалися рішення про їхнє будівництво і за якою процедурою це відбувалось. Це питання важливе з погляду відображення реальних прагнень громадян прославити певну історичну постать. Адже якщо такі рішення нав'язані зверху (як це відбувалось,

²⁵¹ Ці дані було взяти зі статті Washington Post: Shane, C. (2011, April 15). *Why the dearth of statues honoring women in Statuary Hall and elsewhere?* The Washington Post. https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/why-the-dearth-of-statues-honoring-women-in-statuary-hall-and-elsewhere/2011/04/11/AFx8lgjD_story.html. Цілком можливо, що з 2011 року у США ця цифра могла змінитися.

наприклад, з пам'ятниками В. Леніну та іншим комуністам в СРСР), то вони не можуть відображати ціннісні орієнтації жителів. Для того, щоб це з'ясувати, варто звернутися до локальної історії окремих американських штатів.

Велика кількість пам'ятників у містах США почали будуватися з другої половини XIX століття, в часи так званої доби «американського вікторіанізму»²⁵². Існує декілька причин, чому саме в цей час відбувся своєрідний бум їхнього створення. Вважається, що один з поштовхів зверненню до власної історії американцями надала Міжнародна виставка 1876 року, яка проходила у Філадельфії впродовж 6 місяців. Також цьому сприяла діяльність організацій ветеранів Громадянської війни, які почали відзначати місця бойових дій будівництвом пам'ятників полеглим героям. Окремою причиною можна назвати загальний історичний контекст цієї епохи, який ознаменувався повоєнною розрухою, добою Реконструкції, робітничим рухом та іншими соціально-економічними проблемами, які наштовхували американських інтелектуалів на думку, що світле майбутнє нації може і не наступити. Ця криза віри змусила багатьох жителів з певною ностальгією дивитися у минуле, адже сучасність вже не створювала відчуття невідворотності прогресу²⁵³.

Здавалося, що перераховані вище процеси охоплювали життя усієї держави і впливали на кожного її громадянина. Однак при більш ретельному погляді на локальні особливості виявляється, що узагальнення є лише частково справедливими. Принаймні, з погляду на створення пам'ятників історичним особистостям та формуванню їхнього образу у колективній свідомості громадян. У США прославлення окремих постатей позбавлене централізованості і, відповідно, в різних регіонах країни здійснювалось формування відмінних історичних акцентів. Водночас буде перебільшенням стверджувати, що в державі не існує спільних точок історичного дотику, які б

²⁵² Howe, D. (1975). American Victorianism as a Culture. *American Quarterly*, 27(5), 507-532. Retrieved September 8, 2020, from <https://www.jstor.org/stable/2712438>

²⁵³ Van West, C. (1990). Montana's Monuments: History in the Making. *Montana: The Magazine of Western History*, 40(4), 12-25. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/4519336>

об'єднували усіх її громадян і формували спільну історичну пам'ять (детальніше про це мова йде у розділі IV).

Для того, щоб проілюструвати зазначені тези, звернімося до історії декількох окремих штатів країни. На північному заході сучасних США існує відносно молодий штат Монтана, який став повноправною частиною федерації у 1889 році. Монтанійці, які проживали на віддаленій від центру ключових політичних подій території континенту, не мали особливих причин для будівництва пам'ятників героям Війни за незалежність або Громадянської війни. Можна припустити, що географічна віддаленість стала однією з причин формування у Монтані альтернативного історичного поля і, яка наслідок, прославлення інших героїв. Так, наприкінці ХІХ століття там з'являється пам'ятник загиблим у війні солдатам. Але солдатам не Громадянської війни, як це було на Сході або Півдні, а тим, хто загинув у протистоянні із індіанцями. І хоча цей пам'ятник був деперсоніфікований, він вже став свідченням відмінного порядку денного у формуванні місць пам'яті місцевими жителями²⁵⁴.

Перший пам'ятник, присвячений окремій постаті, у Монтані було збудовано в 1905 році за кошти місцевої ірландської меншини. Він був створений на честь генерала Т. Мігера, ветерана війни в Ірландії і Громадянської війни в США. У 1867 році генерал призначений державним секретарем штату і, відтак, мав певне відношення до його історії. Героїчна фігура генерала, який, сидячі на коні, здійснює замах своєю шаблею, повинна була створювати у громадян відчуття героїзму цієї постаті. Цікаво, що, на відміну від більш відомих і близьких місцевим американцям воєначальників Дж. А. Кастера або Н. Майлза, Т. Мігер був не надто відомою фігурою. Того ж 1867 року він безславно загинув, випавши з пароплаву, і впродовж багатьох наступних десятиліть місцеві жителі, очевидно, мало про нього згадували.

²⁵⁴ Van West, C. (1990). Montana's Monuments: History in the Making. *Montana: The Magazine of Western History*, 40(4), 12-25. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/4519336>

Однак завдяки активній діяльності місцевої ірландської громади у 1905 році життя Т. Мігера набуло нових, героїчних сенсів і вони вирішили пожертвувати його пам'ятник місту і штату. За словами одного з коментаторів, метою його створення було «...заново відкрити обриси втрати і любові...щоб мільйони очей у віддалених країнах з любов'ю звернули свої погляди на його могилу...»²⁵⁵. Однак, якщо не зважати на це ліричне обґрунтування, на наш погляд, однією з цілей створення пам'ятника було прагнення місцевих мігрантів з Ірландії вписати себе у загальний контекст американської історії. Цим можна пояснити, що лише через більш ніж 30 років після смерті ім'я саме ірландського генерала було знову актуалізоване місцевою громадою і його силует замайорів навпроти Капітолію у місті Гелен.

У 1906 році у невеликому містечку Б'ют штату Монтана група місцевих жителів зібрала кошти для встановлення пам'ятника М. Дейлі, одному з трьох «мідних королів» міста, який займався розробкою і видобутком цього металу. Ініціативна група зобразила М. Дейлі як «шахтаря-першопроходьця, який розробив поклади міді на пагорбі, що підноситься над місцем розташування меморіалу, побудованого побратимами в знак поваги до благородних рис його характеру...зі вдячними спогадами про його добрі справи і в пам'ять про чудові заслуги, які він здійснив у ролі розбудовника міста Б'ют і штату Монтана»²⁵⁶. А у туристичному путівнику по місту вказано, що цей пам'ятник репрезентує «мідного короля, який невимушено стоїть у пошарпаному капелюху з пальто на руці, зображаючи самовпевненість, яка допомогла стати йому господарем мідної промисловості штату»²⁵⁷. Цікаво, що з трьох відомих промисловців, які заробили свої статки, розробляючи мідні поклади у місті, лише М. Дейлі було встановлено пам'ятник. Існує декілька припущень, чому саме він був

²⁵⁵ Van West, C. (1990). Montana's Monuments: History in the Making. *Montana: The Magazine of Western History*, 40(4), 12-25. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/4519336>

²⁵⁶ Van West, C. (1990). Montana's Monuments: History in the Making. *Montana: The Magazine of Western History*, 40(4), 12-25. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/4519336>

²⁵⁷ Van West, C. (1990). Montana's Monuments: History in the Making. *Montana: The Magazine of Western History*, 40(4), 12-25. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/4519336>

удостоєний такої честі. Зокрема, це може бути пов'язано з перемогою його компанії «Анаконда» над конкурентами наприкінці XIX століття. Або те, що він відрізнявся від інших своїми особистими якостями. Зокрема, автор пам'ятника Сен - Годен зобразив М. Дейлі у зім'ятому одязі та старій шляпі, що відповідало образу типового місцевого бізнесмена, а не далекого, безликого капіталіста²⁵⁸. Абстрагуючись від деталей, зафіксуємо факт, що перші два пам'ятники, присвячені історичним особистостям у штаті Монтана, були створені за демократичною процедурою ініціативою знизу і присвячені були місцевим діячам. У подальшому ця тенденція зберігалась і створення публічних місць пам'яті у штаті залишалось прерогативою місцевих жителів та представників громадянського суспільства. Так, у 1907 році загальнонаціональна організація «Доньки американської революції» («Daughters of the American Revolution»)²⁵⁹ ініціювала програму збереження історичних місць штату Монтана. Тут були здійснені кроки зі збереження залишків руїн форту Бентон, а через рік було встановлено пам'ятники Льюїсу і Кларку – очільникам першої американської трансконтинентальної сухопутної експедиції²⁶⁰.

Очевидно, специфіка вибору історичної особистості і формування її образу у публічному просторі штату Монтана відрізнялась від того, що реалізовувалось в інших регіонах країни. Це стосується як вибору постатей,

²⁵⁸ Van West, C. (1990). Montana's Monuments: History in the Making. *Montana: The Magazine of Western History*, 40(4), 12-25. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/4519336>

²⁵⁹ Національне товариство «Доньки американської революції» було засновано 11 жовтня 1890 року в період відродження патріотизму і інтенсивного інтересу американців до історичних витоків своєї країни. Жінки відчували бажання проявити свої патріотичні почуття і були розчаровані тим, що їх не приймали у чоловічі організації, створені для збереження пам'яті предків. Як наслідок, група жінок у Вашингтоні сформували власну організацію. На сьогоднішній день її членами є 925 тис. осіб з усієї країни, які присвятили свою діяльність збереженню і популяризації історії США. Детальніше - Daughters of the American Revolution. (2015, October 26). *DAR History*. Daughters of the American Revolution. <https://www.dar.org/national-society/about-dar/dar-history>.

²⁶⁰ Van West, C. (1990). Montana's Monuments: History in the Making. *Montana: The Magazine of Western History*, 40(4), 12-25. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/4519336>

яким присвячувався пам'ятник, так і обґрунтування їхнього встановлення. Однак спільним для різних частин країни знаменником у цьому процесі залишалось право інститутів місцевого самоврядування або громадянського суспільства самостійно приймати рішення.

Так, зовсім інший напрямок створення місць пам'яті і формування історичної свідомості громадян здійснювався на півдні країни. Це проявлялось у виборі історичних постатей та їхнього символічного навантаження. Однак ці процеси все ж залишались прерогативою місцевих громад та товариств. Так, будівництвом пам'ятників героям Конфедерації на півдні країни займались недержавні організації, найбільш впливовою з яких було «Об'єднання доньок конфедерації» («The United Daughters of the Confederacy»), створене у 1890 році. І хоча пам'ятники, присвячені героям Півдня почали будуватися майже одразу після завершення Громадянської війни, більшість з них на той час були присвячені загиблим солдатам, імена яких залишались невідомими. Але наприкінці XIX століття, як раз з моменту формування таких організацій як «Об'єднання доньок Конфедерації», ситуація змінилась і в публічному просторі міст південних штатів почали з'являтися пам'ятники окремим політичним і військовим діячам Півдня²⁶¹.

За твердженням професора історії університету Північної Кароліни М. Елліотта більшість пам'ятників героям Конфедерації було збудовано за підтримки громадських організацій між 1890 і 1950-ми роками, у період функціонування корпусу сегрегаційних законів відомих під назвою «закони Дж. Кроу». На відміну від ранніх меморіалів, які оплакували звичайних солдат, вони прославляли лідерів Конфедерації, таких як генерала Р. Е. Лі, президента Конфедерації Дж. Девіса та генерала Т. Дж. Джексона. За словами професора М. Елліотта, ці особистості стали символом цінностей, за які боровся Південь у Громадянській війні, і метою їхнього вшанування, зокрема, було прославлення

²⁶¹ Little, B. (2017, August 17). *How The US Got So Many Confederate Monuments*. History.com. <https://www.history.com/news/how-the-u-s-got-so-many-confederate-monuments>.

цих цінностей серед громадян. Саме тому пам'ятники були розміщені не на кладовищах, як раніше, а на центральних площах та перед державними будівлями²⁶². Тієї ж думки дослідники К. Севідж і Дж. Вінберрі, які документально підтвердили, що з кінця XIX століття бажаним місцем розташування пам'ятників діячам Конфедерації стали публічні місця у містах, що полегшувало пропагування серед громадян цінностей, які уособлювала історична постать, пов'язана з війною за Південь²⁶³.

Відомо, що на сьогоднішній день герої Конфедерації викликають в американському суспільстві неоднозначну реакцію і консенсусу з приводу доцільності існування їхніх пам'ятників досі не знайдено. Одним з аргументів, які поширюють прихильники їхнього розташування у публічному просторі міст, є твердження, що ці пам'ятники раніше нікому не заважали і всі їх сприймали з прихильністю і зараз немає причин їх зносити. Однак це певне перебільшення. Наприклад, ще наприкінці XIX століття за рішенням місцевої білої громади міста Чарлстон штату Південна Кароліна, було встановлено пам'ятник політичному діячу Дж. К. Келхуну, який вважається одним з ідеологів рабовласницької політики південних штатів²⁶⁴. За спогадами М. Г. Філдз, першої темношкірої вчительки міста, афроамериканська громада настільки була обурена цим пам'ятником, що коли вони знали, що будуть проходити повз нього, обов'язково брали із собою предмет, яким можна цю статую пошкодити. У результаті пам'ятник був настільки понівечений, що білі громадяни міста вирішили знову його встановити, але на високому білому

²⁶² Little, B. (2017, August 17). *How The US Got So Many Confederate Monuments*. History.com. <https://www.history.com/news/how-the-u-s-got-so-many-confederate-monuments>.

²⁶³ Labode, M. (2018). *Confronting Confederate Monuments in the Twenty-First Century*. In D. B. Allison (Ed.), *Controversial monuments and memorials: a guide for community leaders* (pp. 27–36). essay, Rowman & Littlefield. P. 29

²⁶⁴ У червні 2020 року внаслідок масштабних протестів, присвячених боротьбі з расизмом, цей пам'ятник було знесено.

постаменті²⁶⁵. Тим не менш, цей факт є одним з підтверджень того, що ще з кінця XIX століття далеко не усі громадяни були задоволеними прославленням особистостей, які у той чи інший спосіб були пов'язані з підтримкою рабовласництва в країні. Водночас, це є підтвердженням того, що часто створення подібних місць пам'яті є не стільки бажанням вшанувати історичну постать, скільки проявити свою схильність певним цінностям, носієм яких ця особистість була і які місцеві жителі, очевидно, поділяють. Саме тому певні епізоди біографії цієї особистості можуть ними виправдовуватись або нівелюватись. Водночас, та частина громадян, яка не поділяють ці цінності, завжди буде вороже налаштована до подібних пам'ятників.

В цілому, згідно даних Південного правового центру з питань бідності (Southern Poverty Law Center - SPLC), у США напередодні масових протестів весни-літа 2020 року нараховувалось 775 пам'ятників у 31 штаті і в окрузі Колумбія, присвячених діячам Конфедерації²⁶⁶. Більшість з них було встановлено у південному регіоні країни, однак за рішенням місцевих громад певна кількість була збудована у північних, центральних та західних штатах держави. Відтак, наведені вище факти є невеликою частиною від загального масиву збудованих на честь діячів Конфедерації пам'ятників. Однак вони є підтвердженням великої ролі органів місцевого самоврядування та різних недержавних громадських організацій у формуванні місць пам'яті і публічного простору американських міст. Саме ці громадські інститути приймали остаточне рішення стосовно доцільності встановлення пам'ятника тій або іншій історичній особистості.

З'ясувавши у такий спосіб, що пам'ятники історичним постатям в США в цілому відображають ціннісні орієнтири громад або організацій, які їх

²⁶⁵ Labode, M. (2018). *Confronting Confederate Monuments in the Twenty-First Century*. In D. B. Allison (Ed.), *Controversial monuments and memorials: a guide for community leaders* (pp. 27–36). essay, Rowman & Littlefield. P. 29

²⁶⁶ Hoff, M. (2020, June 13). *This map shows how many Confederate monuments and symbols still stand in the US*. Business Insider. <https://www.businessinsider.com/confederate-monuments-and-other-symbols-in-the-us-2020-6>.

створювали, ми також можемо простежити загальнодержавні тренди в цьому культурному явищі. Незважаючи на те, що у кожному куточку країни в різні проміжки часу формувалась локальна історична пам'ять, цей процес залишався вписаним у загальну соціокультурну реальність, яка об'єднувала всю країну.

Відтак на поверхні проглядається гендерне питання, яке дозволяє говорити про певний культурний код, який об'єднував усі США. Вище було зазначено, що на 2011 рік в країні нараховувалось 5193 пам'ятники (з них більше 200 присвячено лише А. Лінкольну) і 44 меморіали різним історичним особистостям, побудовані впродовж усієї історії держави. З них жінкам було присвячено лише 394 пам'ятники і не побудовано жодного комплексу, схожого, наприклад, на меморіал Лінкольна²⁶⁷. Не важко прорахувати, що з загальної кількості місць пам'яті, присвячених історичним постатям, громади та організації, відповідальні за цей процес, відвели жінкам лише 7,5 %. Навіть у демократичному Нью-Йорку ця тенденція мало відрізняється від інших регіонів країни. Наприклад, в одному з найбільш відвідуваних публічних місць міста – Центральному парку, існує 22 пам'ятника, присвячених чоловікам і жодного жінці²⁶⁸. А всього у місті нараховується лише 5 пам'ятників жінкам: Ж. Д'Арк, Г. Меєр, Г. Штайн, Е. Рузвельт та Х. Тубман²⁶⁹.

Цю закономірність прийнято пояснювати наявністю певного стереотипного ставлення американців до історичного процесу та впевненості, що головною рушійною силою в ньому були і залишаються чоловіки. Навіть ті жінки, яким присвячені пам'ятники, часто зображені як збірний образ і дуже мало з них змальовують внесок якоїсь реальної історичної постаті. На думку

²⁶⁷ Lewis, D. (2016, February 29). *It's Way Too Hard to Find Statues of Notable Women in the U.S.* Smithsonian.com. <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/its-way-too-hard-to-find-statues-of-notable-women-in-the-us-180958237/>.

²⁶⁸ Capps, K. (2016, February 24). *The Gender Gap in Historic Sculptures and Public Art.* Bloomberg.com. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-02-24/the-gender-gap-in-historic-sculptures-and-public-art>.

²⁶⁹ Lewis, D. (2016, February 29). *It's Way Too Hard to Find Statues of Notable Women in the U.S.* Smithsonian.com. <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/its-way-too-hard-to-find-statues-of-notable-women-in-the-us-180958237/>.

Л. Лонг, психолога з міста Вашингтон і засновника неурядової організації EVE (Equal Visibility Everywhere), яка виступає за гендерний паритет у національних символах, місцях пам'яті, банкнотах тощо, відсутність пам'ятників жінкам «надсилає дуже чітке невербальне повідомлення, що питома вага хлопців та чоловіків у суспільстві вище, ніж дівчат та жінок. Це є складовою більш широкого посилу, що внесок жінок не має значення»²⁷⁰.

Згідно даних Смітсонівського інституту перший пам'ятник, присвячений жінці, у США було створено в 1884 році у м. Новий Орлеан. Він прославляв М. Хогері, жінку, яка присвятила своє життя піклуванню про бідних. На думку істориків, немає нічого дивного в тому, що темпи шанування пам'яті жінок в США відставали від чоловіків. Адже в основі цього лежать причини, через які американці в принципі готові створювати місця пам'яті. Професор американських студій в університеті Нотр-Дам Е. Досс стверджує, що громадян США непокоїть необхідність віддячити своїм героям. І так історично склалось, що героями для суспільства, в першу чергу, ставали політичні або військові діячі, які боролися у війнах. Відповідно, це призводило до більшого вшанування чоловіків, ніж жінок²⁷¹. З твердженням професора Е. Досс погоджується мистецтвознавець з університету Дж. Мейсона Е. В. Тодд. Впродовж буму шанування історичних постатей в США з 1860 по 1959 рік, за її словами, громадяни встановлювали пам'ятники подіям і людям, яких вважали творцями історії. І ними, на їх погляд, були саме чоловіки. Підтвердженням цьому є факт, що за цей період жінкам було присвячено лише 170 пам'ятників, і

²⁷⁰ Shane, C. (2011, April 15). *Why the dearth of statues honoring women in Statuary Hall and elsewhere?* The Washington Post. https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/why-the-dearth-of-statues-honoring-women-in-statuary-hall-and-elsewhere/2011/04/11/AFx8lgjD_story.html.

²⁷¹ Shane, C. (2011, April 15). *Why the dearth of statues honoring women in Statuary Hall and elsewhere?* The Washington Post. https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/why-the-dearth-of-statues-honoring-women-in-statuary-hall-and-elsewhere/2011/04/11/AFx8lgjD_story.html.

більшість з них мали узагальнюючий характер, схожий на статуї грецької або римської епохи, які шанували їх за допомогою анонімних фігур²⁷².

Зі збільшенням кількості жінок, які з другої половини ХХ століття почали відігравати все активнішу роль у громадсько-політичному, військовому та економічному житті США, питома вага пам'ятників, присвячених їм, в країні також майже не змінювалась. Так, з 1960 року по всіх США було встановлено 184 пам'ятники жінкам і 1440 чоловікам. Певні позитивні зрушення у цій пропорції відбулись лише з початку 1990-х років, часи певного стрибку у кількості місць пам'яті, присвячених жінкам. Зокрема, у 1993 році у Вашингтоні з'явився меморіал жінкам В'єтнаму, у 1996 році у Нью-Йорку було створено пам'ятник Е. Рузвельт, а у 2003 на головній вулиці Бостона вшановано пам'ять Е. Адамс, Л. Стоун і Ф. Уїтлі (Бостонський жіночий меморіал)²⁷³. Тим не менш, загальне гендерне співвідношення пам'ятників історичним особистостям залишається на користь чоловіків.

Окремим індикатором соціокультурної атмосфери, яка панує в США з погляду вшанування пам'яті жінок, є ситуація, яка склалась із Національною залю скульптур Капітолію у Вашингтоні (National Statuary Hall). У залі, в яку кожен штат країни мав право представити 2 найвидатніші постаті своєї місцевої історії, представлено 100 видатних особистостей США. До початку ХХІ століття лише 6 зі 100 скульптур були присвячені жінкам. У 2000 році Конгрес прийняв закон, яким дозволив штатам замінити 1 або 2 фігури за бажанням місцевих органів влади. Здійснити зміни забажали 11 суб'єктів федерації, однак лише штат Алабама проголосував за те, щоб замінити скульптуру чоловіка на скульптуру жінки (у 2009 році замість політичного діяча і прихильника

²⁷² Shane, C. (2011, April 15). *Why the dearth of statues honoring women in Statuary Hall and elsewhere?* The Washington Post. https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/why-the-dearth-of-statues-honoring-women-in-statuary-hall-and-elsewhere/2011/04/11/AFx8lgiD_story.html.

²⁷³ Shane, C. (2011, April 15). *Why the dearth of statues honoring women in Statuary Hall and elsewhere?* The Washington Post. https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/why-the-dearth-of-statues-honoring-women-in-statuary-hall-and-elsewhere/2011/04/11/AFx8lgiD_story.html.

Конфедерації Дж. Л. М. Керрі було встановлено пам'ятник письменниці і політичній діячці Г. Келлер)²⁷⁴.

Зазначені приклади є свідченням існування усталених тенденцій формування історичної пам'яті у колективній свідомості громадян США впродовж XX – XXI століть. Поступово, зі зміною політичного, економічного або культурного порядку денного, в країні з'являлись нові герої, які визнавалися гідними суспільного шанування. Індикатором змін виступали суспільні цінності, які, зокрема, проявлялись у шануванні окремих історичних постатей. Відтак громадяни присвячували їм публічні місця, демонструючи свою прихильність моральним та духовним орієнтирам, яких дотримувались ці особистості впродовж своєї життєдіяльності. Зміна цінностей неодмінно призводила і до зміни суспільних героїв, хоча, можливо, це відбувалось із певним запізненням. Вже той факт, що з кінця XX століття в США з'явилась низка громадських організацій, які підтримують кампанію за більш широке визнання досягнень і внеску жінок у суспільне благополуччя країни, говорить про трансформацію аксіологічних орієнтирів Америки в цей період.

Поступовий, але невпинний процес демократизації суспільства впродовж XX – поч. XXI століть, окрім гендерного питання, впливав й на інші аспекти історичної пам'яті американців. Так, приблизно з початку XX століття в країні в цілому відбувалось зрушення у бік шанування «звичайної» людини, а не «великих» діячів. Безумовно, цей процес не був всеохоплюючим, але у порівнянні із XIX століттям демократизація місць пам'яті значно активізувалась. «Маленькі» люди стали символічною репрезентацією спільних зусиль та мужності народу. Символом усіх загиблих у війнах американців стала Могила невідомому солдату на Арлінгтонському національному кладовищі, побудована у 1921 році. Вона стала своєрідною квінтесенцією демократизації

²⁷⁴ Shane, C. (2011, April 15). *Why the dearth of statues honoring women in Statuary Hall and elsewhere?* The Washington Post. https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/why-the-dearth-of-statues-honoring-women-in-statuary-hall-and-elsewhere/2011/04/11/AFx8lgiD_story.html.

місць пам'яті у ХХ столітті²⁷⁵. В подальшому ця тенденція продовжувала реалізовуватись шляхом створення колективних місць пам'яті на зразок Меморіалу ветеранів В'єтнаму у Вашингтоні або проекту-меморіалу «Ковдра імен, померлих від СНІДу» (The NAMES Project AIDS Memorial Quilt), закладеного у 1987 році у Сан-Франциско²⁷⁶. Цей проект вважається найбільш масштабним шануванням імен звичайних людей, який на сьогоднішній день існує у світі²⁷⁷.

Безумовно, подібні місця пам'яті створювались у різних куточках США паралельно із будівництвом пам'ятників окремим історичним постатям. Однак вибір цих постатей також зазнавав певного ступеня демократизації, а місця відомих історичних подій почали реінтерпретуватись і оцінюватись більш збалансовано. Причому це ставало елементом державної політики. Так, на початку 1990-х років вже у згаданому штаті Монтана за рішенням Конгресу Поле бою Кастера (Custer Battlefield) було перейменовано на Поле бою при Малому Бігхорні (Little Bighorn Battlefield National Monument). Зроблено це було для того, щоб вшанувати не лише одну сторону війни, яку очолював генерал Дж. А. Кастер, але й індіанців на чолі з вождем Шалений Кінь (Crazy Horse), які йому протистояли. У такий спосіб інтерпретація пам'яті цього історичного епізоду ставала більш збалансованою. Подібна ситуація розгорнулася у зв'язку із шануванням війни короля Філіпа або Першої індіанської війни кінця XVII ст. За ініціативи Товариства колоніальних воєн у місті Саут-Кінгстаун у 1906 році ця подія була відзначена створенням Монументу боротьби за Великі Болота із місцевими Алгонкінами. Комплекс складається з чотирьох обелісків, які уособлюють кожну з колоній, що брала участь у протистоянні із індіанськими племенами. У вересні 1992 року біля

²⁷⁵ Kammen, M. (2001). Democratizing American Commemorative Monuments. *The Virginia Quarterly Review*, 77(2), 280-288. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/26441028>. P. 281

²⁷⁶ Kammen, M. (2001). Democratizing American Commemorative Monuments. *The Virginia Quarterly Review*, 77(2), 280-288. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/26441028>. P. 282

²⁷⁷ National AIDS Memorial. (2020). *History*. National AIDS Memorial. <https://www.aidsmemorial.org/the-memorial>.

цього пам'ятника відбулась церемонія, якою керували представники народу Наррагансетт. Ця подія ознаменувала кульмінацію глибоко символічної боротьби за те, щоб наповнити пам'ятник війні за Великі Болота ідеєю «бійні» корінних народів з боку переселенців, а не чесної боротьби із ними²⁷⁸.

Висновки до розділу:

Підводячи підсумки, можна стверджувати, що формування образу особистості, її значення в історії та культурі, є невід'ємною складовою розвитку різних суспільств. Створення цього образу є складним багат шаровим процесом, який залежить від специфічних для кожної країни культурних, політичних, економічних та соціальних умов. Одним з елементів створення образу історичної постаті у суспільній свідомості вже з початку ХХ століття стали біографічні фільми. У першій половині ХХ століття кіноіндустрія США, яка, зокрема, здійснювала продукування фільмів біографічного характеру, розвивалась шаленими темпами. Найбільш впливовим центром створення життєписів у вигляді байопік в країні став Голлівуд, який сформувався як окремий інститут суспільства зі своїми цінностями, правилами і традиціями. Завдяки розгалуженій інфраструктурі створення та розповсюдження фільмів, яка виникла ще на початку ХХ століття, американське суспільство отримало можливість для перегляду кінострічок у величезних масштабах. Серед цих фільмів були й біографічні твори, які створювались відповідно до певних студійних стандартів. Кінокомпанії реагували на загальний суспільний інтерес, актуалізуючи життєдіяльність тієї або іншої особистості у суспільній свідомості. Водночас фільми, які описували життєдіяльність історичної постаті, формували образ її життя, поведінки, морально-етичних рис, а також політичної та культурної реальності, в якій вона проживала.

Будівництво пам'ятників і меморіальних комплексів були і залишаються невід'ємною складовою американської культури, сплеск якої відбувався

²⁷⁸ Kammen, M. (2001). Democratizing American Commemorative Monuments. *The Virginia Quarterly Review*, 77(2), 280-288. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/26441028>

впродовж поч. XX – поч. XXI століть. Важливою особливістю у формуванні публічного простору міст США було право місцевих органів самоврядування та неурядових організацій самостійно, без втручання центральних органів влади, приймати рішення стосовно того, кому його присвятити. У такий спосіб місця пам'яті надавали можливість громадам або їх частинам артикулювати свої ціннісні орієнтири. Створюючи пам'ятник історичній особистості, громадяни підтверджували свою прихильність до тих аспектів її біографії, які були актуальними для їхнього духовного життя. Зі зміною соціокультурної, політичної або економічної реальності, суспільство починало реінтерпретувати своє минуле, надаючи нових сенсів старим пам'ятникам або будуючи нові. Після Першої світової війни і, особливо, з другої половини XX століття загальні процеси демократизації призвели до поступового переосмислення американцями внеску окремих історичних особистостей своєї історії. І одним з маркерів цієї ціннісної переорієнтації також стала зміна у підходах до формування публічних місць пам'яті. Це проявилось, з одного боку, у розширенні спектру історичних постатей, а з іншого - у шануванні «маленької» людини, ім'я якої часто взагалі не було відомим.

РОЗДІЛ ІV.
АДАПТАЦІЇ ОБРАЗУ ПРЕЗИДЕНТА А. ЛІНКОЛЬНА У
КУЛЬТУРНИЙ ПАМ'ЯТІ АМЕРИКАНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
ВПРОДОВЖ ПОЧ. ХХ –ХХІ СТ.

У попередньому розділі ми розглянули особливості формування образів історичних особистостей різними інститутами американського суспільства впродовж поч. ХХ – поч. ХХІ століть. Для подальшого підтвердження нашої гіпотези про взаємозв'язок між адаптаціями біографій історичних постатей та соціокультурною реальністю їхнього створення, необхідно розглянути зазначену проблематику дещо з іншого ракурсу. У цьому розділі ми приділили увагу формуванню та змінам у колективному сприйнятті американців лише однієї історичної особистості. Мова піде про адаптації до різних соціокультурних умов поч. ХХ – поч. ХХІ століть образу шістнадцятого президента США А Лінкольна.

Однак перш, ніж перейти до безпосереднього розгляду цього питання, варто обґрунтувати, чому саме А. Лінкольні потрапив у центр нашого зацікавлення. По-перше, цей президент став однією з ключових фігур американської історії, діяльність якого стала певному сенсі переломною в розвитку США. Ще сучасниками його правління сприймалось занадто контраверсійно, що не могло не відобразитись у формуванні та переоцінці різних образів цього президента після його смерті. А на сьогоднішній день, згідно результатів різних соціологічних опитувань, А. Лінкольні регулярно потрапляє у трійку найбільш популярних президентів США за всю історію країни²⁷⁹.

²⁷⁹ Frail, T. A. (2014, November 17). *Meet the 100 Most Significant Americans of All Time*. Smithsonian.com. <https://www.smithsonianmag.com/smithsonianmag/meet-100-most-significant-americans-all-time-180953341/>;

Siena College Research Institute. "Siena's 6th Presidential Expert Poll 1982 - 2018." *Siena College Research Institute*, 13 Feb. 2019, scri.siena.edu/2019/02/13/sienas-6th-presidential-expert-poll-1982-2018/. "Lincoln Wins: Honest Abe Tops New Presidential Survey." *CNN*, Cable News Network, 16 Feb. 2009, edition.cnn.com/2009/POLITICS/02/16/presidential.survey/.

По-друге, Авраам Лінкольн дійсно став невід'ємною частиною суспільною свідомості американців. Його життя є предметом незліченної кількості книг, підручників, біографічних творів, художніх і документальних фільмів. Політики різних поглядів цитують його, тим самим актуалізуючи його діяльність, а його ім'я фігурує в публічному просторі багатьох міст США впродовж багатьох десятиліть. У деякому сенсі Авраам Лінкольн є неминучим для американців²⁸⁰. Через це для нас є особливо цікавим прослідкувати як формувався і змінювався образ цього президента впродовж довгого проміжку історичного часу і як різні епізоди його діяльності переосмислювались в залежності від історичного періоду.

По-третє, життєдіяльність А Лінкольна постала в центрі зацікавленості американців ще з др. пол. XIX століття. Відтак, довгий історичний проміжок перебування шістнадцятого президента США в публічному, культурному або політичному просторі країни дозволяє більш ґрунтовно простежити зміни у формуванні і сприйнятті його образу в різні періоди історії Америки. Для вирішення цього завдання ми розглянемо становлення і зміну образу А. Лінкольна у колективній свідомості американців в різних проявах їхнього суспільно-політичного і культурного життя.

4.1. Сакралізація і десакралізація образу А. Лінкольна у суспільно-політичних процесах США першої третини XX століття.

Формування образів історичних особистостей відбувається завдяки функціонуванню різних суспільних інститутів. Зокрема, участь у цьому процесі беруть організації громадянського суспільства, засоби масової інформації, індустрія розваг (зокрема, кіновиробництво). Також цьому сприяє держава або місцеві органи самоврядування (які створюють місця пам'яті та визначають пам'ятні дати) і система освіти. Перші формування образів А. Лінкольна

²⁸⁰ Reinhart, M. S. (2012). *Abraham Lincoln on screen: fictional and documentary portrayals on film and television*. McFarland & Company, Inc. P. 3

відбувались в межах функціонування декількох інститутів. І особливу роль у цьому відігравала шкільна освіта.

Викладання історії в школах виконує функцію соціалізації учнів і формування в них відчуття спільності минулого. Ми погоджуємось з думкою британського соціолога П. Коннертона, що «наше сприйняття теперішнього великою мірою залежить від нашого знання про минуле і наші образи минулого зазвичай слугують для легітимізації існуючого соціального ладу»²⁸¹. На наш погляд, ця думка справедлива і щодо зображення біографій історичних особистостей в системі історичної освіти. У підручниках історії образи деяких відомих політичних персоналій та їхні рішення часто спрощуються до тих аспектів їхньої життєдіяльності, які дозволяють обґрунтовувати сучасний стан речей. Особистість А. Лінкольна в цьому процесі не була виключенням.

Перші образи шістнадцятого президента США в американських підручниках з історії почали формуватися вже з останньої чверті ХІХ століття. Зокрема у підручнику американського історика Б. Дж. Лоссінга (1813-1891 рр.)²⁸², який був опублікований за часів Реконструкції Півдня з позиції Півночі, А. Лінкольн зображений як Великий Емансипатор, який завжди був вищим за будь-які політичні протистояння. Образ волелюбної і безкорисливої людини, закладений в цей час, супроводжуватиме ім'я шістнадцятого президента в американському суспільному дискурсі впродовж багатьох наступних десятиліть²⁸³. Паралельно у колективному сприйнятті вибудовувався інший А. Лінкольн. Він перетворювався ледь не на святого, який загинув за свою позицію. Великий Емансипатор одночасно ставав Великим мучеником, який загинув в Страсну п'ятницю через свої переконання. Ця сакралізація супроводжувалась не лише у текстах підручників з історії, але й виходила у

²⁸¹ Коннертон, П. (2013). *Як суспільства пам'ятають*. (С. Шліпченко, Пер. і Ред.). Ніка-центр. С. 18

²⁸² Lossing, B. J. (2018). *A centennial edition of the history of the United States: from the discovery of America to the end of the first one hundred years of American independence: with a full account of the approaching centennial celebration*. Franklin Classics.

²⁸³ Golfield, D. (2017, July 10). *Lincoln's Image in the American Schoolbook*. American Studies Journal. <http://www.asjournal.org/53-2009/lincolns-image-in-the-american-schoolbook/>.

предметний і публічний простори. Зокрема, в багатьох американських родинах середнього класу було прийнято тримати вдома картину Дж. Сартейна «Авраам Лінкольн. Мученик. Переможець» 1866 року, у якій автор зобразив зустріч А. Лінкольна з духом президента Дж. Вашингтона серед янголів на небі²⁸⁴. Цікаво, що фактично одразу після своєї смерті, у свідомості принаймні частини суспільства, шістнадцятий президент поставав в один ряд з такою значимою фігурою американської історії як Дж. Вашингтон.

Ці приклади, список яких не є вичерпним, надають змогу стверджувати, що, принаймні, частина американських учнів та їхні батьки вже з другої половини XIX століття сприймали образ А. Лінкольна як світського святого. У побутовій культурі він поставав у ролі людини, яка врятувала їхню країну і спрямувала її розвиток у вірному напрямку. Очевидно, що це оціночні судження, які не можуть бути однозначно верифіковані. Але особливістю формування образів історичних особистостей в свідомості громадян як раз і є створення оціночних суджень, які б легітимізували та обґрунтовували існуючий стан речей.

У попередніх підрозділах ми зазначали, що різні групи американського суспільства мали і мають можливості формувати альтернативні наративи свого минулого. Це пов'язано із відсутністю в країні цензури і контролю над формуванням єдиного для усіх історичного наративу. Це не означає, що в США не шукають способи створити спільний історичний знаменник для різнобарвного населення країни, але централізованого нав'язування ми не спостерігаємо. Підтвердженням цьому стануть приклади змалювання образу А. Лінкольна в різних частинах США і різними групами населення в них.

Наприкінці XIX – початку XX століть в країні формується декілька неурядових організацій, які стали центрами формування власного історичного наративу і альтернативного бачення минулого. Зокрема це стосується й

²⁸⁴ Golfield, D. (2017, July 10). *Lincoln's Image in the American Schoolbook*. *American Studies Journal*. <http://www.asjournal.org/53-2009/lincolns-image-in-the-american-schoolbook/>.

сприйняття ролі А. Лінкольна. Ми підтримуємо твердження, що історичні наративи, побудовані на однакових історичних джерелах, але з різними інтерпретаційними та оціночними судженнями, є рівноправними²⁸⁵. Це означає, що усі створені в США образи А. Лінкольна є також рівнозначними і ми не прагнемо визначити, який з них більше відповідає дійсності. Ми лише констатуємо факт існування різних його варіацій і намагаємось простежити взаємозв'язок між соціокультурними змінами в державі та появою нових образів історичної особистості у зв'язку із ними.

Джерелом формування альтернативних образів А. Лінкольна в США стали організації, створені ветеранами війни за Південь та прихильниками Конфедерації (наприклад, «Об'єднання ветеранів Конфедерації», «Об'єднання доньок Конфедерації» або «Об'єднання синів Конфедерації» та інші). Ці організації виникають після завершення періоду Реконструкції і діють впродовж багатьох десятиліть. Деякі з них існують і на сьогоднішній день. Узагальнюючи цілі їхньої діяльності, окрім взаємної підтримки учасників війни та їх нащадків, можна стверджувати, що вони були спрямовані на формування та збереження історичної пам'яті Конфедерації. Наприклад, статут «Об'єднаних доньок конфедерації» серед інших декларує і такі цілі організації:

1. Вшанування пам'яті тих, хто служив і тих, хто загинув на службі Конфедеративним Штатам;
2. Захист, збереження і визначення історичних місць відваги Конфедерації
3. Зібрання і збереження матеріалів правдивої історії між штатами

²⁸⁵ Уайт, Х. (2002). *Метаісторія. Історическое воображение в Европе XIX века*. (Е. Трубина & В. Харитонов, Пер.). Издательство Уральского университета., Доманска, Э. (2010). Георг Иггерс. У А. Никифоров & А. Мегилл (Ред.). *Философия истории после постмодернизма* (С. 148–167). «Канон» РООИ «Реабилитация».; Доманска, Э. (2010). Хейден Уайт. У А. Никифоров & А. Мегилл (Ред.). *Философия истории после постмодернизма* (С. 27-62). «Канон» РООИ «Реабилитация».; Доманська, Е. (2012). *Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле*. (В. Склокін & С. Троян, Ред.). Ніка-центр.

4. Допомога спадкоємцям гідних конфедератів в отриманні належної освіти²⁸⁶.

З певними відмінностями схожу мету також наслідують інші подібні організації. Саме вони займалися підтримкою і фінансуванням підручників для учнів, у яких змальовували історію і образи А. Лінкольна з позицій Півдня.

Наприкінці XIX – початку XX століть в південних штатах США популярністю користувалися підручники Дж. Вільяма Джонса «Шкільна історія Сполучених Штатів Америки»²⁸⁷ (1896 року) (J. William Jones «School History of the United States») і «Нова шкільна історія Сполучених Штатів Америки» авторства Сюзан Пендлтон Лі²⁸⁸ (1900 року) (Susan Pendleton Lee «New School History of the United States»). Обидва автори, незважаючи на свою прихильність до Конфедерації²⁸⁹, поставилися до особистості А. Лінкольна щонайменше з повагою. Вони не перейняли негативні образи президента, які розповсюджувались за часів Громадянської війни, але були критичніші, ніж автори з півночі. Образ А. Лінкольна, як історичного лідера, який був посередником між радикально налаштованими республіканцями та демократами, став консенсусом в інтерпретації контроверсійних епізодів Громадянської війни для американців початку XX століття²⁹⁰. Дж. Вільям Джонс стверджує, що вбивство А. Лінкольна в складні для країни часи Реконструкції стало трагедією як для жителів Півночі, так і для жителів Півдня.

²⁸⁶ *History of the UDC*. United Daughters of the Confederacy. <https://hqudc.org/history-of-the-united-daughters-of-the-confederacy/>.

²⁸⁷ Jones, J. W. (1901). *School history of the United States*. *Internet Archive*. University Publishing Company. <https://archive.org/details/schoolhistoryofu00jone/mode/2up>.

²⁸⁸ Lee, S. P. (1900). *New school history of the United States*. *Internet Archive*. Richmond, Va., B. F. Johnson publishing co. <https://archive.org/details/newschoolhistory00lees/page/n5/mode/2up>.

²⁸⁹ Наприклад, Дж. Вільямс Джонс служив капеланом в армії Конфедерації, а С. Пендлтон Лі була донькою відомого генерала армії Конфедерації Вільяма Нельсона Пендлтона

²⁹⁰ Golfield, D. (2017, July 10). *Lincoln's Image in the American Schoolbook*. *American Studies Journal*. <http://www.asjournal.org/53-2009/lincolns-image-in-the-american-schoolbook/>

Адже ніхто не заходив так далеко у своїх прагненнях до примирення з переможеними, як шістнадцятий президент США²⁹¹.

Цікавою особливістю зазначених прикладів сприйняття діяльності А. Лінкольна, на наш погляд, є тенденція до ототожнення оцінки його як історичної особистості із загальним чи, краще сказати, об'єктивним історичним контекстом. Іншими словами, складається враження, що історичний процес в деякому сенсі зводиться до життєдіяльності однієї особистості і визначається виключно нею. Аналізуючи перші образи шістнадцятого президента США, створені в американських підручниках з історії або сформовані у публічному просторі, можна припустити, що у загальному сприйнятті американців життєдіяльність А. Лінкольна уособила весь загальний історичний процес, участь у якому брали мільйони різних людей. Адже ми не можемо стверджувати, що історичні рішення, які скасували рабство у США, не були б прийняті, якби не існувало А. Лінкольна. Але у сприйнятті американців саме його образ сконцентрував на собі доленосність наслідків Громадянської війни. Поставивши А. Лінкольна поряд із Дж. Вашингтоном на умовному історичному портреті США, американці створили в його образі ще один центр тяжіння національної єдності. І навколо нього відбувалось виховання майбутніх поколінь учнів, політиків і громадських діячів.

В першій третині ХХ століття ім'я А. Лінкольна почало звучати не лише в контексті Громадянської війни та примирення нації. Його сакралізований образ, який користувався безумовним авторитетом серед громадян, почали використовувати для вирішення інших актуальних суспільних або політичних питань. Лідери робітничого руху та руху за права жінок підкріплювали свої дії та агітації виразами А. Лінкольна²⁹². Наприклад, у 1910 році штат Вашингтон проголосував за те, щоб затвердити повне виборче право для жінок. Прийняття

²⁹¹ Jones, J. W. (1901). School history of the United States. *Internet Archive*. University Publishing Company. <https://archive.org/details/schoolhistoryofu00jone/mode/2up>. P. 244

²⁹² Golfield, D. (2017, July 10). *Lincoln's Image in the American Schoolbook*. *American Studies Journal*. <http://www.asjournal.org/53-2009/lincolns-image-in-the-american-schoolbook/>

цього рішення супроводжувалось розповсюдженням в побуті американців агітаційних плакатів з цитуванням А. Лінкольна. З текстів, які використовували суфражистки для підтримки своєї позиції випливало, що шістнадцятий президент США підтримував права жінок на участь у політичному житті країни.

Один з таких постерів було опубліковано в журналі «Голос для жінок» («Votes for women») від 1910 року. Великими літерами на плакаті надруковано: «Лінкольн сказав, що жінки повинні голосувати». А дрібними літерами написана цитата: «Я закликаю всіх ділитися привілеями уряду з тими, хто допомагає нести його тягар, в жодному разі не виключаючи жінок»²⁹³. Ця цитата взята з листа, який написав А. Лінкольн напередодні переобрання в Генеральну асамблею Іллінойсу в 1836 році. Однак борці за права жінок в 1910 році використали її неповністю. У листі було написано: «Я закликаю всіх ділитися привілеями уряду з тими, хто допомагає нести його тягар. Відповідно я виступаю за надання права голосу усім білим, хто платить податки або носить зброю (в жодному разі не виключаючи жінок)»²⁹⁴. Відредагована версія у плакаті прибрала другу частину речення і використала фразу «...в жодному разі не виключаючи жінок» вже без дужок.

Існує думка, що А. Лінкольн у цьому листі тонко пожартував. Адже він знав, що більшість жінок в штаті Іллінойс не платить податків (тільки вдови, які не одружилась вдруге, могли платити податки від свого імені) і, тим більше, не могли вступити в ополчення. Шістнадцятий президент США ніколи не був відомий як відвертий захисник виборчих прав для жінок, і його лист 1836 року не був схваленням поширення виборчого права на них. Однак через 75 років суфражистки ХХ століття використовували його слова, незалежно від їх

²⁹³ Gilder Lehrman Institute of American History. (2012). *Suffragists invoke Lincoln, 1910*. Gilder Lehrman Institute of American History. <https://www.gilderlehrman.org/history-resources/spotlight-primary-source/suffragists-invoke-lincoln-1910>.

²⁹⁴ Lincoln, A. (1836). *To the Editor of the Sangamo Journal*. Collected Works of Abraham Lincoln. <https://quod.lib.umich.edu/l/lincoln/lincoln1/1:76?rgn=div1;view=fulltext;q1=Lyceum>

початкового змісту, для агітації у своїх цілях. Пам'ять про А. Лінкольна в поєднанні з більш широкою агітаційною кампанією за надання виборчих прав стали успішним досвідом в штаті Вашингтон у 1910 році²⁹⁵. Ще одним цікавим прикладом у цьому контексті є стаття, написана у відомому на той час журналі «Літературний вісник» («Literary Digest») напередодні прийняття ХІХ поправки до Конституції США. Текст цієї статті повинен був підтвердити схвальне ставлення президента до жінок і надання їм виборчих прав. Зокрема, у ній звеличуються жіночні риси характеру А. Лінкольна, акцентуючи увагу на його материнській ролі в житті нації. У статті пояснюється, що мати майбутнього президента мала на нього великий вплив і залишила в його пам'яті незабутні враження. Якості, закладені нею, президент в майбутньому екстраполював на управління державою і турботу про свій народ²⁹⁶.

Однак не лише громадянське суспільство використовувало ім'я А. Лінкольна в пошуках опори своїх політичних прагнень. 13 червня 1906 року 26 президент США Т. Рузвельт у своєму листі другові написав наступні слова: «Я радий, що тобі подобається те, що я здійснював в урядовій сфері. Я не повинен тобі казати, що мій великий герой – це Авраам Лінкольн, і я хотів би як Президент бути виразником інтересів «простих людей» в тому ж сенсі, що і він. Звісно, не з тією ж геніальністю та силою, якою він володів, але, на моє переконання, в тому ж напрямку»²⁹⁷. Цей лист є невеличким прикладом ставлення одного з найбільш відомих президентів США до свого впливового попередника. Образ А. Лінкольна як борця за справедливість та благополуччя простих людей знайшов своє відображення у світогляді його наступників. Т. Рузвельт був одним з тих президентів, які шукали підкріплення своїх

²⁹⁵ Gilder Lehrman Institute of American History. (2012). *Suffragists invoke Lincoln, 1910*. Gilder Lehrman Institute of American History. <https://www.gilderlehrman.org/history-resources/spotlight-primary-source/suffragists-invoke-lincoln-1910>.

²⁹⁶ Schwartz, B. (2000). *Abraham Lincoln and the forge of national memory*. University of Chicago Press.

²⁹⁷ Shapell Manuscript Foundation. (2018, January 17). *President Theodore Roosevelt Letter on His "Hero" Abraham Lincoln (June 13, 1906)*. Shapell Manuscript Foundation. <https://www.shapell.org/manuscript/president-theodore-roosevelt-on-abraham-lincoln/>.

політичних ідей у минулому, нібито продовжуючи закладені там принципи. І, очевидно, що абсолютно інша соціокультурна реальність, яка існувала в США на початку ХХ століття, не заважала йому підлаштовувати пам'ять та образ А. Лінкольна для обґрунтування своїх дій. Ще у своїй інавгураційній промові 1905 року Т. Рузвельт говорив про обов'язок продовжити справу попередників у розбудові та процвітанні Америки і проявити силу відданості «...високому ідеалу, що створив великих людей, які заснували цю Республіку в дні Вашингтона і великих людей, які зберегли цю Республіку в дні Авраама Лінкольна»²⁹⁸. Ця промова повторювала і, водночас, зміцнювала образ шістнадцятого президента США як лідера, який зберіг єдність держави і спрямував її у бік розвитку та процвітання. Додатковим підтвердженням великої поваги і лояльності до діяльності свого відомого попередника з боку Т. Рузвельта слугують низка інших його промов, статей, і участь у закладенні першого каменю в будівництві меморіального комплексу Лінкольна у Годженвілі, місті його народження²⁹⁹.

Але Т. Рузвельт був не єдиним президентом США, який у своїй політиці так чи інакше керувався принципами, закладеними А. Лінкольном, або, точніше, уявленнями про них. Наприклад, президент В. Вільсон у своєму зверненні від 4 вересня 1916 року, відзначаючи роль А. Лінкольна у розвитку Америки, порівнював його із вівтарем, «на якому ми можемо вічно підтримувати вогонь демократії, як святиню, в якій відроджуються найглибші і священні надії людства від століття до століття»³⁰⁰. І тенденція звертатися до імені шістнадцятого президента політичними діячами США зберігатиметься впродовж усіх наступних десятиліть. Незважаючи на приналежність до різних партій і вирішення відмінних суспільно-політичних або економічних завдань,

²⁹⁸ Roosevelt, T. (1905). *1905 Inaugural Speech*. Theodore Roosevelt Association. https://www.theodoreroosevelt.org/content.aspx?page_id=0

²⁹⁹ Warren, L. A. (Ed.). (1948). *Theodor Rusvelt`s Admiration for Lincoln*. Lincoln Lore. https://www.friendsofthelincolncollection.org/wp-content/uploads/2018/09/LL_1948-07-05_01.pdf.

³⁰⁰ Wilson, W. (1916, September 4). *Address at Hodgenville, Kentucky: "Lincoln's Beginnings"*. The American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-hodgenville-kentucky-lincolns-beginnings>.

президенти, конгресмени або сенатори зверталися до імені А. Лінкольна, нібито демонструючи свій зв'язок із ідеями та принципами, закладеними ним. Наступник В. Вільсона, президент У. Гардінг у листі від 20 лютого 1923 року відзначив певну аномалію, яку він споглядав в американському суспільстві початку 20-х років. Він зазначав, що чим далі від часів Лінкольна ми знаходимось, тим більшим він перед нами постає. Причому велич шістнадцятого президента нібито розповсюджується і на його сучасників. «Оскільки роки несуть нас все далі від тих часів, мислячі американці оглядаються на покоління кінця Громадянської війни як на своєрідний золотий вік американського державотворення» - писав У. Гардінг³⁰¹.

Наведені вище приклади є свідченням поваги та авторитету А. Лінкольна як серед широких верств суспільства, так і в середовищі американської політичної еліти. І це надавало певний імпульс у використанні його імені в актуальних на свій час суспільно-політичних процесах. На початку ХХ століття у колективній свідомості громадян США формувався і підкріплювався образ А. Лінкольна і як рятівника нації, і як борця за права простих людей. Можна припустити, що використання його імені в різних контекстах також здійснювало вплив на прийняття важливих для країни і суспільства політичних рішень. Принаймні частота посилок на слова А. Лінкольна або приклади з його біографії з боку громадських діячів, політиків і президентів дають привід так стверджувати.

Окремим масштабним історичним процесом в історії США стала безпрецедентна імміграційна хвиля наприкінці ХІХ – поч. ХХ століття. Величезний потік людей з усього світу, які переселялися в США, вимагав специфічних підходів до ознайомлення їх із американською культурою і виховання почуття єдності із нею. Мільйони людей з країн Старого світу, які

³⁰¹ Shapell Manuscript Foundation. (2018, January 17). *President Harding Declares Abraham Lincoln Pinnacle of Golden Age of American Statesmens (February, 1923)*. Shapell Manuscript Foundation. <https://www.shapell.org/manuscript/president-harding-declares-abraham-lincoln-pinnacle-of-golden-age-american-statesmans/>.

спілкувались різними мовами і мали відмінні віросповідання, опинилися в одному суспільно-політичному середовищі. Для держави було дуже важливо знайти або створити щось спільне для цих людей, які змогли б відчутти себе частиною нового суспільства. І, безумовно, одним з елементів цього складного процесу були уроки історії. А центральним історичним персонажем, який став наріжним каменем виховання почуття єдності із нової державою у іммігрантів, став А. Лінкольн.

Асимілятивний наратив навколо особистості А. Лінкольна став домінуючим під час Першої світової війни. Тексти підручників використовували особистість шістнадцятого президента США як орієнтир для новачків в американській культурі і політиці. Образ різнобарвної людини дозволив кожній з іммігрантських груп бачити в А. Лінкольні щось близьке для них, те, що найкраще відповідало їхньому досвіду. Значно більше, ніж будь-який американець, Лінкольн змушував іммігрантів відчувати, що це їхня країна так само, як і країна місцевих жителів. Всі іммігрантські учні відчували близькість із бідним хлопчиком, чиє дитинство було наповнено труднощами. Польські діти, наприклад, цінували боротьбу Лінкольна за економічне процвітання своєї країни, а єврейським учням ближче був образ президента, який боровся за права пригнічених людей і звільнення рабів³⁰².

Найбільш відомим підручником впродовж 20-30-х років ХХ століття була праця гарвардського історика Альберта Бушнела Харта «Шкільна історія США» (1918 р.)³⁰³. А. Харта вважають представником першого покоління професійних істориків США. У його тексті відчувається зміна акценту в описі біографії А. Лінкольна. Замість створеного в другій половині ХІХ століття сакрального образу президента-мученика, він робить акцент на близькості його долі з життям простих громадян. В першу чергу, це повинно було знайти відгук

³⁰² Golfield, D. (2017, July 10). *Lincoln's Image in the American Schoolbook*. *American Studies Journal*. <http://www.asjournal.org/53-2009/lincolns-image-in-the-american-schoolbook/>.

³⁰³ Hart, A. B. (1918). *School history of the United States*. *Internet Archive*. American Book Co. <https://archive.org/details/schoolhistoryofu01hart/page/n5/mode/2up>.

в середовищі дітей-іммігрантів і показати їм, що в США, навіть для бідної і знедоленої людини, є всі можливості досягнути успіху³⁰⁴. Описуючи характер і зовнішність шістнадцятого президента, А. Харт зазначав, що в його вихованні і звичках було мало того, що можна пов'язати із великою людиною. «Його одяг був йому не за розміром; він любляв розповідати смішні історії і був уважний до усіх своїх гостей. Бідні і дружелюбні солдати або їхні матері завжди могли знайти дорогу до великого Президента. На долю цього провінційного бідного хлопця впав тягар управління двома мільйонами солдат і велич Лінкольна проявлялась у його чудовій здатності відчувати, що відбувається у серцях інших людей. Його короткі промови завжди були наповнені благородним духом та думками, які були вірними як для півдня, так і для півночі»³⁰⁵. Разом з тим ми бачимо, що загальний образ А. Лінкольна як рятівника нації, якому вдалось зберегти її єдність, продовжує супроводжувати історичний наратив і в праці А. Харта. Фактично ця ідея супроводжуватиме пам'ять про шістнадцятого президента впродовж усіх наступних десятиліть.

Отже, впродовж перших тридцяти років ХХ століття сакральний образ А. Лінкольна, якого ще з кінця ХІХ століття змальовували на картинах поряд із ангелами, доповнюється новими сенсами. У суспільному сприйнятті формується уявлення про шістнадцятого президента, як про звичайну людину, яка досягла неймовірних висот у житті завдяки своїм власним зусиллям. Ця тенденція десакралізації образу, наближення його до життя звичайних людей, стала своєрідною відповіддю на суспільно-політичні процеси, з яким зіштовхнулися США на початку ХХ століття.

4.2. Колективне сприйняття образу А. Лінкольна в роки Великої Депресії і Другої Світової війни

³⁰⁴ Golfield, D. (2017, July 10). *Lincoln's Image in the American Schoolbook*. *American Studies Journal*. <http://www.asjournal.org/53-2009/lincolns-image-in-the-american-schoolbook/>.

³⁰⁵ Hart, A. B. (1918). *School history of the United States*. *Internet Archive*. American Book Co. <https://archive.org/details/schoolhistoryofu01hart/page/n5/mode/2up>. P. 347

Образ А. Лінкольна як рятівника нації і Великого емансипатора впродовж першої третини ХХ століття доповнився образом простої людини, яка зуміла досягти успіху завдяки власним зусиллям. Це були головні мотиви його сприйняття у свідомості громадян впродовж першої третини ХХ століття. Суспільно-політичні процеси, які відбувались в країні впродовж цього часу, неодноразово змушували американців звертатися до пам'яті про свого великого президента. Причому звертатися не тільки до його досягнень часів управління країною, але й часів його дитинства та юності. Унікальність А. Лінкольна полягає в тому, що ранні роки його життя також є частиною образу великого національного героя. В США існує близько десяти пам'ятників, присвячених молодому Лінкольну і всі вони були створені в першій половині ХХ століття. А шість з дев'яти пам'ятників були створені з 1930 до 1944 року – складні часи Великої депресії і Другої світової війни. Очевидно, що під час Великої депресії А. Лінкольн значив для країни більше, ніж будь-який інший діяч їхньої історії. Він став символом надії і американської мрії, і скульптури та пам'ятники молодого шістнадцятого президента якнайкраще відображали потреби американського суспільства в складні роки економічної кризи та війни³⁰⁶.

1 лютого 1931 р. Президент Г. Гувер звернувся до нації по радіо: "Перемога над цією депресією та іншими нашими труднощами буде здобута завдяки рішенню наших людей боротися в їхніх власних битвах у кожній з громад, стимулюючи винахідливість у вирішенні проблем і демонструючи мужність бути господарями власної долі у боротьбі за життя. Це не простий шлях, але це американський шлях. І це був шлях Лінкольна". Гувер прямо пов'язав ім'я Авраама Лінкольна з фундаментальним «американським шляхом» і закликав американців проявити ту саму відданість, мужність та винахідливість, як вони проявляли у дні шістнадцятого президента³⁰⁷. У

³⁰⁶ Thompson, K. (2015, February 10). *Looking for the American Dream: Lincoln Statues in the Great Depression*. Civil Discourse. <http://www.civildiscourse-historyblog.com/blog/2015/2/6/lookingfortheamericandream>.

³⁰⁷ Thompson, K. (2015, February 10). *Looking for the American Dream: Lincoln Statues in the Great Depression*. Civil Discourse. <http://www.civildiscourse-historyblog.com/blog/2015/2/6/lookingfortheamericandream>.

листопаді 1932 року, за декілька днів до виборів, Г. Гувер відвідав Спрінгфілд, місто, в якому жив А. Лінкольн з 40-х років XIX століття. Там він проголосив промову, у якій порівняв США часів Великої депресії із викликами, перед якими постала країна в роки Громадянської війни: «Я хотів би привести вам важливу аналогію із усією ситуацією, в якій ми знаходимось. Саме зі Спрінгфілду, серця західних прерій, Лінкольн був покликаний очолити націю на початку кризи, яка загрожувала нашому знищенню. Це була безпрецедентна ситуація з безпрецедентними проблемами. Багато суперечливих порад лунало з Вашингтону... Ми зібралися тут в розпалі величезного економічного конфлікту. Впродовж останніх трьох років ми зіштовхувалися із силами, які загрожували нашому економічному устрою так само, як розв'язана війна між Штатами погрозувала устрою Республіки»³⁰⁸. У цьому документі також прослідковується бажання президента Г. Гувера пов'язати себе із долею А. Лінкольна. І хоча навряд чи можна порівнювати виклики, перед якими постала держава в часи Депресії, із тим, що вона переживала в роки Громадянської війни, очевидно, необхідність віднайти точку моральної опори змушувала Г. Гувера звернутися до далекої сторінки американської історії. Суспільство вірило, поважало і любило А. Лінкольна. І, можливо, аналогія з часами, в які він керував країною, повинна була б надихнути американців до витримки економічних поневірянь. Події 1930-х-1940-х років стануть підтвердженням того, що Г. Гувер не помилився.

Вже у 1920-ті роки А. Лінкольн перевершив Дж. Вашингтона за популярністю у громадській думці в умовному рейтингу найвеличніших президентів. А в 1930-х роках історична слава шістнадцятого президента досягла своєї вершини. У ці часи складних випробувань люди вірили у велич і чекали свого Лінкольна або Вашингтона, який би став представником звичайних людей. Американська суспільна думка гуманізувала А. Лінкольна і

³⁰⁸ Hoover, H. (1932, November 4). *Address in Springfield, Illinois*. The American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-springfield-illinois>.

пов'язала його долю із долею простого народу. Образ молодого президента, який рубав дрова і живе у дерев'яній хатинці значно гіперболізували у суспільній свідомості бідність президента. Люди сприймали його особистістю, яка створила себе сама. Ця думка дуже наближала життя президента до життя простого американця, який відчував страждання у складні роки Депресії³⁰⁹.

А. Лінкольн став виразником економічної стабільності та самостійності, які, за відчуттям американців, вони втратили в роки Депресії. Він символізував подолання проблем і перешкод і його часто зображували із сокирою та книгою як гідних символів важкої праці і розуму. Для Америки А. Лінкольн став втіленням екстраординарних можливостей звичайного американця. І, незважаючи на те, що різні групи суспільства використовували образ шістнадцятого президента в пошуках власної точки опори, всі погоджувались із думкою, що він символізував звичайну людину, яка здійснила внесок у благополуччя усієї нації.

Ліберальні суспільні кола робили акцент на мужності, співчутті і відчутті спільності А. Лінкольна. Його образ набував рис людини, яка не боялася пробувати щось нове, коли старі методи зазнавали невдачі. Консерватори підкреслювали амбіційність шістнадцятого президента, його важку працю, наполегливість і впевненість у своїх силах. Це підкреслювало його рішучість у підтримці дій уряду.

Саме образ А. Лінкольна як простої людини, яка перемогла бідність і досягла успіху завдяки важкій, але чесній праці, мав величезний вплив на американців доби Великої Депресії. Це і ставало причиною створення в країні пам'ятників, які зображали президента часів його юності³¹⁰. Очевидно, це було певним нагадуванням усім американцям, що у їхній історії існують особистості, у біографії яких були епізоди такої ж важкої долі, яку проживають вони самі.

³⁰⁹ Thompson, K. (2015, February 10). *Looking for the American Dream: Lincoln Statues in the Great Depression*. Civil Discourse. <http://www.civildiscourse-historyblog.com/blog/2015/2/6/lookingfortheamericandream>.

³¹⁰ Наприклад, у 1932 році на головній площі міста Форт-Вейн штату Індіана було відкрито пам'ятник молодому Лінкольну «Abraham Lincoln: The Hoosier Youth»

Однак пам'ятник, який вони бачать перед собою, нібито промовляє до них, що все можна подолати і досягти успіху. Такі думки надихали суспільство в скрутний момент його історії.

Майже одночасно із розгортанням економічної кризи на історичному обрії США з'являється ще одна трагедія. Прихід до влади у Німеччині А. Гітлера і нацистської партії та їхні регулярні акти агресії в Європі ставили на порядок денний публічної дискусії в Америці питання про необхідність втручання у справи Старого світу. Звична політика ізоляціонізму та антимілітаристські настрої, які панували в американському суспільстві у міжвоєнний період формували внутрішній конфлікт у середовищі американської політичної та культурної еліти. І навіть в такій, здавалося б абсолютно унікальній соціо-історичній реальності, американці шукали натхнення в імені свого шістнадцятого президента.

У 1938 році, в рік відкритої агресії Німеччини в Європі і ліквідації Чехо-Словаччини, відомий американський драматург Р. Шервуд створює свою одну з найвідоміших театральних п'єс - «Абе Лінкольн в Іллінойсі». На перший погляд прямого зв'язку між цими різними подіями зв'язку не існує. Однак, за твердженням критиків³¹¹, Р. Шервуд у цій п'єсі відобразив екзистенціальний конфлікт тогочасного американського суспільства, порівнюючи його із часами А. Лінкольна. Одразу варто зазначити, що підтвердженням суспільної значимості і культурної цінності цього твору для американців стала шалена популярність цієї п'єси та нагорода Р. Шервуда Пулітцерівською премією «За найкращу драму» у 1939 році. Критики називали її однією з найбільш зворушливих п'єс в історії Америки та «найкращим проявом пропаганди, яка потрапляла в театр»³¹².

Р. Шервуд вважав моральним обов'язком США зупинити А. Гітлера в його прагненні встановити контроль над Європою. Незважаючи на те, що автор

³¹¹ Olson, L. (2013, February 13). *Abe Lincoln and World War II*. Lynne Olson. <http://www.lynneolson.com/abe-lincoln-and-world-war-ii/>

³¹² Altschuler, B. (2016). *Acting presidents: 100 years of plays about the presidency*. Palgrave Macmillan. P. 22

п'єси був переконаним антимілітаристом і зневажав саму ідею війни (очевидно це пов'язано із його драматичним досвідом в часи Першої світової війни), він хотів віднайти баланс між пацифізмом і відчуттям необхідності зупинити нацистський режим у Європі. Сам Р. Шервуд говорив відомому американському письменнику А. Маклішу, що остаточною метою написання цієї п'єси є переконання, що існують речі, за які, у підсумку, демократія буде боротися³¹³. Цей твір був не просто творчим поривом автора. Він свідомо створювався під впливом складних політичних і суспільних процесів, які розвивалися в американському суспільстві напередодні Другої світової війни.

Звернувшись до біографії А. Лінкольна, який, як і мільйони американців, був людиною миру, автор п'єси підняв дилему вибору шістнадцятого президента: проведення політики замирення або початок війни у країні. У п'єсі змальовується внутрішня драма шістнадцятого президента стосовно того, яку позицію зайняти щодо поширення рабства. Чи повинен він зберігати мовчання і дозволити цьому ганебному явищу пустити метастази по всій Америці? Або потрібно твердо протистояти цьому, збільшуючи шанси громадянської війни – ідеї, яку А. Лінкольна ненавидів так само, як і рабство³¹⁴?

Простежуючи звивистий шлях відомого президента від позиції нейтралітету до визнання необхідності вжити рішучих заходів щодо протидії поширенню рабства, Р. Шервуд прирівняв дилему Америки 1850-х років до тієї, з якою вона зіткнулася наприкінці 1930-х - паралель, яка була абсолютно зрозуміла для глядачів п'єси³¹⁵. Канадський актор Р. Мессі, який зіграв головну роль А. Лінкольна на сцені, говорячи про актуальність даного твору, зазначав: «Якщо ви заміните слово «рабство» словом «диктатура» в рукописі Шервуда, п'єса стає дуже хвилюючою для нашого часу»³¹⁶. Очевидно, що не лише автор

³¹³ Altschuler, B. (2016). *Acting presidents: 100 years of plays about the presidency*. Palgrave Macmillan. P. 22

³¹⁴ Olson, L. (2013, February 13). *Abe Lincoln and World War II*. Lynne Olson. <http://www.lynneolson.com/abe-lincoln-and-world-war-ii/>

³¹⁵ Olson, L. (2013, February 13). *Abe Lincoln and World War II*. Lynne Olson. <http://www.lynneolson.com/abe-lincoln-and-world-war-ii/>

³¹⁶ Altschuler, B. (2016). *Acting presidents: 100 years of plays about the presidency*. Palgrave Macmillan. P. 22

драми та актори, які в ній грали, розуміли аналогію, але й глядачі. І вибір біографії, яку Р. Шервуд поклав в основу свого твору, також не був випадковим. Популярність особистості А. Лінкольна в суспільстві, особливо впродовж 1930-х років, дала привід її використати для демонстрації своєї громадянської позиції. Враховуючи позитивні відгуки критиків, можна припустити, що ідея, закладена в основу п'єси, знайшла відгук у серцях багатьох людей. Вона стала однією з цеглинок у побудові в суспільній свідомості думки, що Америка не може залишатись осторонь від загальносвітових проблем. І формувалась ця думка зокрема і навколо імені А. Лінкольна, довіра та повага до діяльності якого серед американців була на високому рівні. Його образ як рішучого і морального лідера, який врятував націю у найскладніший епізод її історії, постав на порядок денний суспільної дискусії на рівні з образом «простої людини», яка самостійно спромоглась змінити своє життя на краще.

Можна стверджувати, що в американській культурі авторитет далеко не кожного президента користується привілеєм бути використаним політиками, громадськими діячами або діячами культури і мистецтва. Очевидно, що для цього у суспільній свідомості повинен бути сформований неймовірно сильний образ «людини-праведника», який буде користуватися повагою і довірою у різних груп населення. Але, водночас, використання образу цієї особистості часто супроводжується подальшою сакралізацією і спрощенням.

Цікавою особливістю видається те, що в американському суспільстві використання образу А. Лінкольна здійснювалось «добровільно», як елемент соціальної потреби у пошуку необхідної для себе точки опори. Митці, політики, письменники і художники використовували пам'ять про свого великого президента, шукаючи натхнення або обґрунтування своїх дій, за власним бажанням і відчуттями. Очевидно, що це відбувалось через повагу та історичну вдячність до діяльності А. Лінкольна, яка формувалась впродовж декількох десятиліть після його смерті.

У другому розділі ми зазначали, що в США, на відміну від тоталітарного СРСР, не було централізованого формування образів історичних особистостей. Політики, громадські діячі, вчені, письменники чи продюсери фільмів використовували ім'я шістнадцятого президента Америки не тому, що це вимагалось органами влади або офіційною ідеологією. Можна припустити, що це здійснювалось через щире бажання задіяти ім'я людини, образ якої у суспільстві користувався безумовною повагою та авторитетом. Використання біографії А. Лінкольна в пошуках певного морального орієнтиру впродовж Другої світової війни стали ще одним підтвердженням цьому.

На початок 1940-их років майже третина усіх жителів Америки (приблизно 44 млн. жителів) були народжені наприкінці XIX століття і зростали під впливом ще живої пам'яті про А. Лінкольна з боку їхніх батьків та вчителів³¹⁷. Вони сформували у свідомості молодого покоління особливий образ цього президента як мученика, рятівника нації, морального авторитета і гідного громадянина своєї держави. Відповідно, як ми зазначали вище, це покоління не лише ідеалізувало особистість шістнадцятого президента, але й почала використовувати його ім'я в актуальних для себе проблемах і викликах. А. Лінкольна став для них символом гідності і захисником прав людини. Період Другої світової війни ще більше актуалізував використання його імені. Це можна прослідкувати у збільшенні згадок про нього у публічному просторі і популярній культурі американців цього періоду.

Наприклад, впродовж 1940-1944 років в одній з найбільш популярних американських газет «Нью-Йорк Таймс» було надруковано 215 статей про А. Лінкольна. Для порівняння, впродовж 1990-1994 років про нього було написано 36 статей (що, безумовно, також є проявом суспільної зацікавленості до цієї особистості навіть наприкінці XX століття). Цікаво, що з 1915 по 1919 роки в цій же газеті Лінкольна було присвячено 164 статті. Виявляється, що

³¹⁷ Schwartz, B. (1996). Memory as a Cultural System: Abraham Lincoln in World War II. *American Sociological Review*, 61(5), 908-927. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/2096461>. P. 912

згадок про нього впродовж Другої світової війни було навіть більше, ніж під час Першої. Одним з пояснень цьому є величезний сплеск популярності його особистості, чи, скоріше, його образу, в складні роки Великої Депресії³¹⁸. Причому символічна сила образу шістнадцятого президента діяла не лише на півночі, але й на півдні країни. Можливо, це було дещо в менш ритуалізованому вигляді, але жителі Півдня проживали в тому ж культурному просторі, що й інша частина держави. Вони дивились одні й ті ж фільми, слухали однакові радіопередачі, а їхні діти вивчали історію за тими ж підручниками³¹⁹. У підсумку, згідно з опитуванням Національного центру з дослідження суспільної думки (NORC – National opinion research center) проведеними у липні 1945 року, А. Лінкольн був названий одним з двох або трьох найвизначніших президентів США 60-ма відсотками білого населення Півночі і 44-ма відсотками білого населення Півдня. Останні називали його ім'я приблизно так само часто, як і Дж. Вашингтона (44 і 43 % відповідно)³²⁰.

Популярність А. Лінкольна в роки Другої світової війни навряд можна пояснити її схожістю із подіями Громадянської війни середини XIX століття, під час якої він був президентом країни. Набагато більше аналогій існує із Першою світовою, яка за своїми масштабами і формою більше нагадувала

³¹⁸ Schwartz, B. (1996). Memory as a Cultural System: Abraham Lincoln in World War II. *American Sociological Review*, 61(5), 908-927. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/2096461>. P. 913

³¹⁹ У 1940-х роках з'явилося нове покоління шкільних підручників (наприклад, підручник Дж. Холада Латана «Історія американського народу» («The History of the American people») від 1941 року). Основний образ А. Лінкольна-простолюдина, який зберіг єдність нації, в 40-х роках продовжує розповсюджуватись. Однак Південний погляд на громадянську війну акцентував увагу на тому, що боротьба була в основному за права держави, а не людей, а період Реконструкції був помилковим експериментом, який приніс Півдню страждання. І хоча позитивний погляд на діяльність А. Лінкольна зберігався, у згаданому підручнику Дж. Латана Прокламація звільнення рабів оцінюється як суто військова акція і будь-яке моральне підґрунтя цього рішення зникало. Існує думка, що такий погляд відповідав національному консенсусу доби расової сегрегації. Детальніше дивитися - Golfield, D. (2017, July 10). *Lincoln's Image in the American Schoolbook*. *American Studies Journal*. <http://www.asjournal.org/53-2009/lincolns-image-in-the-american-schoolbook/>.

³²⁰ Schwartz, B. (1996). Memory as a Cultural System: Abraham Lincoln in World War II. *American Sociological Review*, 61(5), 908-927. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/2096461>. P. 913

Другу³²¹. Тим не менш, саме шістнадцятий президент США став точкою моральної опори, на яку орієнтувалися американці впродовж складних років світового протистояння, а дух Громадянської війни для них був ближчим, ніж те, що відбулось трохи більше, ніж 20 років тому. Такий стан речей можна пояснити, переглянувши певні цифри.

За даними дослідження, проведеними інститутом Геллапа у 1939 році, 68% американців вважали, що участь США у Першій світовій війні було помилкою³²², а В. Вільсона, який керував країною в цей час, назвали найвеличнішим президентом в історії США лише 8% американців³²³. Очевидно, що напередодні Другої світової війни суспільство не відчувало пієтету до подій двадцятирічної давнини. Можливо, з часом відбувається переосмислення свого минулого і значення деяких подій наступні покоління вже оцінюють зовсім інакше. Так, у 1999 році за дослідженням інституту Геллапа вже 76 % американців назвали Першу світову війну однією з найважливіших подій у своїй історії. Ця цифра навіть більше, ніж війна за Незалежність (75%) і Громадянська війна (70%)³²⁴. Але напередодні 40-х років ХХ століття американці так не вважали. І їхнє звернення до особистості А. Лінкольна в цей час будується навколо іншої аналогії. На перший план виходить проблема моральності та духовного обґрунтування, яке суспільство віднайшло у подіях сторічної давнини.

У колективній свідомості було сформовано постулат, що демократичні цінності, за які американці боролися впродовж Другої світової війни, були

³²¹ Schwartz, B. (1996). Memory as a Cultural System: Abraham Lincoln in World War II. *American Sociological Review*, 61(5), 908-927. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/2096461>. P. 913

³²² Newport, F., Moore, D. W., & Saad, L. (2017, June 8). *The Most Important Events of the Century From the Viewpoint of the People*. Gallup.com. <https://news.gallup.com/poll/3427/Most-Important-Events-Century-From-Viewpoint-People.aspx>

³²³ Schwartz, B. (1996). Memory as a Cultural System: Abraham Lincoln in World War II. *American Sociological Review*, 61(5), 908-927. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/2096461>. P. 913

³²⁴ Newport, F., Moore, D. W., & Saad, L. (2017, June 8). *The Most Important Events of the Century From the Viewpoint of the People*. Gallup.com. <https://news.gallup.com/poll/3427/Most-Important-Events-Century-From-Viewpoint-People.aspx>

здобуті не під час Першої світової війни, а під час Громадянської середини ХІХ століття. Пам'ять саме про цю війну містила в собі приклади моральних чеснот, таких як терпіння великих втрат, моральних цілей, таких як боротьба за права людини та єдність нації, і моральних авторитетів, таких як А. Лінкольн. Це одна з відповідей на те, чому саме Громадянська, а не Перша світова війна стала орієнтиром для американців в першій половині 40-х років. І чому образ А. Лінкольна, а не В. Вільсона легітимізував, орієнтував, надихав і консолідував американське суспільство впродовж Другої світової війни. Обґрунтовувати непопулярні рішення, спрямовувати людей на довготривалі страждання, пояснювати цілі війни і надихати людей брати участь у смертельних боях – це надважливі елементи мобілізації суспільства. Недостатньо проголосити війну, підготувати армію та перевести економіку на військові рейки. У суспільстві повинно існувати моральне підґрунтя, яке б мотивувало кожного громадянина грати свою роль перед обличчям страждань. І в процесі цієї мобілізації держава, засоби масової інформації, культурні діячі, система освіти та інші інституції починають підтримувати суспільні цінності, відшуковувати у минулому і адаптувати у сучасність образи, які б пояснювали цілі війни та підтримували їхнє досягнення³²⁵.

Для Білого дому принциповим завданням було донести мету війни, в яку американське суспільство повинне було вступити. Президент Ф. Д. Рузвельт та його оточення намагалися пояснити свої дії прямим зверненням до минулого і використовували для цього близький для кожного громадянина образ авторитетного А. Лінкольна (детальніше про використання образу і пам'яті А. Лінкольна президентами США мова під нижче). Очевидно, що було б не правильно абсолютизувати використання імені шістнадцятого президента Америки в процесі мобілізації суспільного духу американців. Це був один з елементів складного і комплексного процесу, який відбувався в культурному і

³²⁵ Schwartz, B. (1996). Memory as a Cultural System: Abraham Lincoln in World War II. *American Sociological Review*, 61(5), 908-927. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/2096461>. P. 914

політичному житті країни. Однак широке використання пам'яті про цього президента у публічному просторі впродовж війни дає нам привід стверджувати про його важливе, чи, навіть, надважливе значення для духовного буття американців.

У червні 1942 року наказом президента Ф. Д. Рузвельта було створено Офіс з інформування про події війни («United states Office of War information (OWI)») ³²⁶. Це був урядовий орган влади, який займався інформаційно-пропагандистською роботою впродовж усього світового протистояння як всередині країни, так і закордоном. Використовуючи засоби масової інформації, він повинен був налагоджувати комунікацію між фронтом і суспільством.

Відтак, фактично одразу після свого створення, Офіс почав розповсюджувати плакати, на якому зображений профіль А. Лінкольна із його цитатою з Геттизбургської промови ³²⁷ «...це народний уряд, створений народом і для народу, ніколи не піде в небуття» («...that government of the people, by the people, for the people, shall not perish from the earth» ³²⁸). Цей плакат промовляв до глядачів, що демократія – це саме та мета, за яку вони борються і несуть страждання, а обличчя шістнадцятого президента було використано, очевидно, як символ цієї мети. Окремо для візуалізації демократії карикатуристами і художниками експлуатовалося явище рабства, що також відносить нас до часів життєдіяльності шістнадцятого президента. Питання рабства є центральним для існування Америки, адже воно є втіленням того негативного сенсу, який надає свободі і рівності позитивне навантаження. Газети часів війни є

³²⁶ Roosevelt, F. D. (1942, June 13). *Executive Order 9182 Establishing the Office of War Information*. The American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/executive-order-9182-establishing-the-office-war-information>.

³²⁷ Lincoln, A. (1863, November 19). *Address at the Dedication of the National Cemetery at Gettysburg, Pennsylvania [Gettysburg Address]*. The American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-the-dedication-the-national-cemetery-gettysburg-pennsylvania-gettysburg-address>.

³²⁸Переклад Гончаренко Е. П. Див. Гончаренко, Е. (2016). "Іноді лише кілька слів мають надзвичайну силу": переклад та аналіз Геттизбургської промови Авраама Лінкольна. *Науковий Вісник Міжнародного Гуманітарного Університету*, 24(2), 110–112.

підтвердженням цьому. У карикатурі «Лінкольн і життєвий простір» («Lincoln on Lebensraum») зображена відома статуя президента, у підніжжя якої стоїть маленький А. Гітлер з мечами в руках. Карикатура порівнює вимоги Гітлера щодо територіальних поступок в Європі з вимогами американських рабовласників щодо розповсюдження рабства в США. Відтак, Друга світова війна змальовувалась нібито як логічне продовження Громадянської війни. І цей мотив постійно використовувався впродовж всесвітнього протистояння³²⁹. В газетах з'являлися постери з зображенням А. Лінкольна, який стоїть позаду президента Ф.-Д. Рузвельта і, тримаючи на його плечі руку, промовляє: «Перед тобою стоїть більша задача, ніж переді мною. Рабство повинно бути знищене на всій планеті». На інших плакатах, розповсюджених Офісом з інформування про події війни, шістнадцятий президент США зображений поряд з цитатою зі своєї відомої промови перед Діловим домом у 1858 році: «Цей світ не може бути одночасно наполовину рабським і наполовину вільним»³³⁰.

Це лише декілька прикладів, які засвідчують широке використання в культурному просторі американців пам'яті про свого великого президента впродовж Другої світової війни. І звернення до його імені, як ми побачили, було не випадковим. Паралелі із подіями Громадянської війни використовувались офіційними державними органами влади для того, щоб зачепити американців за фундаментальні елементи їхнього життя в цій країні: цінності демократії, свободи і рівності, право кожного на щастя і благополуччя. Звертаючись до спогадів про найскладніший епізод своєї історії, американцям нібито нагадували, що їхні досягнення того часу відтепер стоять під загрозою. І вони не просто зобов'язані за них воювати, адже цього вимагає держава, а це є, у деякому сенсі, потребою їхнього виживання.

³²⁹ Schwartz, B. (1996). Memory as a Cultural System: Abraham Lincoln in World War II. *American Sociological Review*, 61(5), 908-927. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/2096461>. P. 914

³³⁰ Schwartz, B. (2014). *Abraham Lincoln in the Post-Heroic Era. History and Memory in Late Twentieth-Century America*. University of Chicago Press. P. 70

Звісно, ми не можемо простежити як саме поява зазначених плакатів із зображенням і цитатами Лінкольна, або театральних п'єс, пісень чи кінострічок про нього, безпосередньо впливали на думки і дії кожного американця. Але той факт, що держава і суспільство доволі часто зверталися до його імені впродовж війни, все ж може свідчити про існування важливого позитивного ефекту на погляди і моральних дух громадян. Для людей ці звернення до минулого були зрозумілими, вони відчували духовну і ціннісну близькість з тим, про що вони читали в газетах або слухали по радіо. І згадки про шістнадцятого президента лише підкріплювали це розуміння.

Постійні звернення до минулого, особливо в критичні моменти своєї історії, є однією з національних особливостей американського буття. І, на відміну від держав Старого світу, в США це є елементом постійного пошуку національної ідентичності і, в певному сенсі, обґрунтування вищості свого шляху. За словами французького історика П. Нора це стало своєрідною одержимістю, «але одержимістю надзвичайно гнучкою й еластичною»³³¹. Різні епізоди американської історії, починаючи від війни за Незалежність і закінчуючи Першою світовою війною «інкорпорується в національну реальність, майже миттєво спричиняючи перегляд перспективи всього американського минулого, нову версію його абсолютно нового характеру. Американська історія більш чутлива за будь-яку іншу до актуальної «злободенності»³³². Цим можна пояснити регулярні адаптації образу А. Лінкольна під різні виклики, з якими зіштовхується американське суспільство впродовж своєї історії. Суспільство, з одного боку, нібито «перебудовує» своє минуле і «спрямовує» його у конкретний момент сучасності. А, з іншого боку, воно зберігає фундаментальні елементи свого буття в процесі цієї «перебудови».

³³¹ Нора, П. (2014). *Теперішнє, нація, пам'ять*. (А. Репа, Пер.). ТОВ «Видавництво "КЛІО"». С. 204

³³² Нора, П. (2014). *Теперішнє, нація, пам'ять*. (А. Репа, Пер.). ТОВ «Видавництво "КЛІО"». С. 204

4.3. Образ А. Лінкольна в умовах суспільно-політичних трансформацій США в роки Холодної війни

Після Другої світової війни США перетворюються на найпотужнішу державу у світі, яка очолила демократичний світ у повоєнні десятиліття. Ще 5-7 років тому американське суспільство переживало потужні ізоляціоністські настрої і більшість громадян вважали, що справи Старого світу їх не стосуються. Однак після перемоги у світовій війні країна прокинулася у зовсім іншій ролі.

Америка стала не лише неймовірно потужною економічною силою, але й символом світової свободи і права. За словами відомого американського журналіста і видавця Г. Люса світ вступив в «Американське століття». У століття, в якому провідну роль у захисті планети від диктатури і рабства повинні відіграти саме США, які володіють «безумовною ознакою лідерства – престижем». «І на відміну від престижу Риму, або Чингізхана, або Англії XIX століття американській світовий престиж визначається нашою вірою у добрі наміри, у підсумку – в розум і потужність усього американського народу» - писав Г. Люс ще у 1941 році³³³. Американській інтернаціоналізм, стверджував Г. Люс, повинен стати продуктом уяви багатьох людей. «Він повинен бути прийняти усіма людьми образом нашого Біля про права, нашої Декларації про незалежність, нашої Конституції, нашої чудової промисловості, нашої технічної майстерності»³³⁴.

Повоєнні події нібито підтвердили ці слова, волею чи неволею залучаючи Америку і американців у довгострокове протистояння Холодної війни задля відстоювання фундаменту вільного світу. І це протистояння потребувало не лише потужної військової зброї, ефективної системи розвідки та економічного розвитку. У світі розпочалась боротьба за умови, за цінності і демократію. У

³³³ Luce, H. (1941). The American Century. *Diplomatic History*, 23(2), 159-171. Retrieved September 7, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/24913736>. P.169

³³⁴ Luce, H. (1941). The American Century. *Diplomatic History*, 23(2), 159-171. Retrieved September 7, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/24913736>. P.169

цьому контексті американці залучали низку різних гуманітарних інструментів, покликаних перемогти у боротьбі за погляди людей в усьому світі. Звернення до своєї історії та центральних особистостей в ній, в тому числі і до імені А. Лінкольна, також було одним з інструментів американської «м'якої сили».

Кожного року закордонні представництва США влаштовували широкі святкування Дня Лінкольна³³⁵, проводячи в інших країнах церемонії та лекції або демонструючи фільми, присвячені особистості шістнадцятого президента. Ці закордонні презентації ролі А. Лінкольна в історії США зробили його представником першого великого «політичного експорту» країни. Міжнародний комітет, що діяв при комісії А. Лінкольна з підготовки матеріалів до 150-річчя його народження (Lincoln Sesquicentennial Commission), відправляв науковців з лекційними турами по усьому світу, а також розповсюджував збірки робіт А. Лінкольна, для того, щоб його філософія і ідеї були краще зрозумілими для світової спільноти. Американські засоби масової інформації (Голос Америки або Радіо Свобода) активно допомагали в цьому і відігравали важливу роль у процесі популяризації А. Лінкольна за кордоном³³⁶. У підсумковому звіті комісії перед конгресом, її голова Дж. Ш. Купер сказав: «Лінкольн є справжнім символом Вільної людини і коли ви прочитаєте ці сторінки, я впевнений, ви усвідомите його загальносвітовий вплив на людей, які люблять свободу на всій планеті»³³⁷. Американці вірили, що чим більш популярним ставав їхній шістнадцятий президент за кордоном, тим менше ці країни були сприятливі до ідей комунізму. Саме тому в газетах часто

³³⁵ День Лінкольна є основним щорічним святом зі збору коштів у багатьох федеральних і місцевих організаціях Республіканської партії. Цей день пов'язаний із обранням А. Лінкольна першим президентом країни від Республіканської партії. Однак в деяких штатах День Лінкольна було перейменовано на День Рейгана з метою вшанувати пам'яті цього президента та модернізувати послання Республіканської партії.

³³⁶ Schwartz, B. (2014). *Abraham Lincoln in the Post-Heroic Era. History and Memory in Late Twentieth-Century America*. University of Chicago Press. P. 96

³³⁷ Цитата взята з Schwartz, B. (2014). *Abraham Lincoln in the Post-Heroic Era. History and Memory in Late Twentieth-Century America*. University of Chicago Press. P. 96. Оригінал - U.S. G.P.O. (1960). *Abraham Lincoln sesquicentennial, 1959-1960: final report*. Google books. <https://play.google.com/books/reader?id=ix3VAAAAMAAJ&hl=ru&pg=GBS.PP1>. P. X

висвітлювались події, присвячені відкриттю пам'ятників А. Лінкольну або перейменуванню вулиць на його честь в різних країнах, а також промова іноземних лідерів, які посилялися у своїй політичній діяльності на пам'ять про їхнього президента³³⁸. Це був елемент гуманітарного протистояння і певний індикатор успіху боротьби із Радянським Союзом за умі та серця жителів інших країн. Ніколи раніше образ А. Лінкольна не був настільки значимим для міжнародної спільноти, як в роки Холодної війни³³⁹.

Цікавою особливістю, на наш погляд, є те, що образ А. Лінкольна, який був сформований в американському суспільстві впродовж багатьох десятиліть і ставав точкою моральної і духовної опори нації в різні епізоди її історії, знаходив такий же відгук і закордоном. Здавалося, що абсолютно відмінні соціо-культурні реальності, в яких проживали суспільства світу, не повинні б були знаходити спільний знаменник свого буття в далекій історії однієї з країн. Але, як ми можемо засвідчити, важливий епізод в історії США, уособлений їх шістнадцятим президентом, знайшов відгук у різних країнах світу. І відбувалось це тому, що цінності, символом яких став А. Лінкольна в Америці, були покладені в основу боротьби усього демократичного світу впродовж Холодної війни.

Незважаючи на те, що апогею своєї популярності в суспільстві А. Лінкольна набув в роки Другої світової війни, повоєнна історія США та виклики, з якими країна зіштовхнулася в цей час, робили ім'я шістнадцятого президента не менш актуальним. Але здійснювалось це з більшим зовнішньополітичним акцентом. Відтепер символічне навантаження поняття

³³⁸ Наприклад, президент Індонезії Сукарно звертався до імені А. Лінкольна, борячись із Голландським колоніалізмом в сер. 40-х рр., а потім і як обґрунтування своєї політики з приєднання Нової Гвінеї та частини Малайзії в 60-х рр. А канцлер ФРН В. Брандт у 1959 році заявив, що промова А. Лінкольна перед Діловим домом 1858 року була навіть більш актуальною для сучасної Німеччини, ніж для Америки сторіччя тому. – Детальніше дивитися Carwardine, R., & Sexton, J. (Eds.). (2011). *The global Lincoln*. Oxford University Press. P. 12-13

³³⁹ Schwartz, B. (2014). *Abraham Lincoln in the Post-Heroic Era. History and Memory in Late Twentieth-Century America*. University of Chicago Press. P. 96

«рабства», перед загрозою якого постав світ, було наповнене новим сенсом - комуністичним тоталітаризмом, який постав на місці гітлеризму. Відбулось органічне заміщення одного явища іншим. Так, в газеті «Нью-Йорк Таймс» від 1951 року з'явилась карикатура, на якій Й. Сталін, замінивши Гітлера, читає фразу, яка помилково приписується А. Лінкольну: «Ти не можеш обманювати усіх людей увесь час»³⁴⁰. На іншій карикатурі змальоване похмуре обличчя шістнадцятого президента, який дивиться на хулігана, з зображеним поряд серпом і молотом. У підсумку, він не чим не відрізняється від свого нацистського попередника. Комуніст закриває очі полоненого, щоб не дати йому дивитися на Великого Емансипатора, а сама карикатура супроводжується підписом: «Боротьба триває»³⁴¹. Відтак, А. Лінкольн тепер поставав у ролі борця із комунізмом, розповсюдження якого стало символом рабства ХХ століття. Але на цей раз рабство поширювалось територією Східної Європи, як колись це відбувалось на півдні США. І ця аналогія ставала дуже зрозумілою і близькою для американців.

Паралельно із протистоянням розповсюдженню впливу комунізму як за межами держави, так і в середині її, американці впродовж 50-60-х років переживали масштабні соціальні зміни. Рух за громадянські права перетворив суспільство, фактично заклавши основи його сучасного вигляду. Безумовно покращивши становище афроамериканського населення в країні³⁴², ці активні

³⁴⁰ Schwartz, B. (2014). *Abraham Lincoln in the Post-Heroic Era. History and Memory in Late Twentieth-Century America*. University of Chicago Press. P. 98

³⁴¹ Schwartz, B. (2014). *Abraham Lincoln in the Post-Heroic Era. History and Memory in Late Twentieth-Century America*. University of Chicago Press. P. 98

³⁴² Детально ознайомитись із наслідками Руху за громадянські права для американського суспільства (особливо афроамериканського населення) можна тут Shmoop University. (2009). *Civil Rights Movement: Desegregation Statistics*. Shmoop. <https://www.shmoop.com/civil-rights-desegregation/statistics.html>.; Wolf, R. (2014, April 1). *Equality still elusive 50 years after Civil Rights Act*. USA Today. <https://www.usatoday.com/story/news/nation/2014/01/19/civil-rights-act-progress/4641967/>; Roper Center, Cornell University. (2014). *Public Opinion on Civil Rights: Reflections on the Civil Rights Act of 1964 blog*. Roper Center for Public Opinion Research. <https://ropercenter.cornell.edu/blog/public-opinion-civil-rights-reflections-civil-rights-act-1964-blog>.

соціальні трансформації призводили до переосмислення свого минулого і підіймали на поверхню суспільної дискусії питання про права людини і расові взаємовідносини. Відтак оминуті ім'я А. Лінкольна та його ставлення до цієї проблеми в новій соціокультурній обстановці також навряд вдалося б.

Для більшості американського суспільства позитивні зміни у сприйнятті расового питання почали здійснюватися після Другої світової війни. Ці зрушення засвідчили більш лояльне ставлення громадян щодо судових, державних або приватних ініціатив, які змінювали усталені взаємовідносини між афроамериканцями і білим населенням. Звісно, в різних регіонах країни цей процес відбувався неоднаково і іноді супроводжувався суспільним протистоянням. Однак нові культурні віяння, пов'язані з цими інклюзивними суспільними зрушеннями продовжували відбуватися. Водночас це призводило до перегляду свого минулого і новим інтерпретаціям одночасно усталеного і динамічного образу А. Лінкольна. Для легітимізації Руху за громадянські права в другій половині ХХ століття, як професійні історики, так і суспільство загалом звернулися до політики шістнадцятого президента часів Громадянської війни, надаючи його життєдіяльності нових сенсів³⁴³.

Наприклад, в академічному середовищі 60-х років ХХ століття почав формуватися більш критичний підхід до біографії шістнадцятого президента. Це був час духовного та інтелектуального повстання в суспільстві та культурі, і історична наука не стояла осторонь. Відтак, намагаючись переосмислити життєдіяльність А. Лінкольна в сучасних категоріях, деякі історики позбавили шістнадцятого президента звання «Великого інтегратора»³⁴⁴. Спектр звинувачень в його бік починався від твердження, що він вважав афроамериканське населення не зовсім повноцінним і до того, що президент був відкритим расистом. Це були найбільш радикальна переоцінка, але такий

³⁴³ Schwartz, B. (2014). *Abraham Lincoln in the Post-Heroic Era. History and Memory in Late Twentieth-Century America*. University of Chicago Press. P. 126

³⁴⁴ Golfield, D. (2017, July 10). *Lincoln's Image in the American Schoolbook*. *American Studies Journal*. <http://www.asjournal.org/53-2009/lincolns-image-in-the-american-schoolbook/>.

погляд на особистість шістнадцятого президента не користувався особливою популярністю. Очевидно, що оцінка діяльності історичної особистості 100-річної давнини не може бути здійснена в сучасних категоріях і далеко не усі (як в академічному середовищі, так і в суспільстві в цілому) погоджувалися з цими судженнями.

У роки відзначання сторіччя Громадянської війни суспільне переосмислення А. Лінкольна скоріше було спрямоване на формування його образу як борця за расову інтеграцію, аніж протилежне. Це проявлялось як в діях і промовах політичних діячів, так і в культурному житті країни. Наприклад, у 1968 році в одному з епізодів популярної франшизи «Зоряний шлях» («Star trek»), дух А. Лінкольна звертається до темношкірої дівчини і вибачається перед нею за дурість його століття. В цей же рік американський співак і композитор Р. Л. Голлер (або Дік Голлер) пише одну зі своїх найвідоміших пісень під назвою «Авраам, Мартін і Джон» («Abraham, Martin and John»). Пісня створена під впливом вбивства М. Л. Кінга і Р. Кеннеді у 1968 році³⁴⁵. Вона потрапила до п'ятірки найкращих пісень чарту Billboard, ставши стандартом жанру поп-фолк. Цей твір мав таке велике значення у культурному житті країни, що навіть був визнаний американцями найулюбленішою патріотичною піснею³⁴⁶. Твір супроводжувався зображенням відомого пам'ятника чотирьом президентам США на горі Рашмор, але з певними змінами. Обличчя А. Лінкольна залишилося на своєму місці, замість Дж. Вашингтона був намальований Дж. Кеннеді, а М. Л. Кінг і Р. Кеннеді замінили обличчя Т. Джефферсона і Т. Рузвельта³⁴⁷. А. Лінкольна залишився єдиним великим президентом з минулого, якого поставили поряд із політичними лідерами Америки 60-х років. Усіх їх у суспільній свідомості

³⁴⁵ Schwartz, B. (2014). *Abraham Lincoln in the Post-Heroic Era. History and Memory in Late Twentieth-Century America*. University of Chicago Press. P. 126

³⁴⁶ Shepherd, M. (2007). *Dick Holler*. Louisiana Music Hall of Fame. <http://louisianamusichalloffame.org/content/view/45/81>.

³⁴⁷ Schwartz, B. (2014). *Abraham Lincoln in the Post-Heroic Era. History and Memory in Late Twentieth-Century America*. University of Chicago Press. P. 126

об'єднувала активна боротьба за рівність і права громадян. І А. Лінкольн знову, як це відбувалось у різні історичні періоди минулого, був органічно вплетений в актуальний історичний контекст, але вже у ролі борця за расову рівність.

Політичні діячі другої половини ХХ століття також активно залучали пам'ять про шістнадцятого президента, застосовуючи з різними цілями: від підтримки своїх програм або обґрунтування політики до пояснення існуючого стану речей. Так, кандидат в президенти від Демократичної партії Дж. Макговерн під час своєї передвиборчої кампанії проти Р. Ніксона закидав, що А. Лінкольн можливо б ніколи і не приєднався до Республіканської партії, якби побачив чим вона стала сьогодні. Він стверджував, що це партія, за яку б не проголосував жодний афроамериканець і яка, до того ж, заморозила виплати звичайним робітникам, в той час як великий бізнес продовжував отримувати надприбутки³⁴⁸.

Інший представник демократичної партії, губернатор штату Нью-Йорк М. Куомо в одній зі своїх промов також пов'язав життєдіяльність А. Лінкольна з актуальними на свій час проблемами. Він сказав: «...Багато битв було виграно. Обійми нашої єдності поступово, але невблаганно розширювались. Але робота Лінкольна ще не завершена. Пройшло століття після того, як він проповідував рівність і взаємоповагу, але деяка дискримінація – класова або расова, статєва або етнічна – як бар'єр для повноцінних можливостей американців, ще залишається... В часи Лінкольна кожний сьомий американець був рабом. Сьогодні, не зважаючи на весь наш достаток і могутність, не зважаючи на те, що кожного дня називають нашим економічним зростанням, майже кожен сьомий американець живе у злиднях. І живе не в кайданах – тому,

³⁴⁸ Schwartz, B. (2014). *Abraham Lincoln in the Post-Heroic Era. History and Memory in Late Twentieth-Century America*. University of Chicago Press. P. 127

що Лінкольн врятував нас від цього, - але в пастці відчаю, яке стало його власним поневоленням...»³⁴⁹.

Президент від республіканської партії Р. Рейган провів аналогії між рішеннями, прийнятими А. Лінкольном із Рухом за громадянські права та життям афроамериканського населення на початку 80-х років ХХ століття. В день народження М. Л. Кінга він проголосив промову, у якій сказав наступні слова: «А. Лінкольн звільнив чорну людину. В багатьох відношеннях доктор Кінг звільнив білу людину. Як він здійснив цей неймовірний подвиг? Там, де чорні і білі сповідували ненависть один до одного, він навчав принципам любові і ненасильства. Ми можемо бути вдячні доктору Кінгу за те, що він використав своє могутнє красномовство, пропагуючи любов і надію, а не ворожість і гіркоту. Напруга соціальної несправедливості, яку він знайшов у нашій країні, була спрямована на благо Америки і всього її народу³⁵⁰». Р. Рейгана піддавали критиці за цю промову, через те, що він говорить про расову проблему в країні як вже вирішену, а ім'я А. Лінкольна використовує задля риторичного ефекту³⁵¹. Однак, для нас важливо зафіксувати тенденцію звертатися до імені шістнадцятого президента у контексті цього питання.

В цілому, останні дослідження показують, що використання імені А. Лінкольна у риторичі президентів США частішає після Другої світової війни. Його усталений у колективній свідомості образ використовувався з різними політичними цілями та в різних контекстах, але тенденція залишалась незмінною. Якщо Г. Гувер згадував ім'я шістнадцятого президента в 11

³⁴⁹ Cuomo, M. M. (1986, January 1). *Abraham Lincoln and Our 'Unfinished Work'*. Papers of the Abraham Lincoln Association. <https://quod.lib.umich.edu/j/jala/2629860.0008.106/--abraham-lincoln-and-our-unfinished-work?rgn=main;view>.

³⁵⁰ Reagan, R. (1983, January 15). *Remarks on the Anniversary of the Birth of Martin Luther King, Jr.* The American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-the-anniversary-the-birth-martin-luther-king-jr-0>

³⁵¹ Зокрема, про сприйняття цієї промови Р. Рейгана в газеті «Афро-американець» («Afro-american») та інших друкованих органах можна почитати тут Stewart, J. W. (2017). *The appropriation of Abraham Lincoln by Ronald Reagan and conservative notions of Lincoln's legacy, 1980-1989* (thesis). Kent State University, Kent. Retrieved from https://etd.ohiolink.edu/!etd.send_file?accession=kent149192778845793&disposition=inline. P. 64

промовах, Ф. Д. Рузвельт у 26, то Д. Ейзенхауер звертався до його пам'яті вже у 56 промовах, Л. Джонсон у 93, Р. Рейган – у 146. Цієї традиції дотримувались і всі інші очільники США впродовж свого правління³⁵².

Як бачимо, образ шістнадцятого президента як борця за благополуччя звичайних людей і борця за расову справедливість, почав міцно підтримуватись у політичній дискусії США. У другій половині ХХ століття політичні та культурні діячі, вочевидь, приписували діяльності шістнадцятого президента ті цілі або прагнення, які він навряд чи намагався досягнути в середині ХІХ століття. І якщо академічна історична наука здійснювала спроби переосмислювати життєдіяльність шістнадцятого президента в категоріях його власного часу, то колективна пам'ять, підтримана масовою культурою, актуалізовувала його діяльність згідно своїх нагальних потреб.

Розглядаючи роль образу А. Лінкольна в період Руху за громадянські права, не можна оминати й його сприйняття безпосередньо афроамериканським населенням країни. В середовищі афроамериканських громадян пам'ять про шістнадцятого президента США також була сакралізована ще з кінця ХІХ століття, але з дещо іншим акцентом. Завдяки політичним рішенням А. Лінкольна ця частина населення Америки чи не вперше змогла вписати себе в історію США як невід'ємна складова цієї країни. Навіть у сегрегованій системі шкільної освіти, яка виникла після прийняття перших законів «Джима Кроу»³⁵³ і діяла фактично до 1965 року, у сприйнятті афроамериканських учнів образ шістнадцятого президента США сприймався як культовий символ їхньої

³⁵² Цей аналіз був проведений на основі промов, зібраних в онлайн-архіві Американського президентського проекту (American presidency project). База даних не включає згадки імені Лінкольна у власних назвах (наприклад, меморіал імені Лінкольна або Лінкольн Мюзік Хол тощо). Детальніше ознайомитись зі статистикою можна за посиланням Stewart, J. W. (2017). *The appropriation of Abraham Lincoln by Ronald Reagan and conservative notions of Lincoln's legacy, 1980-1989* (thesis). Kent State University, Kent. Retrieved from https://etd.ohiolink.edu/!etd.send_file?accession=kent149192778845793&disposition=inline. P. 2

³⁵³ Urofsky, M. I. (2020, August 21). *Jim Crow law*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/event/Jim-Crow-law>.

свободи³⁵⁴. Незважаючи на те, що рівень освіти і умови навчання в державних сегрегованих школах для темношкірого населення був набагато гіршим, ніж в школах для білих, а фінансування підручників та зарплати вчителям були значно нижчими³⁵⁵, сам факт можливості навчатися у безкоштовній школі для багатьох афроамериканців ще наприкінці XIX століття сприймався як велике досягнення діяльності президента А. Лінкольна.

Образ Великого Емансипатора у середовищі темношкірого населення зміцнювався впродовж першої половини XX століття і використовувався як орієнтир для формування політичного порядку денного, який остаточно сформувався в роки Руху за громадянські права. Відома промова Мартіна Л. Кінга біля підніжжя меморіалу Лінкольна у Вашингтоні, проголошена у 1963 році, є підтвердженням цьому. Вона розпочинається саме з апеляції до історичних рішень шістнадцятого президента та їхнього значення для афроамериканців. Згадуючи про Прокламацію звільнення рабів, підписану А. Лінкольном, Мартін Л. Кінг описує її як «...великий промінь надії для мільйонів чорних рабів, які були охоплені полум'ям згубної несправедливості. Вона стала радісним світанком, який закінчив довгу ніч їхнього полону». «Але через сто років, – продовжує Кінг, - ми змушені визнати трагічний факт, що негр усе ще не вільний. Через сто років життя негра, на жаль, як і раніше калічиться кайданами сегрегації й оковами дискримінації. Через сто років негр живе на пустельному острові бідності посеред величезного океану матеріального процвітання. Через сто років негр як і раніше змагає на задвірках американського суспільства і виявляється у вигнанні на своїй власній

³⁵⁴ Golfield, D. (2017, July 10). *Lincoln's Image in the American Schoolbook*. *American Studies Journal*. <http://www.asjournal.org/53-2009/lincolns-image-in-the-american-schoolbook/>.

³⁵⁵ Virginia Museum of History & Culture. (2013). *Beginnings of Black Education*. Virginia Museum of History & Culture. <https://www.virginiahistory.org/collections-and-resources/virginia-history-explorer/civil-rights-movement-virginia/beginnings-black>.

землі.»³⁵⁶. У іншому, не менше відомому тексті М.-Л. Кінга - листі з Бірмінгемської в'язниці - автор також апелює до пам'яті шістнадцятого президента. Відповідаючи на звинувачення в екстремізмі, він згадав слова А. Лінкольна: «Наша держава не виживе напіввільною і напіврабською»³⁵⁷, надихаючи ними себе на продовження боротьби.

Оцінивши рішення А. Лінкольна у такий спосіб, М. Л. Кінг не просто підкріплював сформований у свідомості мільйонів американців образ шістнадцятого президента як Великого Емансипатора. Фактично він пов'язував сучасний для нього політичний рух проти расової дискримінації із боротьбою проти рабства середини ХІХ століття. І для мільйонів темношкірих американців це були ланки одного великого процесу. Ймовірно, життєдіяльність А. Лінкольна в культурному середовищі більшості афроамериканського населення звелася до декількох парадигм, які, з одного боку, були схожі із образами білого населення, а з іншого мали відмінне смислове навантаження. В середині ХХ століття активна частина афроамериканського населення вважало справу, розпочату А. Лінкольном не завершеною. Вони не відчували себе повністю вільними у своїй країні і бажали логічного завершення історичного процесу, закладеного Великим Емансипатором. Саме тому Мартін Л. Кінг у своїй промові поєднав у логічному для нього, і, очевидно, більшості темношкірого населення взаємозв'язку події сторічної давнини і сучасності. Вони сприймалися як складові одного великого процесу, хоча й з точки зору академічної історії, такими не були.

Одночасно велика частина білого населення, особливо в південних штатах, визнаючи історичне значення рішень А. Лінкольна, довгий час сприймало сформовану систему сегрегації природнім і нормальним станом

³⁵⁶ King, M. L. (1968). *"I Have a Dream," Address Delivered at the March on Washington for Jobs and Freedom*. The Martin Luther King, Jr., Research and Education Institute. <https://kinginstitute.stanford.edu/king-papers/documents/i-have-dream-address-delivered-march-washington-jobs-and-freedom>.

³⁵⁷ Кінг, М. Л. (2014). *Лист із Бірмінгемської в'язниці*. Критика: міжнародний огляд книжок та ідей. <https://krytyka.com/ua/articles/lyst-iz-birminhemskeyi-vyaznytsi?page=3>.

речей. У сприйнятті білих громадян південних штатів рішення шістнадцятого президента стали передумовою того становища, яке склалося в країні. Іншими словами, різні категорії населення (у цьому випадку афроамериканці і білі громадяни США), однаково визнаючи досягнення однієї і тієї ж особистості, по-різному обґрунтовували стан речей, сформований її рішеннями. Можливо, це є ще одним поясненням, чому біле населення південних штатів довгий час було прихильником системи сегрегації. Адже вона стала наслідком рішень людини, образ якої у суспільній свідомості був сформований переважно у позитивному світлі для усієї країни.

Історичні образи, особливо політичних діячів, у свідомості широкої аудиторії мають схильність до спрощення, навколо якого відбуваються процеси героїзації або демонізації особистості. Зведення життєдіяльності людини лише до декількох дій або рішень вимальовуються у суспільній свідомості фактично у стереотипи. Вони підкріплені системою освіти та популярною культурою і часто можуть суперечити історичним фактам або, щонайменше, занадто їх спрощувати. Але, водночас, вони стають новою історичною реальністю суспільства, в якому розповсюджуються та зміцнюються. Люди сприймають своє минуле крізь систему цих образів і ними же керуються, пояснюючи сучасність. Це надихає їх на дії або, навпаки, надає обґрунтування бездіяльності. Відтак, в середовищі одного суспільства, об'єднаного єдиним культурним, політичним або економічним простором, формуються різні способи змалювання образів історичних особистостей, їхнього сприйняття та оцінки.

Віра в те, що А. Лінкольн був прихильником суспільства, в якому колір шкіри не відіграв жодного значення, ґрунтується на культурі жертвності і образ. Переконавання американців впродовж 60-х років ХХ століття в тому, що Громадянська війна сторічної давнини не завершила справу викорінення злиднів у суспільстві, паралельно супроводжувалося вірою, що звільнення рабів було першим кроком боротьби за расову рівність. Перегляд своєї історії

американцями часу Руху за громадянські права співвідноситься із твердженням, що «функція великої та відомої людини полягає у тому, щоб бути символом». І питання в тому, наскільки цей символ відповідає схильностям свого часу. Початкове прагнення А. Лінкольна, закріплене у символі боротьби за єдність держави, тепер було зайняте новим смисловим навантаженням, яке більше відповідало своїй добі³⁵⁸.

Загальна демократизація суспільства змінила фокус щодо головних дієвих осіб історичного процесу. Відтепер темношкіре населення і жінки зайняли рівноправне становище в американському історичному наративі поряд із білими чоловіками. Однак це й здійснило певний дисбаланс у висвітленні важливих історичних епізодів. Наприклад, головними героями історичних Громадянської війни підручників 70-80-х років ставали раби і солдати, а не політичні діячі, такі як А. Лінкольн або Л. Грант³⁵⁹. Цей загальносвітовий тренд акцентування уваги академічної спільноти на соціальній історії, який прийшов в Америку зокрема під впливом французької школи «Анналів» і британської «Нової соціальної історії», почне змінюватися вже з 90-х років ХХ століття. Політична історія і її актори знову потраплятимуть у центр зацікавленості академічної спільноти. Але якщо мова іде про колективне сприйняття минулого, то нова соціо-культурна реальність, у яку увійшли США наприкінці ХХ – поч. ХХІ століття, дещо змінить схильність американців звертатися до імені свого шістнадцятого президента.

4.4. Смислові навантаження образу А. Лінкольна в суспільно-політичному і культурному житті США кін. ХХ – поч. ХХІ ст.

Рух за громадянські права і кінець Холодної війни ознаменували нову сторінку американської історії. Завершення багатолітнього протистояння

³⁵⁸ Schwartz, B. (2014). *Abraham Lincoln in the Post-Heroic Era. History and Memory in Late Twentieth-Century America*. University of Chicago Press. P. 129

³⁵⁹ Прикладом праці з соціальної історії США є відомий твір «Народна історія США» від 1980 року авторства Г. Зіна: Zinn, H. (2015). *A people's history of the United States: 1492-present*. Routledge, Taylor et Francis Group.

призвело до глобальної зміни світовідчуття мільйонів людей як в Америці, так і по всьому світу. Велика загроза, яка супроводжувала життя суспільства більше сорока років, відтепер відійшла. І це здійснило свій внесок у розмиття усталених координат сприйняття свого минулого. Водночас і загальна демократизація суспільства наполегливо підштовхувала американців до перегляду сторінок своєї історії. Особистості, які були героями національного пантеону впродовж складних епізодів ХХ століття, відтепер потрапляли в тінь колективної пам'яті.

А. Лінкольн, незмінна точка моральної і духовної опори суспільства США в роки Великої депресії, Другої світової війни та Холодної війни, з кінця ХХ століття поступово втрачає свою популярність. Варто зауважити, що це не означає, що американці почали менше шанувати свого шістнадцятого президента. Велика кількість наукових установ, бібліотек, музеїв, федеральних і місцевих товариств, різних стипендій, присвячених дослідженню біографії А. Лінкольна, на сьогоднішній день роблять його однією з найбільш досліджуваних історичних особистостей американської історії. Президенти, конгресмени та представники громадянського суспільства продовжують відзначати пам'ятні дати, пов'язані з ім'ям шістнадцятого президента. Він продовжує відігравати одну з найважливіших ролей у підкріпленні національної ідентичності американців. Однак роль, яку його образ у суспільному сприйнятті виконував впродовж більшої частини ХХ століття, дещо змінилась. Благоговіння перед іменем А. Лінкольна почало зникати. І поясненням цьому може стати нова соціо-культурна обстановка, суспільна мораль і цінності, які сформувались в країні на межі тисячоліть.

Значення Руху за громадянські права полягає не лише у поступовому подоланні расової та соціальної нерівності, але й у переосмисленні самого поняття «рівність». Невпинний процес десегрегації суспільства розповсюджувався на особистостей своєї історії так само, як і на своїх сучасників. Великі люди минулого, безумовно, залишились у пам'яті і їх

продовжують шанувати, але суспільний пієтет почав спадати. Які б важливі досягнення не були реалізовані у минулому, сьогодні в очах суспільства це виглядає менш актуальним. Історичні особистості, які десятиліттями носили ореол величності, відтепер втрачали його, адже нове покоління не сприймає саму ідею «величності». Стабільна, постіндустріальна демократія більше не знаходить місця видатним чоловікам і жінкам через радикально нові концепції рівності. У суспільстві сформувались культурні ідеали, у яких особистість А. Лінкольна, як і інших історичних постатей минулого, виглядає менш переконливою. Америка вступила у «пост-героїчну еру»³⁶⁰. Вона характеризується найкращим за всю історію країни ставленням до гідності людини, захисту її прав і благополуччя. Суспільство цієї ери визнає різноманітність і засуджує будь-які натяки на поділ людей за расовою, релігійною, статевою або етнічною приналежністю. І мало хто бажає повертатися до часів, коли розмежувальні лінії були чіткими, а їхнє дотримання вважалось звичною справою. Звичні стереотипи, які використовували американці щодо самих себе і національних меншин впродовж десятиліть, зруйнувалися. І негативне ставлення до расового, статевого або етнічного різноманіт зникло паралельно із падінням престижу А. Лінкольна та інших американських героїв. Адже звеличування одних особистостей, які наділяються якостями, що ставлять їх вище співвітчизників, передбачає переконання в наявності нижчих людей, обдарування або здібності яких ставляться під сумнів. Націоналізм, расизм або віра у величність певних людей мають корені в одному і тому ж соціальному постулаті: розділене суспільство, у якому існують лінії між людьми в межах однієї держави і однієї общини. Цей постулат викликає ворожість і є образливим. Падіння престижу А. Лінкольна було частиною соціокультурної революції, постмодерністського перевороту, який релятивізує суспільне життя, розмиваючи межі між величністю і простотою і

³⁶⁰ Schwartz, B. (2014). *Abraham Lincoln in the Post-Heroic Era. History and Memory in Late Twentieth-Century America*. University of Chicago Press. P. 189

абсолютизуючи всезагальну рівність. Амбівалентний характер цих соціокультурних змін долає відмінності між расами або статтями, але й, водночас, руйнує стереотипи, які виокремлюють велику людину від звичайної. Зменшене суспільне шанування А. Лінкольна стало наслідком природної втрати довіри суспільства до будь-якого національного гранд-нарративу³⁶¹.

Зростання суспільної байдужості до пам'яті шістнадцятого президента проявлялась у зміні усталених практик його шанування в різних сферах життя суспільства. Наприклад, наприкінці ХХ століття традиційні лютневі святкування Дня Лінкольна і Дня Вашингтона, які супроводжувались масовими подіями, тепер заміщуються. У побутовому житті американців зростає популярність приємного свята День Св. Валентина, відзначання якого накладалось на традиційні лютневі шанування великих президентів. Паралельно набуває всенаціонального значення знакові дати для афроамериканського населення країни, пов'язані з днем народження М. Л. Кінга або місяця афроамериканської історії, який також проходить у лютому³⁶². Це є одним з елементів процесу деміфологізації історичних постатей далекого минулого і заміщення їх більш близькими для нового покоління діячами. Подібні процеси відбувалися в кінематографі, мистецтві і, навіть, офіційній державній політиці. Певним індикатором цього є зміни постатей, яких зображали поштові служби на своїх марках. У 2000 році, наприклад, Поштова служба США (U.S. postal service) анонсувала, що вони завершують зображення «Великих» американців і замінюють їх на більш широке поняття «Видатних». Демократизуючи свою політику пам'яті зображенням «видатних» постатей, а не «великих», поштова служба підтримала можливість більшої кількості американців закріпитися у національній пам'яті країни. Так, якщо впродовж перших десятиліть ХХ століття 75% усіх зображених американців

³⁶¹ Schwartz, B. (2014). *Abraham Lincoln in the Post-Heroic Era. History and Memory in Late Twentieth-Century America*. University of Chicago Press. P. 191

³⁶² Schwartz, B. (2014). *Abraham Lincoln in the Post-Heroic Era. History and Memory in Late Twentieth-Century America*. University of Chicago Press. P. 195

були політиками або державними діячами (безумовно, серед них був А. Лінкольн), то на початок XXI століття таких зображень стало лише 28,8%. Натомість, з другої половини XX століття збільшується кількість марок із зображеними науковцями, військовими, спортсменами або лідерами меншин³⁶³.

Зазначені приклади є одними з небагатьох проявів зміни суспільних цінностей американців на зламі тисячоліть. Завдяки цим трансформаціям відбулась переоцінка значення видатних історичних постатей. Вони поступилися місцем національного шанування іншим, більш близьким новому поколінню героям. Однак, як і раніше, можливо, за певною інерцією, але шістнадцятий президент залишається неодмінною частиною національного життя американців у XXI столітті. Особливо це відчувається у політичній площині. Навіть 150 років потому про А. Лінкольна згадують президенти та конгресмени, продовжуючи підтримувати його образ, як людини, що зберегла країну в складні часи її історії, і з якої необхідно брати приклад.

Б. Обама у лютому 2007 року оголосив про своє прагнення балотуватися на пост президента США у місті, де А. Лінкольн проголосив свою відому промову про «розділений дім» («House divided speech»), оголосивши про намір обиратися до сенату. Очевидно, що місце для оголошення свого рішення було обрано майбутнім президентом Б. Обамою не випадково. Для нього, як першого кандидата афроамериканця, ім'я А. Лінкольна носило більш, ніж символічний характер. Він обґрунтовував своє висунення, надихаючись політикою шістнадцятого президента: «Він каже нам, що в словах є сила. Він каже, що в переконанні є сила. Що за всім відмінностями між расами і регіонами, вірою і соціальним становищем, ми є єдині... Це наша мета сьогодні. Ось чому я у цій гонці»³⁶⁴

³⁶³ Schwartz, B. (2014). *Abraham Lincoln in the Post-Heroic Era. History and Memory in Late Twentieth-Century America*. University of Chicago Press. P. 212

³⁶⁴ Obama, B. (2007, February 10). *Remarks Announcing Candidacy for President in Springfield, Illinois*. The American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-announcing-candidacy-for-president-springfield-illinois>.

У своїй промові майбутній 44 президент знову, як це робили багато його попередників, проводить паралелі між викликами свого часу із тими, що супроводжували правління 16 президента: «Кожне нове покоління піднімалось і робило те, що повинно було робити. Сьогодні перед нами стоїть новий виклик – і нашому поколінню прийшов час відгукнутися. Саме завдяки нашій непохитній вірі в те, що перед обличчям неймовірних шансів («in the face of impossible odds»), народ, який любить свою країну, здатен її змінити. Це те, що зрозумів Авраам Лінкольн. У нього були власні сумніви. У нього були поразки. У нього були невдачі. Але завдяки своїй волі і своїм словам він сколихнув націю і допоміг звільнити людей...Саме тому, що чоловіки і жінки кожної раси і усіх прошарків суспільства продовжували слідувати за свободою задовго після смерті Лінкольна, сьогодні у нас є шанс протистояти викликам цього тисячоліття разом, як один народ – Американці»³⁶⁵.

На початку XXI століття, в умовах абсолютно іншої соціокультурної і політичної реальності, у суспільній свідомості все ще зберігається і підкріплюється образ А. Лінкольна як людини, яка врятувала націю від руйнування. Він, як і раніше, залишається однією з головних історичних інстанцій, до якої апелює суспільство, коли мова йде про необхідність об'єднати зусилля та боротися за рівність і процвітання нації в умовах нових викликів. У XXI століття такими викликами, за словами того ж кандидата в президенти США Б. Обама була війна в Іраку, залежність від нафти, яка ставить під загрозу майбутнє нації, школи, в яких багато дітей не отримують належну освіту та бідність багатьох родин, які живуть від платіжки до платіжки, незалежно від того, як важко працюють. І побороти їх можна лише об'єднавши зусилля³⁶⁶.

³⁶⁵ Obama, B. (2007, February 10). *Remarks Announcing Candidacy for President in Springfield, Illinois*. The American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-announcing-candidacy-for-president-springfield-illinois>.

³⁶⁶ Obama, B. (2007, February 10). *Remarks Announcing Candidacy for President in Springfield, Illinois*. The American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-announcing-candidacy-for-president-springfield-illinois>.

Б. Обама часто називав Лінкольна одним зі своїх політичних героїв. Очевидно, що він це міг робити і задля отримання певних політичних переваг в очах суспільства, яка досі вважало шістнадцятого президента одним з найвеличніших лідерів США³⁶⁷. Але, незважаючи на те, що політичні споглядачі мали тенденцію порівнювати обох президентів і часи, в які вони вступили на посаду, існує думка, що це порівняння перебільшене. Історик Д. Брінклі якось зазначив, що «незалежно від того, наскільки поганими або темним будуть часи для Барака Обами, у Лінкольна було гірше»³⁶⁸. Скоріш за все, не знайдеться переконливих аргументів, які б спростували його слова. Однак, все ж важливо зауважити, що і через півтора сторіччя після правління шістнадцятого президента, принаймні для частини американського суспільства апеляції до тих часів є важливими, і, можливо, переконливими. Перефразовуючи відому фразу К. Маркса, привид Лінкольна продовжує бродити Америкою. І хоча він втратив ту яскравість, яку мав в середині ХХ століття, його образ зберігає значимість і по сьогоднішній день.

Останній президент США Д. Трамп, представник Республіканської партії, також має схильність у своїй риториці проводити паралелі між собою і шістнадцятим президентом. Під час передвиборчої кампанії у штаті Айдахо він заявив, що має найкращі президентські якості, ніж будь-хто з його попередників, окрім, «великого Авраама Лінкольна»³⁶⁹. У травні 2020 року в інтерв'ю каналу Fox News, яке відбувалось в будівлі Меморіалу Лінкольна, президент Д. Трамп, відповідаючи на питання щодо його конфлікту з журналістами в розпал пандемії, сказав: «Мене зустрічає ворожа преса, подібно до якої ще не бачив жоден президент. Найближче до цього був ось цей джентльмен. Завжди казали, що вони ні до кого не ставилися гірше, ніж до

³⁶⁷ Renshon, S. A. (2012). *Barack Obama and the politics of redemption*. Routledge. P. 87

³⁶⁸ Maer, P. (2009, February 12). *Reflections On Lincoln's 200th Birthday*. CBS News. <https://www.cbsnews.com/news/reflections-on-lincolns-200th-birthday/>.

³⁶⁹ Associated Press. (2017, July 25). Trump: Only Lincoln 'More Presidential'. [YouTube video]. Associated Press. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=uNvWO75KQnM>

Лінкольна. Я вважаю, що до мене ставляться гірше»³⁷⁰. Такі порівняння із правителем, який став іконою американської історії та символом національної ідентичності, дещо роздратували інші американські засоби масової інформації. На каналі CNN вийшов розгорнутий сюжет під назвою «Трамп, припини порівнювати себе із Лінкольном», у якому доводиться, що шістнадцятий президент був у набагато гіршому становищі, ніж сучасний лідер країни³⁷¹.

Очевидно, що описані вище речі є частиною великої американської політики. Регулярні апеляції президентів та інших політичних діячів до імені А. Лінкольна є спробами адаптувати його усталений в суспільній свідомості образ під себе, під нову реальність. Але здійснюється це лише тому, що ім'я шістнадцятого президента залишається невід'ємною частиною суспільно-політичного життя американського народу. Хоча частина американців намагається чинити цьому супротив і розглядають Лінкольна в категоріях його власного часу, а не сучасності, ми не можемо оминати факт, що він продовжує грати свою роль в історії сучасних США.

Висновки до розділу:

Отже, спираючись на зазначене вище, можна стверджувати, що різні соціальні групи американського суспільства використовують імена відомих особистостей, спрямовуючи колективну пам'ять у певному напрямку актуального політичного чи соціокультурного порядку денного. Однак, на відміну від тоталітарних режимів, цей процес децентралізований і супроводжується альтернативними варіантами конструювання образу однієї і тієї ж історичної постаті.

На прикладі використання імені А. Лінкольна та трансформацій його образу у культурній пам'яті американського суспільства підтвердилась теза про

³⁷⁰ Collinson, S. (2020, May 5). *Lincoln got better press treatment, Trump claims, as he ups pandemic death estimate.* CNN. https://edition.cnn.com/us/live-news/us-coronavirus-update-05-04-20/h_9912d0271f79982b56538e0b3836ad70.

³⁷¹ Meltzer, O. by B., & Mensch, J. (2020, May 7). *Trump, stop comparing yourself to Lincoln.* CNN. <https://edition.cnn.com/2020/05/05/opinions/trump-abraham-lincoln-comparison-meltzer-mensch/index.html>.

те, що з погляду широкої історичної перспективи в США спостерігається міцне прагнення до продовження політичних традицій. Зокрема це простежується на основі аналізу ціннісних орієнтацій, які декларують представники політичної еліти у своїх висловлюваннях. Регулярні приклади обґрунтувань різними президентами США своєї політики принципами та рішеннями одного із попередників, демонструють історичну тяглість американської політичної системи. Ця тенденція час від часу актуалізує у культурній пам'яті нових поколінь цінності, на яких ґрунтується американський спосіб життя, спрямовуючи суспільство у певному напрямку дій. Особливо яскраво це проявляється в періоди економічних чи політичних потрясінь.

ВИСНОВКИ

Дисертаційне дослідження надає змогу стверджувати такі висновки:

1. Високий ступінь цифровізації американських бібліотек і архівів, на сьогоднішній день значно полегшив доступ до джерел та літератури, яка в них зберігається. В результаті чого стало можливим використати для роботи над дисертаційним дослідженням великої кількості необхідних матеріалів різного характеру. Джерельна база роботи складається з різноманітних документів, спроможних розкрити окремі аспекти проблематики дисертації. Частина документів (статистичні дані, законодавчі акти, рішення судів тощо) характеризується високим ступенем об'єктивності і є важливим емпіричним підґрунтям роботи. Іншій частині джерел (художні біографічні фільми, інтерв'ю або спогади) притаманний більш суб'єктивний характер, що вимагало обережних підходів до масштабних узагальнень на їх ґрунті. Водночас ці джерела краще дозволяють наблизитись до розуміння духовного життя американського суспільства впродовж часу, визначеного хронологічними межами дисертації. Застосування усього корпусу документів у комплексі дозволило розкрити проблематику роботи і вирішити поставлені завдання. Вибір джерельної бази відбувався на принципах, закладених дослідниками французької школи «Анналів».

2. Ступінь розробленості проблематики дисертації також має певну специфіку і вимагала розширення історіографії за рахунок суміжних напрямків і дисциплін. Біографічні дослідження і проблема використання імен різних історичних постатей у формуванні колективного сприйняття минулого віддавна розроблялось в американській, західноєвропейській і вітчизняній академічній спільноті. З 1980-х років фокус історіографії поступово почав зміщуватись у бік досліджень ролі особистості в історичному процесі. Паралельно розвивались студії, які ставили питання розвитку теоретико-методологічного інструментарію дослідження життєдіяльності окремих постатей. У дещо менших масштабах розроблялась проблематика, присвячена місцю образів

історичних особистостей у культурній пам'яті, зокрема американських громадян. Окремо для вирішення завдань дисертації необхідно було залучити літературу, яка безпосередньо не пов'язана із біографістикою та формуванням колективної пам'яті американського суспільства. Однак цей корпус історіографії надав змогу розширити уявлення про соціокультурний, економічний та політичний розвиток США впродовж поч. XX – поч. XXI століть. Незважаючи на достатньо велику кількість праць, присвячених окремим аспектам проблематики дисертації, на сьогоднішній день залишається дуже мало комплексних досліджень, які фокусуються на умовах формування образів історичних постатей у колективній свідомості громадян та їхньої ролі у духовному і культурному житті американського суспільства.

3. Встановлено, що суспільно-політичні, економічні та культурні контексти, які сформувались у державі в окремі історичні періоди, безпосередньо впливають на формування культурної пам'яті суспільства. У демократичних країнах з глибоко вкоріненими традиціями ринкової економіки, таких як США, колективне сприйняття минулого відбувається децентралізовано і держава посідає мінімальну роль у цьому процесі. Формування образів історичних постатей у суспільній свідомості відбувається через розвинуту інфраструктуру створення і розповсюдження інформації біографічного характеру. Зокрема це реалізовується через незалежні видавництва, величезну кількість книжкових магазинів різних форматів, мережу кіностудій і кінотеатрів, історичних товариств, інститутів громадянського суспільства тощо. Відтак, впродовж поч. XX - поч. XXI століть у США склались унікальні умови для формування альтернативних картин минулого серед широких верств населення. Це твердження справедливе і щодо адаптацій у колективній пам'яті образів окремих історичних особистостей. Одним з найважливіших факторів у цьому процесі є незалежність різних інститутів у джерелах фінансування. Організації, відповідальні за дослідження історії та розповсюдження знань про минуле, мали диверсифіковані шляхи

отримання коштів, що стало запорукою їхньої самостійності. Серед інших причин, такий стан речей став можливим завдяки глибоко вкоріненій культурі меценатства та благодійності, яка формувалась в США впродовж майже усієї історії існування держави.

4. Доведено, що окремі інститути американського суспільства, відіграють надважливу роль у формуванні культурної пам'яті громадян і їхнього сприйняття історичних постатей. Зокрема, дослідження впливу Голлівуду як одного з найбільш впливових центрів розповсюдження інформації про минуле в США, засвідчили наявність усталених практик зображення образів особистостей в американських біографічних фільмах. Зокрема у кіностудіях сформувались правила конструювання життя історичних постатей, які дозволяли змалювати найбільш зрозумілі для глядача картини їхньої діяльності та корені «величі». Враховуючи, що мільйони американців мали доступ до перегляду фільмів вже з початку ХХ століття, біографічні фільми стали чи не найбільш зручним і впливовим інструментом формування образів історичних постатей у культурній пам'яті громадян. Додатково цей процес підкріплювався створеними виробниками фільмів навчальними матеріалами, які спонукали систему шкільної освіти включати перегляд біографічних стрічок у програми викладання з історії. Це ще дужче поглиблювало залежність суспільної думки від змальованих у них образів. Сформована своєрідна екосистема продемонструвала, з одного боку, свою сталість, але з іншого – адаптивність під соціокультурні контексти, з якими зіштовхувалось американське суспільство впродовж поч. ХХ – поч. ХХІ століть.

5. Обґрунтованою є теза про те, що важливу роль у конструюванні культурної пам'яті громадян відігравали органи місцевого самоврядування та організації громадянського суспільства. Формування публічного простору американських міст і заповнення його пам'ятниками історичним особистостям відбувалось децентралізовано. Дослідження цього аспекту проблематики дисертації засвідчило, що в різних регіонах країни формувалися власні картини

минулого. Це не означає, що в державі не існує точок збігу картин минулого, однак великий акцент у формуванні публічного простору місцевими громадами робився саме на локальних особливостях. Враховуючи можливості не узгоджувати свою позицію із баченням федеральних органів влади або інших організацій, в державі склалась ситуація, в якій різні її регіони часто проживають у відмінних координатах сприйняття власного минулого. Тим не менш, на відміну від країн Старого світу, в США зазначений стан речей не призводить до глибинного розколу держави і загрози зовнішнього втручання на цьому ґрунті не існує.

6. Також обґрунтовано тезу про залежність сформованих образів окремих історичних постатей від соціокультурного, політичного та економічного контексту. Це твердження доведено на прикладі сприйняття американцями пам'яті шістнадцятого президента США А. Лінкольна в різні історичні періоди розвитку. Зазначений приклад продемонстрував декілька важливих аспектів американського духовного життя.

По-перше, в історії США існують особистості, які здебільшого об'єднують всіх громадян країн навколо своєї діяльності. А якщо говорити більш точно, то навколо цінностей, які сповідувала ця особистість в процесі своєї життєдіяльності. Аналіз різних аспектів життя американців, починаючи від історичної освіти і завершуючи політичним порядком денним, засвідчив, що постать А. Лінкольна ставала точкою моральної опори для більшості громадян країни, особливо в періоди соціальних змін і найбільш критичні епізоди історії.

По-друге, трансформації образу А. Лінкольна у культурній пам'яті американського суспільства часто відбувалась з метою адаптації його імені під значимі для окремих соціальних груп цілі. Так, суфражистки використовували ім'я шістнадцятого президента для обґрунтування боротьби за права жінок, а організації, відповідальні за створення і розповсюдження підручників, використовували образ А. Лінкольна з метою полегшити інкорпорацію новоприбулих дітей мігрантів в американське суспільство. Фактично ці

тенденції проглядаються і на сьогоднішній день, хоча з дещо меншою інтенсивністю.

По-третє, пам'ять про шістнадцятого президента ставала невід'ємним елементом політичного порядку денного політичної еліти США. Президенти Америки, від Т. Рузвельта до Д. Трампа, незважаючи на приналежність до різних політичних партій, використовували ім'я А. Лінкольна для обґрунтування своїх політичних рішень, мобілізації громадян або їхньої підтримки у скрутні моменти історії. Важливо, що образ шістнадцятого президента, який лунав у промовах його наступників, часто мав мало спільного із реальними фактами біографії. Однак важливо, що він завжди узгоджувався з актуальним порядком денним, що додатково підтверджує тезу про взаємозалежність історичного контексту і колективної пам'яті суспільства в тій її частині, яке є продуктом цілеспрямованих зусиль суб'єктів її формування і модифікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

Статистичні дані і соціологічні опитування

1. Preservation Directory. (2020). *Preservation Organizations & Resources*. PreservationDirectory.com. <https://www.preservationdirectory.com/preservationorganizationsresources/organizationcategories.aspx>.
2. Roper Center, Cornell University. (2014). *Public Opinion on Civil Rights: Reflections on the Civil Rights Act of 1964 blog*. Roper Center for Public Opinion Research. <https://ropercenter.cornell.edu/blog/public-opinion-civil-rights-reflections-civil-rights-act-1964-blog>.
3. Shmoop University. (2009). *Civil Rights Movement: Desegregation Statistics*. Shmoop. <https://www.shmoop.com/civil-rights-desegregation/statistics.html>.
4. Statista. (2020). *About us – the company behind the successful product*. Statista.com. <https://www.statista.com/aboutus/>.
5. Siena College Research Institute. “Siena's 6th Presidential Expert Poll 1982 - 2018.” *Siena College Research Institute*, 13 Feb. 2019, scri.siena.edu/2019/02/13/sienas-6th-presidential-expert-poll-1982-2018/.
6. Statista Research Department. (2013, June). *Number of bookstores in the U.S. 2004-2018*. Statista.com. <https://www.statista.com/statistics/249027/number-of-bookstores-in-the-us/>.
7. Lewis, D. (2016, February 29). *It's Way Too Hard to Find Statues of Notable Women in the U.S.* Smithsonian.com. <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/its-way-too-hard-to-find-statues-of-notable-women-in-the-us-180958237/>.
8. Newport, F., Moore, D. W., & Saad, L. (2017, June 8). *The Most Important Events of the Century From the Viewpoint of the People*. Gallup.com.

<https://news.gallup.com/poll/3427/Most-Important-Events-Century-From-Viewpoint-People.aspx>.

9. Watson, A. (2019, October 29). *Number of independent bookstores in the United States from 2009 to 2019*. Statista.com. <https://www.statista.com/statistics/282808/number-of-independent-bookstores-in-the-us/>.

10. Pew Research Center. (2020, April 7). *About Pew Research Center*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/about/>.

11. Pew Research Center. (2020, May 30). *61% of young adults in U.S. watch mainly streaming TV*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/09/13/about-6-in-10-young-adults-in-u-s-primarily-use-online-streaming-to-watch-tv/>.

12. National Center for Charitable Statistics (NCCS). (2020, June 18). *The Nonprofit Sector in Brief*. National Center for Charitable Statistics. <https://nccs.urban.org/project/nonprofit-sector-brief>.

13. Kessel, P. van. (2020, July 27). *10 facts about Americans and YouTube*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/12/04/10-facts-about-americans-and-youtube/>.

14. National Association of Theatre Owners. (2020, August). *Number of U.S. Cinema Sites*. National Association of Theatre Owners. <https://www.natonline.org/data/us-cinema-sites/>.

15. Gallup Inc. (2020, August 12). *Who we are*. Gallup.com. <https://www.gallup.com/corporate/212381/who-we-are.aspx>.

16. Anderson, M. (2020, August 25). *More Americans using smartphones for getting directions, streaming TV*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/01/29/us-smartphone-use/>.

Судові рішення та їхні трактування

17. Dunn, C. (2010, January 19). *Column: Applying the Constitution to Private Actors* (*New York Law Journal*). New York Civil Liberties Union. <https://www.nyclu.org/en/publications/column-applying-constitution-private-actors-new-york-law-journal>.
18. Guglielmi v. Spelling-Goldberg Productions, L.A. No. 30872. Justia US Law (Supreme Court of California December 5, 1979). <https://law.justia.com/cases/california/supreme-court/3d/25/860.html>.
19. Hicks v. Casablanca Records, 464 F. Supp. 426 (S.D.N.Y. 1978). Justia US Law (US District Court for the Southern District of New York September 19, 1978). <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/464/426/1519871/>.
20. Rogers v. Grimaldi, 695 F. Supp. 112, 695 F. Supp. 112 (1988). Justia US Law (U.S. District Court for the Southern District of New York August 5, 1988). <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/695/112/2345732/>.
21. Seale v. Gramercy Pictures, 964 F. Supp. 918 (E.D. Pa. 1997). Justia US Law (US District Court for the Eastern District of Pennsylvania May 15, 1997). <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/964/918/1409914/>.
22. Sorrell, et al. v. IMS Health Inc., et al., 564 U.S. 552 (2011), 564 U.S. 552 (2011) Justia US Supreme Court (Justia US Supreme Court June 23, 2011). <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/564/552/>.
23. United States Courts. (2020). *What Does Free Speech Mean?* United States Courts. <https://www.uscourts.gov/about-federal-courts/educational-resources/about-educational-outreach/activity-resources/what-does>.

Політичні промови і листування

24. Associated Press. (2017, July 25). Trump: Only Lincoln 'More Presidential'. [YouTube video]. Associated Press. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=uNvWO75KQnM>

25. Cuomo, M. M. (1986, January 1). *Abraham Lincoln and Our 'Unfinished Work'*. Papers of the Abraham Lincoln Association. <https://quod.lib.umich.edu/j/jala/2629860.0008.106/--abraham-lincoln-and-our-unfinished-work?rgn=main;view>.

26. Hoover, H. (1932, November 4). *Address in Springfield, Illinois*. The American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-springfield-illinois>.

27. King, M. L. (1968). *"I Have a Dream," Address Delivered at the March on Washington for Jobs and Freedom*. The Martin Luther King, Jr., Research and Education Institute. <https://kinginstitute.stanford.edu/king-papers/documents/i-have-dream-address-delivered-march-washington-jobs-and-freedom>.

28. Lincoln, A. (1836). *To the Editor of the Sangamo Journal*. Collected Works of Abraham Lincoln. <https://quod.lib.umich.edu/l/lincoln/lincoln1/1:76?rgn=div1;view=fulltext;q1=Lyceum>.

29. Lincoln, A. (1863, November 19). *Address at the Dedication of the National Cemetery at Gettysburg, Pennsylvania [Gettysburg Address]*. The American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-the-dedication-the-national-cemetery-gettysburg-pennsylvania-gettysburg-address>.

30. Obama, B. (2007, February 10). *Remarks Announcing Candidacy for President in Springfield, Illinois*. The American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-announcing-candidacy-for-president-springfield-illinois>.

31. Reagan, R. (1983, January 15). *Remarks on the Anniversary of the Birth of Martin Luther King, Jr.* The American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-the-anniversary-the-birth-martin-luther-king-jr-0>.

32. Roosevelt, F. D. (1942, June 13). *Executive Order 9182 Establishing the Office of War Information*. The American Presidency Project.

<https://www.presidency.ucsb.edu/documents/executive-order-9182-establishing-the-office-war-information>.

33. Roosevelt, T. (1905). *1905 Inaugural Speech*. Theodore Roosevelt Association. https://www.theodoreroosevelt.org/content.aspx?page_id=0.

34. Shapell Manuscript Foundation. (2018, January 17). *President Harding Declares Abraham Lincoln Pinnacle of Golden Age of American Statesmans (February, 1923)*. Shapell Manuscript Foundation. <https://www.shapell.org/manuscript/president-harding-declares-abraham-lincoln-pinnacle-of-golden-age-american-statesmans/>.

35. Shapell Manuscript Foundation. (2018, January 17). *President Theodore Roosevelt Letter on His "Hero" Abraham Lincoln (June 13, 1906)*. Shapell Manuscript Foundation. <https://www.shapell.org/manuscript/president-theodore-roosevelt-on-abraham-lincoln/>.

36. Wilson, W. (1916, September 4). *Address at Hodgenville, Kentucky: "Lincoln's Beginnings"*. The American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-hodgenville-kentucky-lincolns-beginnings>.

37. Кінг, М. Л. (2014). *Лист із Бірмінгемської в'язниці*. Критика: міжнародний огляд книжок та ідей. <https://krytyka.com/ua/articles/lyst-iz-birminhemskoji-vyaznytsi?page=3>.

Державні постанови і законодавчі акти

38. National Archives. (2020). *The Bill of Rights*. National Archives. <https://www.archives.gov/founding-docs/bill-of-rights>.

39. КПСС о средствах массовой информации и пропаганды. (1987). Политиздат.

40. О неправильной практике организации новых издательств. Постановление ЦК КПСС от 22 июня 1960 г. (1987). В *КПСС о средствах массовой информации и пропаганды* (С. 483–484). Политиздат.

41. О работе Госпланиздата и журнала «Плановое хозяйство». Постановление ЦК ВКП(б) от 3 января 1950 г. (1987). В *КПСС о средствах массовой информации и пропаганды* (С.459-460). Политиздат.

42. О работе ОГИЗа РСФСР. Постановление ЦК ВКП(б) от 5 октября 1946 г. (1987). В *КПСС о средствах массовой информации и пропаганды* (С.450-453). Политиздат.

43. Об издательской работе. Постановление ЦК ВКП(б) от 15 августа 1931 г. (1987). В *КПСС о средствах массовой информации и пропаганды* (С.430-437). Политиздат.

44. Совет Министров СССР. (1964). *Постановление от 2 июля 1964 г. N 604 о мерах по улучшению издательской деятельности и устранению недостатков в книжной торговле*. Библиотека нормативно-правовых актов Союза Советских Социалистических Республик.
http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_6104.htm.

Статути та інші офіційні документи організацій

45. American Biographical Institute. (2006). *Welcome to the American Biographical Institute*. ABI index.
<https://web.archive.org/web/20061206042029/http://www.abiworldwide.com/index.htm>.

46. American Council of Learned Societies. (2020). *History*. ACLS.
<https://www.acls.org/Our-Work/History>.

47. American Historical Association. (1957). *Congressional Charter of the American Historical Association*. American Historical Association.
<https://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-history-and-archives/brief-history-of-the-aha/congressional-charter>.

48. American Historical Association. (2016). *Waldo G. Leland Prize Recipients*. American Historical Association. <https://www.historians.org/awards-and-grants/past-recipients/waldo-g-leland-prize-recipients>.

49. American Historical Association. (2019). *Donors to the Association, July 1, 2018–June 30, 2019*. American Historical Association. <https://www.historians.org/about-aha-and-membership/donate/donors-to-the-association-july-1-2018-june-30-2019>.
50. American Historical Association. (2020). *Affiliated Societies*. American Historical Association. <https://www.historians.org/about-aha-and-membership/affiliated-societies>.
51. American Historical Association. (2020). *Donate to AHA*. American Historical Association. <https://www.historians.org/about-aha-and-membership/donate>.
52. *Center for the Teaching of History*. Massachusetts Historical Society: About. <http://www.masshist.org/teaching-history/about>.
53. Daughters of the American Revolution. (2015, October 26). *DAR History*. Daughters of the American Revolution. <https://www.dar.org/national-society/about-dar/dar-history>.
54. History Colorado. (2020). *About History Colorado*. History Colorado. <https://www.historycolorado.org/about>.
55. History Colorado. (2020). *Legacy Giving - Society 1879*. History Colorado. <https://www.historycolorado.org/legacy-giving-society-1879>.
56. *History Day*. Washington State Historical Society. (2020, April 23). <http://www.washingtonhistory.org/education/historyday/>.
57. *History of the UDC*. United Daughters of the Confederacy. <https://hqdc.org/history-of-the-united-daughters-of-the-confederacy/>.
58. *Massachusetts Historical Society. Founded 1791*. Massachusetts Historical Society: Online Resources. <http://www.masshist.org/collections/online?bmode=complete>.
59. National AIDS Memorial. (2020). *History*. National AIDS Memorial. <https://www.aidsmemorial.org/the-memorial>.

60. New-York Historical Society. (2020). *About the New-York Historical Society*. New-York Historical Society. <https://www.nyhistory.org/about>.
61. New-York Historical Society. (2020). *Public funds are provided by*. New-York Historical Society. <https://www.nyhistory.org/education/school-groups>.
62. Salmon, L. M. (2020). *Appendix II: Study of History Below the Secondary School*. American Historical Association. <https://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-history-and-archives/historical-archives/the-study-of-history-in-schools/appendix-ii-study-of-history-below-the-secondary-school>.
63. Washington Office of Superintendent of Public Instruction. (2020). *National History Day in Washington State*. OSPI. <https://www.k12.wa.us/student-success/resources-subject-area/social-studies/national-history-day-washington-state>.

Біографічні фільми

64. Brabin, C. (Director). (1915). *The Raven*. [Motion Picture]. USA: Essanay Film Manufacturing Company
65. Brady, W. (Producer), & Ashley A. (Director). (1917). *Rasputin, the black monk*. [Motion Picture]. USA: World Film Company.
66. Brenon, H. (Producer), & Brenon, H. (Director). (1917). *The fall of Romanovs*. [Motion Picture]. USA: First National pictures.
67. Dintenfass, M. (Producer), & Nigh W. (Director). (1918). *My four years in Germany*. [Motion Picture]. USA: Warner Brothers.
68. Fitzmuirice, G. (Producer), & Fitzmuirice, G. (Director). (1931). *Mata Hari*. [Motion Picture]. USA: Metro-Goldwyn-Mayer.
69. Fleming, C. (Director). (1914). *Beating back*. [Motion Picture]. USA: The Thanouser Company.
70. Goncharov, V. (Director). (1910). *Peter the Greate*. [Motion Picture]. Russia: Pathe.

71. Griffith, D. (Director). (1914). *Home, sweet home*. [Motion Picture]. USA: Mutual Film.
72. Griffith, D. (Director). (1914). *Judith of Bethulia*. [Motion Picture]. USA: Biograph Company.
73. Griffith, D. (Producer), & Cabanne, C. (Director). (1914). *The life of General Villa*. [Motion Picture]. USA: Mutual Film.
74. Hackford, T. (Director). (2004). *Ray*. [Motion picture]. USA: Universal Studios.
75. Howard, R. (Director). (2001). *A Beautiful Mind*. [Motion picture]. USA: Focus Features.
76. Ince, T. (Producer), & Ford, F. (Director). (1912). *Custer`s Last Fight*. [Motion Picture]. USA: Mutual film corporation.
77. Lasky, J. (Producer), & DeMille C. (Director). (1916). *Joan the Woman*. [Motion Picture]. USA: Paramount Pictures.
78. Lloyd, F. (Director). (1916). *David Garrick*. [Motion Picture]. USA: Paramount Pictures.,
79. Marion, F. (Producer), & Olcott, S. (Director). (1912). *From the Manger to the Cross*. [Motion Picture]. USA: The Kalem company.
80. Musgrove, G. (Producer), & Longford, R. (Director). (1911). *Sweet Nell of Old Drury*. [Motion Picture]. Australia: Spencer`s Pictures.
81. Peters, M. (Producer), & Stuart Blackton, J. (Director). (1909). *The Life of Moses*. [Motion Picture]. USA: Vitagraph Company of America.
82. Plunkett, J. (Producer), & Adolphi, G. (Director). (1918). *The woman the Germans shot*. [Motion Picture]. USA: Selznick Pictures.
83. Samuelson, G. (Producer), & Haldane, B. (Director). (1913). *Sixty Years a Queen*. [Motion Picture]. United kingdom: Barker Films.
84. Stanson, R. (Director). (1918). *Why America will win*. [Motion Picture]. USA: Fox Film Corporation.,

85. Zukor, A. (Producer), & Jose, E. (Director). (1918). *Private Peat*. [Motion Picture]. USA: Paramount pictures.

86. Zukor, A. (Producer), & Kirkwood, J. (Director). (1915). *Mistress Nell*. [Motion Picture]. USA: Paramount Pictures.

Шкільні підручники та інші навчальні матеріали

87. FB&c Ltd. (2016). *Photoplay Studies, 1935*. Forgotten Books. https://www.forgottenbooks.com/en/books/PhotoplayStudies_10838051.

88. FB&c Ltd. (2016). *Photoplay Studies, 1940*. Forgotten Books. https://www.forgottenbooks.com/en/books/PhotoplayStudies1940_10829938.

89. Hart, A. B. (1918). School history of the United States. *Internet Archive*. American Book Co. <https://archive.org/details/schoolhistoryofu01hart/page/n5/mode/2up>.

90. Jones, J. W. (1901). School history of the United States. *Internet Archive*. University Publishing Company. <https://archive.org/details/schoolhistoryofu00jone/mode/2up>.

91. Lee, S. P. (1900). New school history of the United States. *Internet Archive*. Richmond, Va., B. F. Johnson publishing co. <https://archive.org/details/newschoolhistory00lees/page/n5/mode/2up>.

92. Lossing, B. J. (2018). *A centennial edition of the history of the United States: from the discovery of America to the end of the first one hundred years of American independence: with a full account of the approaching centennial celebration*. Franklin Classics.

Матеріали ЗМІ

93. “Lincoln Wins: Honest Abe Tops New Presidential Survey.” *CNN*, Cable News Network, 16 Feb. 2009, edition.cnn.com/2009/POLITICS/02/16/presidential.survey/.

94. Capps, K. (2016, February 24). *The Gender Gap in Historic Sculptures and Public Art*. Bloomberg.com. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-02-24/the-gender-gap-in-historic-sculptures-and-public-art>.
95. Collinson, S. (2020, May 5). *Lincoln got better press treatment, Trump claims, as he ups pandemic death estimate*. CNN. https://edition.cnn.com/us/live-news/us-coronavirus-update-05-04-20/h_9912d0271f79982b56538e0b3836ad70.
96. Frail, T. A. (2014, November 17). *Meet the 100 Most Significant Americans of All Time*. Smithsonian.com. <https://www.smithsonianmag.com/smithsonianmag/meet-100-most-significant-americans-all-time-180953341/>;
97. Heald, T. (2005). *I have been nominated for an International Peace Prize*. The Heald Report #24. http://www.timheald.com/TimHeald_new/includes/TH_Reports/TH_report_24.htm.
98. Hoff, M. (2020, June 13). *This map shows how many Confederate monuments and symbols still stand in the US*. Business Insider. <https://www.businessinsider.com/confederate-monuments-and-other-symbols-in-the-us-2020-6>.
99. Little, B. (2017, August 17). *How The US Got So Many Confederate Monuments*. History.com. <https://www.history.com/news/how-the-u-s-got-so-many-confederate-monuments>.
100. Madrigal, A. C. (2012, June 8). *A Golden Age of Books? There Were Only 500 Real Bookstores in 1931*. The Atlantic. <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/06/a-golden-age-of-books-there-were-only-500-real-bookstores-in-1931/258309/>.
101. Maer, P. (2009, February 12). *Reflections On Lincoln's 200th Birthday*. CBS News. <https://www.cbsnews.com/news/reflections-on-lincolns-200th-birthday/>.

102. Meltzer, O. by B., & Mensch, J. (2020, May 7). *Trump, stop comparing yourself to Lincoln.* CNN. <https://edition.cnn.com/2020/05/05/opinions/trump-abraham-lincoln-comparison-meltzer-mensch/index.html>.

103. Schiff, S. (2012, November 24). *The Dual Lives of the Biographer.* The New York Times. <https://opinionator.blogs.nytimes.com/2012/11/24/the-dual-lives-of-the-biographer/>.

104. Shane, C. (2011, April 15). *Why the dearth of statues honoring women in Statuary Hall and elsewhere?* The Washington Post. https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/why-the-dearth-of-statues-honoring-women-in-statuary-hall-and-elsewhere/2011/04/11/AFx8lgjD_story.html.

105. Singer P. Independent Bookstores Harvest Their Zeal. / Singer Penny. [Електронний ресурс] – 1999. – Режим доступу до статті: <https://www.nytimes.com/1999/01/17/nyregion/independent-bookstores-harvest-their-zeal.html>

106. The Age. (2004). *Scam of the year a snip at \$195.* The Age. <https://www.theage.com.au/national/scam-of-the-year-a-snip-at-195-20040827-gdyj5b.html>.

107. Wolf, R. (2014, April 1). *Equality still elusive 50 years after Civil Rights Act.* USA Today. <https://www.usatoday.com/story/news/nation/2014/01/19/civil-rights-act-progress/4641967/>.

Картини

108. Rusch, E. (1962). *Trademark#5.* Tate modern, London. The Tate Gallery. <https://www.tate.org.uk/art/artworks/ruscha-trademark-5-t07510>

109. Ruscha, E. (1969). *Hollywood.* Tate modern, London. The Tate Gallery. <https://www.tate.org.uk/art/artworks/ruscha-hollywood-p07716>.

Література

Монографії та антології

110. Allison, D. B. (2018). Remembering the Civil. In D. B. Allison (Ed.), *Controversial monuments and memorials: a guide for community leaders* (pp. 47–56). essay, Rowman & Littlefield.
111. Altschuler, B. (2016). *Acting presidents: 100 years of plays about the presidency*. Palgrave Macmillan.
112. Brown, T., & Vidal B. (Eds.). (2013). *The biopic in contemporary film culture*. Routledge.
113. Carwardine, R., & Sexton, J. (Eds.). (2011). *The global Lincoln*. Oxford University Press.
114. Cheshire, E. (2015). *Bio-pics. A life in a picture*. New York, NY: Columbia University Press.
115. Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History (Studies)*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
116. Devis K. (1984). *Two-Bit Culture. The paper backing of America*. Retrieved September 7, 2020, from <https://archive.org/details/twobitculturepap00davi>
117. Gilder Lehrman Institute of American History. (2012). *Suffragists invoke Lincoln, 1910*. Gilder Lehrman Institute of American History. <https://www.gilderlehrman.org/history-resources/spotlight-primary-source/suffragists-invoke-lincoln-1910>.
118. Gordon, R. (2016). *The rise and fall of American growth. The U.S. standard of living since the Civil War*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
119. Greco, A. N., Milliot, J., & Wharton, R. M. (2014). *The book publishing industry*. Routledge.
120. Haan, B. (2017). Personalized history: on biofiction, source criticism and the critical value of biography . In H. Renders, B. de Haan, & J. Harmsma (Eds.),

The biographical turn: lives in history (pp. 67–85). essay, Routledge Taylor & Francis Group.

121. Haan, B. Renders, H. (2014). Towards Traditions and Nations. In H. Renders, B. de Haan (Eds.), *Theoretical discussion on biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing* (pp.11–23). Leiden & Boston: Brill.

122. Hamilton, N. (2009). *Biography: a brief history*. Harvard University Press.

123. Hamilton, N. (2017). Biography as corrective . In H. Renders, B. de Haan, & J. Harmsma (Eds.), *The biographical turn: lives in history* (pp. 24–41). essay, Routledge Taylor & Francis Group.

124. Howes, C. (2017). What are we turning from. Research and ideology in biography and life writing. In *The biographical turn: lives in history* (pp. 191–203). essay, Routledge, an imprint of the Taylor & Francis Group.

125. Klein, C. (2017). Biography as a concept of thought: On the premises of biographical research and narrative. In H. Renders, B. de Haan, & J. Harmsma (Eds.), *The biographical turn: lives in history* (pp. 98–106). essay, Routledge Taylor & Francis Group.

126. Konstan, D., & Walsh, R. (2016). Civic and subversive biography in antiquity. In K. de Temmerman & K. Demoen (Eds.), *Writing biography in Greece and Rome: narrative technique and fictionalization* (pp. 26–43). essay, Cambridge University Press.

127. Labode, M. (2018). Confronting Confederate Monuments in the Twenty-First Century. In D. B. Allison (Ed.), *Controversial monuments and memorials: a guide for community leaders* (pp. 27–36). essay, Rowman & Littlefield.

128. Lee, H. (2009). *Biography: a very short introduction*. Oxford University Press.

129. Leland, W. (1952). The Historian and the Public in the United States. *Revista De Historia De America*, (33), 53-73. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/20138155>

130. Luce, H. (1941). The American Century. *Diplomatic History*, 23(2), 159-171. Retrieved September 7, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/24913736>
131. Miller, J. (2013). A historical appreciation of the biographical turn. In L. A. Lindsay & J. W. Sweet (Eds.), *Biography and the black Atlantic* (pp. 19–47). essay, University of Pennsylvania Press.
132. Office for Civil Rights. (1999). *Impact of the Civil Rights Laws*. US Department of Education. <https://www2.ed.gov/about/offices/list/ocr/docs/impact.html>.
133. Olson, L. (2013, February 13). *Abe Lincoln and World War II*. Lynne Olson. <http://www.lynneolson.com/abe-lincoln-and-world-war-ii/>.
134. Reinhart, M. S. (2012). *Abraham Lincoln on screen: fictional and documentary portrayals on film and television*. McFarland & Company, Inc.
135. Renders, H. (2014). Roots of Biography. From Journalism to Pulp to Scholarly Based Non-Fiction. In H. Renders, B. de Haan (Eds.), *Theoretical discussion on biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing* (pp.24–42). Leiden & Boston: Brill.
136. Renshon, S. A. (2012). *Barack Obama and the politics of redemption*. Routledge.
137. Rollyson, C. (2017). Liberation from low dark space. Biography beside and beyond the academy. In H. Renders, B. de Haan, & J. Harmsma (Eds.), *The biographical turn: lives in history* (pp. 203–214). essay, Routledge, an imprint of the Taylor & Francis Group.
138. Schwartz, B. (2000). *Abraham Lincoln and the forge of national memory*. University of Chicago Press.
139. Schwartz, B. (2014). *Abraham Lincoln in the Post-Heroic Era. History and Memory in Late Twentieth-Century America*. University of Chicago Press.
140. Sheffield Hale, F. (2018). Challenging Historical Remembrance, Myth, and Identity: The Confederate Monuments Debate. In D. B. Allison (Ed.),

Controversial monuments and memorials: a guide for community leaders (pp. 90–100). essay, Rowman & Littlefield.

141. Shepherd, M. (2007). *Dick Holler*. Louisiana Music Hall of Fame. <http://louisianamusichalloffame.org/content/view/45/81>.

142. Stewart, J. W. (2017). *The appropriation of Abraham Lincoln by Ronald Reagan and conservative notions of Lincoln's legacy, 1980-1989* (thesis). Kent State University, Kent. Retrieved from https://etd.ohiolink.edu/!etd.send_file?accession=kent149192778845793&disposition=inline

143. Thompson, K. (2015, February 10). *Looking for the American Dream: Lincoln Statues in the Great Depression*. Civil Discourse. <http://www.civildiscourse-historyblog.com/blog/2015/2/6/lookingfortheamericandream>.

144. Titus, J. O. (2018). Memorializing the Confederate Past at Gettysburg during the Civil Rights and Cold War Era. In D. B. Allison (Ed.), *Controversial monuments and memorials: a guide for community leaders* (pp. 56–65). essay, Rowman & Littlefield.

145. U.S. G.P.O. (1960). Abraham Lincoln sesquicentennial, 1959-1960: final report. *Google books*. <https://play.google.com/books/reader?id=ix3VAAAAMAAJ&hl=ru&pg=GBS.PP1>

146. Vidal, B. (2014). The biopic and its critical context. In T. Brown & Vidal Belén (Eds.), *The biopic in contemporary film culture* (pp. 1–32). essay, Routledge.

147. Virginia Museum of History & Culture. (2013). *Beginnings of Black Education*. Virginia Museum of History & Culture. <https://www.virginiahistory.org/collections-and-resources/virginia-history-explorer/civil-rights-movement-virginia/beginnings-black>.

148. Warren, L. A. (Ed.). (1948). *Theodor Rusvelt's Admiration for Lincoln*. Lincoln Lore. https://www.friendsofthelincolncollection.org/wp-content/uploads/2018/09/LL_1948-07-05_01.pdf.

149. White, H. (1978). Introduction: tropology, discourse, and the modes of human consciousness . In *Tropics of discourse: essays in cultural criticism* (pp. 1–27). essay, Johns Hopkins University Press.
150. Zinn, H. (2015). *A people's history of the United States: 1492-present*. Routledge, Taylor et Francis Group.
151. Аверинцев, С. (1973). *Плутарх и античная биография. К вопросу о месте классика жанра в истории жанра*. Наука.
152. Ассман, А. (2018). *Длинная тень прошлого. Мемориальная культура и историческая политика*. (Б. Хлебников, пер.). Новое литературное обозрение.
153. Бахтин, М. (1975). Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. У С. Лейбович (Ред.), *Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет* (С. 234–407). ессе, Художественная литература.
154. Говорова, А., & Куприянова, Т. (Ред.). (1998). *История книги*. Издательство МГУП "Мир книги".
155. Доманска, Э. (2010). Георг Иггерс. У А. Никифоров & А. Мегилл (Ред.). *Философия истории после постмодернизма* (С. 148–167). «Канон » РООИ «Реабилитация».
156. Доманска, Э. (2010). Хейден Уайт. У А. Никифоров & А. Мегилл (Ред.). *Философия истории после постмодернизма* (С. 27-62). «Канон » РООИ «Реабилитация».
157. Доманська, Е. (2012). *Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле*. (В. Склокін & С. Троян, Ред.). Ніка-центр.
158. Коннертон, П. (2013). *Як суспільства пам'ятають*. (С. Шліпченко, Пер. і Ред.). Ніка-центр.

159. Кроссли, М. (2013). *Нарративная психология. Самость, психологическая травма и конструирование смыслов.* (А. Киселева, Ред.). «Гуманитарный Центр».
160. Ляпустин, Б., & Суриков, И. (2007). *Древняя Греция: учеб. пособие для вузов.* «Дрофа».
161. Нора, П. (2014). *Теперішнє, нація, пам'ять.* (А. Рєпа, Пер.). ТОВ «Видавництво "КЛІО"».
162. Уайт, Х. (2002). *Метаистория. Историческое воображение в Европе XIX века.* (Е. Трубина & В. Харитонов, Пер.). Издательство Уральского университета.
163. Хальбвакс, М. (2007). *Социальные рамки памяти.* (С. Зенкин, Пер.). Новое издательство.
164. Шомракова, И., & Баренбаум, И. (2005). *Всеобщая история книги.* Профессия.

Енциклопедії та інші довідкові видання

165. "1910s: Film and Theater. Bowling, Beatniks, and Bell-Bottoms: Pop Culture of 20th-Century America". Retrieved August 11, 2020 from Encyclopedia.com: <https://www.encyclopedia.com/history/culture-magazines/1910s-film-and-theater>
166. American Library Association (ALA). (1999). *Choice: Current Reviews for Academic Libraries.* Google books. <https://play.google.com/books/reader?id=c-48AQAAIAAJ&pg=GBS.PP5>.
167. American National Biography. (2020). *A Short History of the American National Biography.* ANB. <https://www.anb.org/fileasset/files/ANB/ANBShortHistory.pdf>.

168. Eidinow, E., Hornblower, S., & Spawforth, A. (Eds.). (2012). Greek biography. *The Oxford classical dictionary* (p. 232). Oxford University Press.
169. Eidinow, E., Hornblower, S., & Spawforth, A. (Eds.). (2012). Roman biography.. *The Oxford classical dictionary* (p. 233). Oxford University Press.
170. Gale Encyclopedia of U.S. Economic History. (2020). *Publishing industry*. Encyclopedia.com. <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/publishing-industry>.
171. Kanevskii, B. (2010). *Historical Societies*. The Free Dictionary. [https://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Historical Societies](https://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Historical+Societies).
172. Kendall, P. M. (2019, March 10). *Biography. Narrative genre*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/art/biography-narrative-genre>.
173. Kiger, J. C. (2016, January 4). *Philanthropic foundation*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/philanthropic-foundation>.
174. Sklar, R., & Cook, D. A. (2019). *The silent years, 1910–27*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/art/history-of-the-motion-picture/The-silent-years-1910-27>.
175. Urofsky, M. I. (2020, August 21). *Jim Crow law*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/event/Jim-Crow-law>.

Статті у наукових фахових виданнях

176. Boyd, J. (1934). State and Local Historical Societies in the United States. *The American Historical Review*, 40(1). Retrieved September 8, 2020, from <https://www.jstor.org/stable/1838672>
177. Dean, J. (2016, April 22). *The Social and Cultural Construction of Abraham Lincoln in U.S. Movies and on U.S. TV*. American Studies Journal. <http://www.asjournal.org/53-2009/social-and-cultural-construction-of-lincoln-in-movies-and-on-tv/>.

178. Golfield, D. (2017, July 10). *Lincoln's Image in the American Schoolbook*. *American Studies Journal*. <http://www.asjournal.org/53-2009/lincolns-image-in-the-american-schoolbook/>.
179. Howe, D. (1975). American Victorianism as a Culture. *American Quarterly*, 27(5), 507-532. Retrieved September 8, 2020, from <https://www.jstor.org/stable/2712438>
180. Kammen, M. (2001). Democratizing American Commemorative Monuments. *The Virginia Quarterly Review*, 77(2), 280-288. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/26441028>
181. Orbach, B. Y., & Einav, L. (2007). Uniform prices for differentiated goods: The case of the movie-theater industry. *International Review of Law and Economics*, 27(2), 131–153. <https://doi.org/10.1016/j.irl.2007.06.002>
182. Schwartz, B. (1996). Memory as a Cultural System: Abraham Lincoln in World War II. *American Sociological Review*, 61(5), 908-927. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/2096461>
183. Toplovich, A. (1999). The Tennessee Historical Society at 150: Tennessee History "Just and True". *Tennessee Historical Quarterly*, 58(3), 194-215. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/42628482>
184. Van West, C. (1990). Montana's Monuments: History in the Making. *Montana: The Magazine of Western History*, 40(4), 12-25. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/4519336>
185. White, H. (1988). Historiography and Historiophoty. *The American Historical Review*, 93(5), 1193-1199. Retrieved September 8, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/1873534> .
186. Александрова Г. (2019). Творча спадщина Івана Стешенка. Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, (11), 69-80.

187. Андрєєв, В. (2011). «Інтелектуальна біографія» історика: експлікація поняття. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*, (5), 333–341.
188. Базанов, М. (2016). Интеллектуальная биография. Контуры нового жанра в российской и украинской историографии. *Диалог со временем: Альманах интеллектуальной истории*, (55), 221–234.
189. Бугаєва, О. (2009). Дунаєвський Ісаак Йосипович. Українська біографістика, (5), 240-242.
190. Бугаєва, О. (2018). Визначні постаті музичної культури України. *Бібліотечний вісник*, (6), 34-42.
191. Буряк, Л. (2012). Пам'ять про Михайла Грушевського у спогадах його сучасників: штрихи до просопографічного портрету людини, політика, вченого. *Наукові записки з української історії: Зб. наук. ст.*, (32), 20-25.
192. Буряк, Л. (2013). Культурні чинники впливу на національну пам'ять українського суспільства. *Гілея. Науковий вісник*, (72), 2-17.
193. Буряк, Л. (2013). Образ В. Б. Антоновича в контексті комеморативних практик ХХ століття. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*, (18), 130-139.
194. Буряк, Л. (2014). Тарас Шевченко: варіативність образів у контексті історичних трансформацій. *Українська біографістика*, (11), 118-134.
195. Буряк, Л. (2019). Українська академічна біографіка: винайдення форми (біографічні студії у контексті революційних трансформацій початку ХХ ст.). *Українська біографістика*, (17), 18-36.
196. Ващенко, В. (2009). Концепт «інтелектуальної біографії» та проблема конструювання «наукових біографій» в українській історіографії. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки.*,(4), 475–486.

197. Вісліч, Т. (2009). Прикроювання історії до розміру людини: про інтерпретацію ранньомодерних свідчень автобіографічних т.зв. звичайних людей. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки.*, (4), 465–474.
198. Володихин, Д. (1999). Экзистенциальный биографизм в истории. *Информационный Бюллетень Ассоциации "История и Компьютер"*, (24). <http://ist-bessmertie.narod.ru/statvolod.htm>.
199. Гончаренко, Е. (2016). "Іноді лише кілька слів мають надзвичайну силу": переклад та аналіз Геттизберської промови Авраама Лінкольна. *Науковий Вісник Міжнародного Гуманітарного Університету*, 24(2), 110–112.
200. Гофф, Ж. Л. (1991). С небес на землю (Перемены в системе ценностных ориентаций на христианском Западе XII—XIII вв.). *Одиссей. Человек в Истории. Культурно-Антропологическая История Сегодня*, 25–44.
201. Колесник, І. (2014). Біографічний світ Тараса Шевченка . *Український Історичний Журнал*, (3), 79–99.
202. Колесник, І. (2014). Передмова. *Ейдос. Альманах Теорії Та Історії Історичної Науки*, (8), 7–13.
203. Любовець, Н. (2019). Яскравий біографічний штрих до історії книжкових колекцій і книгозбірень. *Українська біографістика*, (17), 274-279.
204. Попик, В. (2019). Біографіка української академічної науки у новітніх дослідженнях і публікаціях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Українська біографістика*, (17), 132-150.
205. Попик, В. (2020). Біографіка як феномен науки і культури. *Українська біографістика*, (19), 15-32.
206. Попова, Т. (2015). Жизнеописание ученого-историка на перекрестке историографических традиций: теория, методология, практика. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки.*, (8), 15–40.
207. Репина, Л. (2003). *Культурная память и проблемы историописания (историографические заметки)*. ГУ ВШЭ.

208. Репина, Л. (2009). Историческая биография и интеллектуальная история. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки.*, (4), 437–464.

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

В яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кошелєв, А. (2017). Трансформація теорії та методології біографічних досліджень в американському та західноєвропейському академічному середовищі впродовж 1980-2016-х рр. *Американська історія та політика: науковий журнал*, 4, 169-175.

2. Кошелєв, А. (2017). Концепти «інтелектуальна біографія» та «біографічний світ» у дослідженні життєдіяльності інтелектуала. *Вісник київського національного університету. Історія*, 134, 35-38.

3. Кошелєв, А. (2018). Соціально-економічні умови формування «біографічної культури» в США впродовж ХХ – поч. ХХІ століть. *Американська історія та політика: науковий журнал*, 6, 7-20

4. Кошелєв, А. (2019). Біографічні традиції в країнах Європи та США у новий та новітній часи. *Європейські історичні студії*, 12, 92-106

5. Кошелєв, А. (2019). Голлівуд і публічна історія: формування образу особистості в американській культурі першої половини ХХ століття за допомогою біографічних фільмів. *Evropský filozofický a historický diskurz*. 5 (4), 18-25

В яких засвідчують апробацію матеріалів та додатково відображають наукові результати дисертації:

6. Кошелєв, А. (2017). Інтердисциплінарність у дослідженні інтелектуальної біографії науковця. В збірнику тез міжнародної науково-практичної конференції «Вплив суспільних наук на процес розвитку суспільства: можливе та реальне». (ст. 13-17). Київ.

7. Кошелєв, А. (2017). Концепція «біографічного світу» у дослідженні біографії науковця. В збірнику тез міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього». (ст. 85-88). Львів.

8. Кошелєв, А. (2019). Біографічні дослідження у різних соціо-культурних умовах»: ретроспективний аналіз розвитку жанру в античній культурі. В збірнику тез міжнародної науково-практичної конференції «Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні». (Ст. 55-60). Львів.

9. Кошелєв, А. (2019). Соціально-політичні умови формування біографічного жанру в елліністичний період. В збірнику тез міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасної науки». (Ст. 35-39). Харків-Відень-Берлін-Астана.

Відомості про апробацію дослідження:

Основні положення дисертаційного дослідження були представлені у наукових доповідях на 8 конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Вплив суспільних наук на процес розвитку суспільства: можливе та реальне», м. Київ, Україна, 3-4 березня 2017 року; Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього», м. Львів, 24-25 березня 2017 року; Друга міжнародна наукова конференція «Україна і США: досвід та перспективи співпраці» (присвячена 25-річчю встановлення дипломатичних відносин), м. Київ, 23 листопада 2017 року; конференція молодих вчених «Актуальні проблеми історії і філософії у дослідженнях молодих вчених», м. Київ, 17 травня 2018 року; Міжнародна науково-практична конференція «Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні», м. Львів, 25-26 січня 2019 року; Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасної науки», Харків-Відень-Берлін-Астана, 30 січня 2019 року; Міжнародна науково-практична конференція «Еволюція цінностей в умовах глобалізації», Київ, 16 квітня 2019 р; Міжнародна наукова конференція «Консолідуючий потенціал політики пам'яті: загальні закономірності та національні особливості», Київ, 30 травня 2019 р.